

boş

**DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ
SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ**

**Yıl:5 / Sayı: 26 / Mart - Nisan 2014 / ISSN 1309-601X
İki ayda bir yayımlanır.**

Sahibi

GÜNTÜLÜ EĞİTİM YAYINCILIK VE TİC. LTD. ŞTİ.

Editör

Prof. Dr. Recai Coşkun

Yayın Kurulu

**Prof. Dr. Kamil Aydın
Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Yaşar Kaya
Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran
Prof. Dr. Zuhal Topçu
Prof. Dr. Vahit Türk**

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Nebahat Akbaş

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Net Ofset

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın – Hakemli Dergi

Taranılan İndeksler: ASOS İndeks

Büro İç Hizmetler

Atakan Türkyılmaz

Adres: 1. Cad Nu.: 43/4

06520 Balgat-Ankara

Tel: +90 (312) 287 88 99

Faks: +90 (312) 285 44 99

Web: www.turkizdergisi.com.tr

e-posta: bilgi@turkizdergisi.com.tr

Fiyatı: 15 TL

Basım Yeri

Net Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

www.netmatbaacilik.net

Necatibey Cad. Lale Sok. Nu.: 21/27 Yenışehir/Ankara

Tel-Faks: 0.312.230 07 23

Basım Tarihi: Mart 2014 – Ankara

Abonelik Ücreti (Yıllık)

Yurt içi: 90 TL

Kurumsal abonelik: 180 TL

Yurt dışı:

Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri: 75£

ABD ve diğer ülkeler: 100\$

Abonelik için: 0.312.287 88 99

Nu.lı telefondan Atakan Türkyılmaz

BİLİM, DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. A.Kadir Yuvalı Erciyes Ü
 Prof. Dr. Azmi Yetim Gazi Ü
 Prof. Dr. Celalettin Yavuz Türksam
 Prof. Dr. Çetin Elmas Gazi Ü
 Prof. Dr. Enver Bozkurt Kırıkkale Ü
 Prof. Dr. Esmâ Şimşek Fırat Ü
 Prof. Dr. Hacı Duran Adıyaman Ü
 Prof. Dr. H.İbrahim Yalın Gazi Ü
 Prof. Dr. Hikmet Öksüz KTÜ
 Prof. Dr. Hüsnüye Canbay İnönü Ü
 Prof. Dr. İsmail Yakıt Akdeniz Ü.
 Prof. Dr. Kadir Arıcı Gazi Ü
 Prof. Dr. Kamil Aydın Atatürk Ü
 Prof. Dr. Kemal Üçüncü KTÜ
 Prof. Dr. Mehmet Saray Yeditepe Ü
 Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Ü
 Prof. Dr. Mevlüt Karakaya
 Prof. Dr. Musa Şaşmaz Niğde Ü
 Prof. Dr. Musa Taşdelen Sakarya Ü
 Prof. Dr. Mustafa İlbaş Gazi Ü
 Prof. Dr. Nadim Macit Ege Ü
 Prof. Dr. O.Üçler Bulduk Ankara Ü
 Prof. Dr. Recai Coşkun Sakarya Ü
 Prof. Dr. Recep Kılıç Ankara Ü
 Prof. Dr. Sabahat Deniz Marmara Ü
 Prof. Dr. Sadettin Gömeç Ankara Ü
 Prof. Dr. Suna Başak Gazi Ü
 Prof. Dr. Temel Çalık Gazi Ü
 Prof. Dr. Tefik Gülsoy Gaziantep Ü
 Prof. Dr. Vahit Türk Kültür Ü
 Prof. Dr. Yaşar Özbay Gazi Ü
 Doç. Dr. Faruk Bilir Selçuk Ü
 Doç. Dr. Giray Saynur Derman Sakarya Ü
 Doç. Dr. Hanife Güz Gazi Ü
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar Bilkent Ü
 Doç. Dr. İlyas Topsakal İstanbul Ü
 Doç. Dr. Kutluk Kağan Sümer İstanbul Ü
 Doç. Dr. Salim Gökçen Erzincan Ü
 Doç. Dr. Selçuk Duman Gazi Osman Paşa Ü
 Doç. Dr. Şeref İba Çankaya Ü
 Doç. Dr. Taner Tatar İnönü Ü
 Doç. Dr. Timuçin Kodaman S.Demirel Ü
 Doç. Dr. Toğrul İsmayıl Tobb Ü
 Doç. Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü

Doç. Dr. Yonca Anzerlioğlu Hacettepe Ü
 Yrd. Doç.Dr. Ahmet Turgut Niğde Ü
 Yrd. Doç. Bülent Yavuz Gazi Ü
 Yrd. Doç. Dr. Cevdet Şanlı Yıldız Teknik Ü
 Yrd. Doç. Dr. Köksal Şahin Sakarya Ü

Yurtdışı Temsilcilikler

Doç. Dr. Abdülmecit Nuredin (Makedonya)
 Doç. Dr. Fariz Ahmadov (Azerbaycan)
 Doç. Dr. Ergin Jable (Kosova)
 Doç. Dr. Leniyara Selimova (Kırım)

Yurtiçi Temsilcilikler

Doç.Dr. Abdullah Temizkan Ege Ü
 Doç.Dr. Bülent Bayram Kırklareli Ü
 Doç Dr. Hasan Hüseyin Arı Van Yüzüncüyıl Ü
 Doç.Dr. İbrahim ERDAL Bozok Ü
 Doç.Dr. Mustafa Arslan Pamukkale Ü
 Doç Dr. Selahattin Bekki Ahi Evran Ü
 Doç.Dr. Talip Yıldırım Uşak Ü
 Yrd. Doç. Dr. Ahmet Atalay Artvin Çoruh Ü
 Yrd. Doç.Dr. Ahmet Dogan Osmaniye Korkut Ata Ü
 Yard.Doç.Dr. Ahmet Karaçavuş Karadeniz Teknik Ü
 Yrd. Doç. Dr. Barış Çiftçi Nevşehir Ü
 Yrd. Doç Dr. Cafer Tayyar Ateş Mustafa Kemal Ü
 Yrd. Doç Dr.t Önder Bilgili Akdeniz Ü
 Yrd Doç,Dr Rafet Aydın Mehmet Akif Ü
 Yrd. Doç Dr. Recep Özkan Niğde Ü
 Yrd. Doç. Dr. Sultan Murat Topçu Erciyes Ü
 Yrd. Doç.Dr. Şaban Doğan İzzet Baysal Ü
 Yrd. Doç. Dr. Tahsin Yıldırım Aksaray Ü
 Yrd. Doç. Dr. Tamer Üstüner, Kahramanmaraş Sütçü Ümam Ü
 Yrd. Doç.Dr Tuğrul Yürük Çukurova Ü
 Arş. Gör. Mehmet Tamer Kaya Afyon Kocatepe Ü
 Arş.Gör. Muhammed Salman Cumhuriyet Ü
 Arş. Gör. Ümit Polat Ankara Ü
 Arş.Gör. Yüksel Eroğlu Uludağ Ü
 Öğr. Gör. Salih Arslan Bilecik Şeyh Edebali Ü
 Öğr. Gör. Yunus Emre Tekinsoy Gaziosmanpaşa Ü
 Yrd. Doç. Dr. Yasin Şerşoğlu, Kastamonu Ü

İÇİNDEKİLER

Türklerin İslamlaşması Sürecine Sosyal Psikolojik Bir Bakış / Prof. Dr. Hüseyin AKYÜZ	7
Batıda Türk Algısının Tarihsel İzdüşümü / Doç. Dr. Mithat AYDIN	27
Kültürel Kimlik ve Ergenekon Destanı / Prof. Dr. Pakize Pervin AYTAÇ	37
Balkanlarda Dinî Radikalizm / Prof. Dr. Ramazan BİÇER, Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ	73
Türkiye’de Mülteci ve Sığınmacı Sorunu / Prof. Dr. Metin IŞIK, Doç. Dr. Sezai TÜRK	87
Savaş ve Edebiyat Bağlamında Anne / Ana Konulu Şiirler Üzerinde Bir İnceleme Denemesi: “Akma tuna Akma” Şiir Antolojisi Örneği / Emina VİLDİÇ	103
“Yakın Çevre” Doktrinini ve Kırgızistan’da Askeri Üs Mücadelesinin Sonu / İslam HALİDOV	115
Kazakistan: Bağımsız Cumhuriyete Giden Yol / Yerkinay ONGAROVA	131
Milliyetçilik ve Medeniyetçilik / Erol GÜNGÖR	147

boş sayfa

TÜRKLERİN İSLAMLAŞMASI SÜRECİNE SOSYAL PSİKOLOJİK BİR BAKIŞ

PROF. DR. HÜSEYİN AKYÜZ*

1) Genel Olarak

Türklerin İslam dinini kabul ederek kendi dinlerini bırakmaları, Türk ve İslam tarihinde olduğu kadar, dünya tarihi açısından da çok büyük ve çok etkili bir olaydır. Türk ulusu, İslam dinini, yalnızca İslam dinini daha önce kabul etmiş bazı İslam devletlerinin etkisinde kalarak ve özellikle de onların baskısıyla toplumsal bir itaat davranışı biçiminde kabul etmemiştir. Daha önce kurulan (Abbasi ve Büveyhoğulları v.b. gibi) siyasal ve askeri baskılar yanında, çok uzun bir süre devam eden etkileşim devresinden sonra bu dini kabullenmiştir.

Türkler ile Müslüman Araplar arasındaki ilk ilişkiler, 642 yılında yapılan ve İranlıların yenilgiyle sonuçlanan Nihavend Savaşını takip eden dönemde kurulmuştur. İran'ı işgal eden Arap orduları Horasan'ın doğusuna ilerlediklerinde, Türk birlikleriyle karşılaşmışlar ve aralarında küçük çaplı bazı çatışmalar yaşanmıştır. "Hz. Ömer zamanında (634- 644) yapılan fetihler neticesinde Müslümanlar, Horasan, bilhassa Maverünnehr ile Kafkaslarda Türkler ile karşı karşıya gelmişlerdir. Emevi

* Emekli Öğretim Üyesi.

Türklerle Arapların çok yönlü ilişkileri iki cephede kendini göstermiştir. Bunlardan birincisi İran-Turan sınırında Türgiş Kağanlarıyla Araplar arasında, ikincisi de Kafkaslarda Azerbaycan'ın Arap valisi ile Hazarlar arazında meydana gelen ve çoğunlukla da savaş biçiminde görülen ilişkilerdir.

Halifesi Muaviye'nin Horasan valisi Ubeydullah b. Salih 674 yılında İran ile Turan arasındaki tabii hudut olan Ceyhun nehrini geçerek muhtelif Türk beyliklerinin hüküm sürdüğü Maverâünnehr'in önemli şehirlerinden Buhara'yı kuşattı. Şehrin Türk asıllı melikesi Kabaç Hatun ile anlaşma yaparak geri döndü."¹

Gerçekte Türklerle Arapların ilişkileri İslami dönemden önce de vardı. Fakat bu ilişkinin çok boyutlu bir hâl alması, Halife Ömer ve Muaviye döneminde olmuştur. Türklerle Arapların çok yönlü ilişkileri iki cephede kendini göstermiştir. Bunlardan birincisi İran-Turan sınırında Türgiş Kağanlarıyla Araplar arasında, ikincisi de Kafkaslarda Azerbaycan'ın Arap valisi ile Hazarlar arazında meydana gelen ve çoğunlukla da savaş biçiminde görülen ilişkilerdir.

Türk-Arap ilişkilerinde ikinci cephe olarak görülen Kafkasya'daki mücadeleler sonucunda, Arap komutanlardan Mervan b. Muhammed'in Hazar devletinin başkenti İdil'i kuşatmasıyla Hazar hakanı Müslümanlığı kabul etmiş ve böylece Hazar hanlığı Müslümanlığı kabul eden ilk Müslüman (735) devlet olarak tarihte yerini almıştır.

Türk-Arap ilişkilerinde ikinci önemli mücadele merkezi İran'ın doğusu ile Türkistan'ın/Turan'ın batısı olan Maverâünnehr bölgesidir.

Abbasi hanedanının hilafete geçmesi ile hemen bütün cephelerde olduğu gibi Arapların Türklerle yapmış oldukları savaşlarda da önemli bir duraklama dönemi başlamış, yeni iktidarın yabancılara karşı Emevi Şuubiyetini reddederek "Mevaliye" karşı daha ılımlı bir tavır takınması, yabancıların İslam dinine karşı sempati duymalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Emevi diktatörlüğünün yıkılmasında çok önemli görevleri üstlenmiş olan Horasanlı Ebu Müslim'in bölge valisi olarak Horasan'a atanması, Abbasi hanedanına karşı bu sempatiyi daha da arttırmıştır. Türklerin arasında bu sempatiyi daha da arttıran ikinci ve en önemli olay hiç kuşku yoktur ki "Talas Savaşı"dır.

İkinci Göktürk Devleti'nin zayıflamasından sonra, Türkistan coğrafyasında yeniden beylerin egemen olduğu bir dönem yaşanmaya başlamıştır. Bu durumu kendisi için fırsat olarak değerlendiren Çin ve Müslüman Araplar, Türkistan bölgesinde egemenlik mücadelesi başlattılar. Özellikle Çin, çok büyük bir ordu ile Türkistan'a hücum etmiş ve bazı önemli bölgeleri kontrolü altına almıştı. Çin'in saldırılarına tam olarak karşı koyamayan Karluk ve Türgiş Hanları, Abbasilerin Horasan valisi olan Ebu Müslim'den yardım istemişlerdi. Bu isteği memnuniyetle kabul eden Ebu Müslim, Ziyad b. Salih komutasındaki bir orduyu Türklere yardım etmek

Talas savaşı Türk –Müslüman münasebetlerinde bir dönüm noktasıdır. Bu savaşla birlikte yıllarca devam eden savaşlar, yerini sulh devresine terk etmiştir.

üzere Çinlilere karşı gönderdi. "Türk- Müslüman müttefik kuvvetleri 751 yılında Talas Suyu kıyısında bugünkü Almaata yakınında Çin kuvvetleriyle karşılaştı. Temmuz 751'de beş gün devam eden çetin savaşta Çinliler ağır kayıplar vererek savaş meydanını terk ettiler. Talas savaşı Türk –Müslüman münasebetlerinde bir dönüm noktasıdır. Bu savaşla birlikte yıllarca devam eden savaşlar, yerini sulh devresine terk etmiştir. Artık Türkler ile Müslümanlar arasında savaşlar olmuyor, bunun yerini ticari münasebetler alıyor ve dolayısıyla İslam dini Türkler arasında yavaş yavaş yayılmaya başlıyordu."²

İrkçı bir anlayışla uzun bir zaman, Arap devletini yöneten Emevi iktidarının yıkılmasında ve Abbasi devletinin kurulmasında Arap asıllı olmayan ulusların (Mevalilerin) önemli roller oynadıkları ve değerli işlevler ortaya koydukları bilinmektedir. Abbasi hanedanı iktidarı ele geçirince devletin iç ve dış politikasında önemli değişiklikler yapmış, Emevi hanedanının yıllarca taviz vermeden sürdürdüğü ırkçı ayrımcılık ve dar kadro hareketiyle ilgili siyaset anlayışından önemli ölçüde uzaklaşma eğilimine yönelmiştir. Bu anlayışa uygun olarak gerek devlet idaresinde/ bürokraside ve gerekse askeri kesimde Arap asıllı olmayan kişi ve gruplara/ özellikle İran asıllı insanlara yer vermeye başlamış, zaman içinde bu kesimleri sayısı çok fazla artmış ve Abbasi devletini yönlendirecek boyutlara ulaşmıştır. Abbasi devlet yönetiminin ilk yıllarındaki bu yabancı kişi ve gruplar arasında az sayıda da olsa Türk kökenli insanların da bulunduğu bilinmektedir.

Türklerin sistemli olarak Abbasi devlet yönetiminde görev almaya başladıkları dönem Halife Cafer el Mansur'un iktidar yıllarına rastlar. O ve ondan sonra gelen

IX. yüzyılın ortalarından itibaren askeri, ticari, dinsel ve yönetsel ilişkiler, Türklerin büyük gruplar hâlinde İslamiyet'i seçmelerine neden olmuştur.

Abbasi halifeleri, özellikle de El Memun, Orta Asya'dan ücretli Türk askerleri getirterek onlardan hassa ordu kurduktan sonra, ordu ve devlet yönetiminin çekirdek kadrosu Türklerden oluşmaya başlamıştır. İfade etmeye çalıştığımız gibi bu durum yalnızca askeri alanda değil, devlet yönetiminde de kendini göstermiştir. "Semarra Devri adı verilen yarım asırlık (836- 892) dönemde Türkler, yalnız askeri sahalarda değil, siyasi ve idari sahalarda da devlet içinde büyük nüfuz sahibi oldular. Halifeler bile Türk komutanlar tarafından seçiliyor ve onların istekleri dışına çıkamıyorlardı."³

Türklerle Müslümanların ilişkileri bir yandan Türklerin hilafet yönetiminin emrinde görev almaları biçiminde kendini gösterirken, diğer yandan da İran ve Kafkasya üzerinden ticaret, misyonerlik ve savaş ilişkisi biçiminde cereyan etmiştir. Dört koldan ilerleyen Türk-Arap ilişkileri, çeşitli yollarla ikna edilen soylu sınıf aracılığıyla Türk kütleleri arasında yayılarak benimsenmiştir.

IX. yüzyılın ortalarından itibaren askeri, ticari, dinsel ve yönetsel ilişkiler, Türklerin büyük gruplar hâlinde İslamiyet'i seçmelerine neden olmuştur. Bu yüzyılda Samanoğullarının eline geçmiş olan Türk kentlerinde yaşayan Türklerin çoğu, Müslüman olmuştu. Çok büyük Türk kütlelerinin Müslümanlığı kabul ettiği dönem X. yüzyıldır. X. yüzyılda Balasagun'un batısındaki Urdu kentinde oturan Türkmen Meliki İslam'ı kabul etmiştir. Yine Türk boyları arasında kalabalık bir grup halinde Müslümanlığı ilk kabul edenler, Balasagun ile Talas'ın doğusundaki Mirki kasabasında oturan Türkmenlerdir.⁴

Tarihsel kaynaklara göre Türk devletleri arasında İslam dinini devlet dini olarak kabul eden ilk devlet İdil/Volga Bulgar devletidir. Onu Hazarlar ve Karahanlılar takip etmiştir. Bu bağlamda Karahanlı devletinin özel bir yerinin bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

Bazı büyük Türk boylarının İslamiyet'i din olarak kabul etmelerinin yanında, Türk ulusunun büyük çoğunluğu, Gök Tanrı inancına bağlı bulunuyorlardı. Müslüman bir devlet olan Samanoğulları devletinin, Karahanlı devletinin başkenti Talas'ı 893 yılında işgal etmesiyle bu iki devlet arasında baş gösteren savaşlar, zaman içinde dinsel etkileşimi de içermeye başlamış, bu ilişkiler sonunda Karahanlı şehzadelerden Saltuk'un İslam dinini seçmesiyle İslamiyet büyük bir ivme kazanmış ve Türkler arasında hızla yayılmıştır.⁵

Karahanlı devletinin İslam dinine resmîyet kazandırması, İslam misyoner ve sufi hareketlerinin alttan alta Türk insanının kazanılmasına yönelik çabalarıyla birleşince, bu dinin hızlı bir biçimde Türkler arasında yayılmasına neden olmuştur.

Efsanevi Türk Kağanı olarak geçen Efrasyab'ın (Alper Tunga'nın) soyundan gelen Karahanlı hükümdarı⁶ Saltuk Buğra Han'ın gördüğü bir rüyayı öne sürerek Müslümanlığı kabul ettiğini ilan etmesi ve Abdülkerim adını alması, Türk tarihi için bir dönüm noktasıdır. Onun bu hareketi, Türk ulusunun her bakımdan yaşamaya başladığı bir devrimin de başlangıcıdır.

11. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Çin sınırındaki Türk boyları, Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya geçen Kuman/Kıpçak, Gökoğuz, Peçenek gibi Türk grupları, Asya'nın kuzeyinde yaşayan Yakutlar ve Hitaylar gibi bazı Türk asıllı halklar hariç olmak üzere, Türk halklarının büyük kısmı İslam dinini kabul etmişlerdi. Karahanlıların, özellikle de Selçukluların/Oğuzların büyük gruplar hâlinde İslam dinini seçmeleri Türk tarihi açısından çok önemli bir gelişmedir. Çünkü onlar, İslam'ın adını yükseltmek için büyük bir çaba içine girmişlerdir. Bu bağlamda İslam halifesinin de manevi desteğini alarak Bizans'a karşı savaş vermişler ve ünleri tüm insanlar tarafından duyulmaya başlamıştır. Ayrıca çok güçlü bir devlet örgütü oluşturmaları da Türk kökenli halklar üzerinde çok olumlu bir etki bırakmıştır. Hun, Göktürk ve Uygur devletleri ve onların dönemlerinde oluşan sosyo/kültürel normlar aracılığıyla sürüp gelen Türklük bilinci, Karahanlı ve Selçuklu devletlerinin üstlendikleri İslamlaşma işlevi aracılığıyla, gerek İslam'ı henüz kabul etmemiş Türk kökenli grupları ve gerekse yabancı halkları İslam'a ısındırmış ve onların büyük oranda Müslüman olmalarını sağlamıştır. Aynı zamanda bu Türk devletlerinin, Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu devletlerinin, İslam'ı temsil etmek ve onu yaymak gibi bir görevi de üstlenmiş olmaları, İslam dininin Türklerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilerek benimsenmesi sürecine de büyük bir katkı yapmıştır. Böylece çok büyük Türk boylarının, örneğin Oğuzların, Kıpçakların, Uygurların, Kazakların, Tatarların, Kırgızların ve diğer Türk boylarının Müslümanlığı kabul etmeleriyle büyük çoğunlukla Türk ulusunun İslamlaşma süreci tamamlanmıştır. 8. yüzyılda ciddi olarak başlatılan din değiştirme olgusu, kurulan İslami Türk devletleri aracılığıyla yürütülmüş ve onların etkili çabalarıyla yalnızca Türk kökenli Türk boylarına değil, Türk asıllı olmayan çok sayıdaki insan gruplarını da İslam'a kazandırmıştır. 8.yüzyılda "Talas Savaşı" ile başlayan kitleler hâlindeki Müslümanlaşma hareketi, 11.yüzyılda büyük oranda tamamlanmıştır. Üç yüz yıl içinde kendini gösteren bu değişim süreci, sosyal psikolojik bir bakış açısıyla değerlendirmek gerekirse, büyük çoğunlukla itaat, öykünme ve benimseme süreçleri biçiminde gerçekleşmiş, fakat 11.yüzyıldan 13.yüzyıla kadar devam eden zaman dilimi ise bir benimseme ve

**Karahanlıların,
özellikle de
Selçukluların/
Oğuzların büyük
gruplar hâlinde
İslam dinini
seçmeleri Türk
tarihi açısından
çok önemli bir
gelişmedir.**

İslamlaşmaya başlayan büyük Türk kütleleri, bir yandan kendilerini Türk yapan öz değerlerini altın sikkeler gibi koruma altına alırlarken, diğer yandan da İslam dini aracılığıyla gelen ve toplumun değerler dünyasına yerleşmeye çalışan yeni uygarlık verileriyle/ürünleriyle de karşılaşıyorlardı.

hatta özümseme dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu son dönem aynı zamanda yalnızca yeni dinin özümsemesiyle kalmamış, o dönemin egemen kültür, sanat, bilim ve felsefe hareketlerinin de özümsemiği devre olarak kendini göstermiştir.

2) Geçiş Döneminin Sosyal Psikolojik

Yorumu

Geçiş dönemi sözü, 751 yılında meydana gelen "Talas Savaşı" ile başlayan İslamlaşma süreci ve bu sürecin sonunda büyük Türk kütlelerinin -örneğin Harzemliler, Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular gibi- yaşadıkları 300 yıllık dönemi ifade eder. 300 yıllık bu zaman diliminde büyük Türk grupları/boyları, yeni bir inanç metaforuna bağlanmak suretiyle eski dinlerini değiştirdikleri gibi, Uzak Doğu uygarlığından ayrılarak Orta Doğu uygarlığına ve bu uygarlığın kültürel üslubuna doğru kaymak zorunda kalmışlardır.

Bu gelişmeye koşut olarak Türk halkının önemli bir kısmında Hun, Göktürk ve Uygurlar kanalıyla gelen Türk dili, kültürü ve devlet geleneği önemli ölçüde canlılığını koruyordu. Bu Türk halkları, kimi yazarlar tarafından altın sikkelere benzetilen⁷ toplumsal normları bütünüyle unutmuş değillerdi. Özellikle Göktürklerin oluşturduğu sosyal normlar yanında, devlet yönetimiyle ilgili öğeler canlılığını henüz yitirmemişti. Başka

bir anlatım biçimiyle İslamlaşmaya başlayan büyük Türk kütleleri, bir yandan kendilerini Türk yapan öz değerlerini altın sikkeler gibi koruma altına alırlarken, diğer yandan da İslam dini aracılığıyla gelen ve toplumun değerler dünyasına yerleşmeye çalışan yeni uygarlık verileriyle/ürünleriyle de karşılaşıyorlardı. Böylece Türk halkı iki yönlü baskı altına girmiş bulunuyordu. Bunlardan biri toplumu baskı altına alan, varlığı koruma metaforu olan gelenekçi tavır, öteki de değişimci, yani progressif eğilimdir. Geçiş dönemi yaşayan Türk toplumunda bu iki tavır, çoğu kez itaat, benimseme ve hatta özümseme davranışları sergileyerek uzlaşma süreci yaşamış, fakat az da olsa bu yıllarda paradoksal ve kaotik ilişki biçimleri de görülmüştür.

Geçiş döneminin çok önemli düşünürlerinden biri olan Yusuf Has Hacib, o günlerde Türk toplumunun durumunu şöyle anlatır: “Hayat zorlaştı, endişe çoğaldı, hırs ve tamah gittikçe arttı, huzur azaldı. Fakir, dul ve yetimlere şefkat gösteren yok. Dünyayı başka bir kalıba koydular da hayrete düşen yok... Dünyanın sonu geldi; nizam bozuldu; iyiler kötülere bakarak değiştiler. Akıllı olanlar, bilgili bilir; yıl, ay, gün geçtikçe dünya gündend güne bozuldu... Nizam ve kanunların hepsi değişti, ak ve kara birbirinden farksız oldu.”⁸ Fakat Yusuf Has Hacib, tarafımızdan Türk Magna Carta’sı olarak nitelenen o muhteşem yapıtı Kutadgu Bilig’ de, devlete ve devlet başkanına bu konuda güveninin olduğunu belirtir. O, Karahanlı Türk devletinin her şeyi düzeltereğine ve her çeşit sıkıntının üstesinden geleceğine de kesin olarak inanmaktadır.⁹

Yusuf Has Hacib tarafından eleştirilen insanlar arasındaki ilişkilerin yarattığı sıkıntılardan, düşünen bazı insanları rahatsız etmesi doğaldır. O dönemde Türk toplumunu ayakta tutan kültürel ve toplumsal değerler; örneğin töreler, gelenekler ve inançlar değişmiş, bu değişim toplumsal kurum, organ ve yapılarda çok önemli farklılaşmalar yaratmıştır. Fakat İslam aracılığıyla gelen yeni uygarlık değerleri de tam olarak halk tarafından benimsenip özümsemediği için, ya da eski değerlerle yeni değerler arasında çok güçlü bir sentez kurularak bütünsel anlamda tam bir benimseme davranışı sağlanamadığı için, toplumsal ve kültürel yönden özümseme davranışına geçilerek rahatlama süreci yaratılamamıştır.

Bu tür sıkıntılardan ortaya çıkmasının bir nedeni de şudur: İslamlaşma başlayış itibarıyla bir elit hareketidir ve yukarıdan aşağıya doğru gelişmiştir. Müslümanlık, Türk aristokratları/prensleri, düşünürleri ve askerleri aracılığıyla Türk halkına empoze edilen bir değişim hareketi olduğundan, tüm bireyler tarafından kısa bir zaman diliminde benimsenmesi mümkün değildir.

Doğal olarak tüm halkın kısa bir zaman içinde ve birden bire devrim biçiminde tüm değerlerini ters yüz etmesi de düşünülemez. Değerler dünyasındaki değişim tarihin ağır temposuna uygun olarak, özellikle de toplumun güzide varlıkları tarafından gerçekleştirilebilir ve değişime uğrayan toplumsal normlar, çeşitli yollarla halka aşılaraq kabul ettirmeye çalışılır. Bu bağlamda çok hızlı ve baskıyla desteklenen değişim istekleri çok güçlü bir etkileyici organ tarafından sağlanıyorsa, karşı koymak belki mümkün olmadığından, bir itaat/baş eğme davranışı doğabilir. İtaat davranışının benimseme davranışına dönüşmesi için de çok güçlü ve etkili ikna organlarına gereksinim vardır. Çünkü değişimin doğal bir yanı da karşı koyma davranışdır. Bu davranış, normatif reddetme, kognitif/bilişsel

reddetme, bağımsızlık isteği biçiminde olduğu gibi, değişen öğelerle stabil öğeler arasındaki mesafe çok geniş olduğundan, ya da değişim sürecinde böyle bir mesafe oluşturulduğundan, çok etkileyici bir “kültürel boşluk” doğabilir. Söz konusu açıdan bu mesafe ve yaratılan bu boşluk ısrarla sürdürüldüğü takdirde, çeşitli toplumsal bunalımları, örneğin herodian (benimseyen) ve zilotoist (karşı çıkan) tavırları ortaya çıkarabilir. İslamlaşma sürecinde ara sıra kimi yazarlar tarafından eleştirilere konu edinilen sıkıntılar bu bağlamda düşünülmelidir.

Toplumsal, kültürel, siyasal, düşünsel ve dinsel amaçlar taşıyan, başka bir ifadeyle köklü değişim ve dönüşüm süreci aracılığıyla uygarlık değiştirme olayının kendine özgü bazı yasa ve ilkelerinin olacağı kesindir. Böylesine bir değişim ve dönüşüm hareketinde değişimi empoze eden kültür ya da uygarlıkta ileri gitmiş toplumun uyguladığı çeşitli yöntemler yanında, değişime muhatap olan aday toplumun algı kapasitesinin/alırlılık gücünün, sahip olduğu toplumsal, kültürel ve düşünsel düzeyin oluşturduğu ana tutumların/ana zihniyetlerin varlığı da çok önemlidir. Doğal olarak zaman içinde oluşan bu tutumların içerisinde kognitif/bilişsel ve duygusal öğeler birlikte bulunurlar ve bunlar aynı zamanda o toplum için kontrol mekanizmaları oluştururlar. Çeşitli yollarla dışarıdan gelen değişimle ilgili baskı ve özendirmeler, çoğunlukla kontrol mekanizmalarının süzgecinden geçerek, ya da geçmeyerek biçim kazanırlar.

Gerçekten de bir toplumun çeşitli alanlarında ön görülen değişim sürecinde, etki kaynağının çekiciliği, kullandığı yöntem ve tekniklerin etkinliği, o andaki mevcut koşulların oluşturduğu ortamsal durum gibi, ara değişkenlerin engelleyici özellikleri ve yaşanmış çeşitli örneklerin varlığı yanında, aday toplumun algısal kapasitesi, kültürel düzeyi, bilgi birikimi ve düşünsel aktivitesi de hesaba katılmalıdır. Daha açık bir ifadeyle eğer kültürel bir normu, toplumsal bir tutumu, bilimsel bir yasaı, felsefi bir akımı, siyasal bir paradigmayı ve bunların tümünü az ya da çok içine alan genel bir “zeitgeist”ı aday toplumun güzide bireyleri ve referans grupları aracılığıyla o topluma mal etmek istiyorsak, en azından o toplumun güzide bireylerinin özellikle de referans gruplarının, yeni pozisyonu anlayabilecek bir birikime sahip olmaları gerekir. Bu olay öğrenme sürecindeki ilkelerle özellikle de transfer konusuyla benzerlikler içerir.

Türklerin İslamlaşması sürecinin yorumlanmasında bu genel eğilimler yanında, biraz daha özel olan şu bakış açılarının da değerlendirilmesi gerekir:

- Yeni değerleri empoze eden kaynağın/gücün özellikleri.
- Ortamın o andaki durumu, ortamsal/durumsal özellikler.

- Empoze eden gücün kullandığı yöntem ve teknikler.
- Aday toplumun öne sürülen konulara karşı duyduğu ilgi ve gösterdiği gereksinim.
- Verici ve alıcı güçler arasındaki zaman ve mekân yakınlığı.
- Verici ve alıcı güçler arasındaki ilişki sıklığı.
- Alıcı toplumun alırlılık kapasitesi.
- Verici güç tarafından empoze edilen toplumsal, kültürel, bilimsel ve düşünsel öğelerle, bunu algılayacak durumdaki toplumun sahip olduğu değerler ve düşünceler arasındaki düzey yakınlığı.
- Gerek form ve gerekse içerik öğeleri bakımından benzerlik, tutumlar arasındaki benzerlik yanında tutumların aynı yönde oluşu da çok önemlidir. Çünkü bir tutumu kendi yönünde/mecrasında değiştirerek aşırılaştırmak kolay, ters yüz etmek mümkün olmakla birlikte çok zordur.

Eski Türk devlet ve toplum yaşamında din çok değerli bir kurumdu. Özellikle kağanların kutsanmışlığı içinde din ile asalet kaynaşmış olarak yer alıyordu.

Dokuz madde altında sıraladığımız bu ilke ve ölçütlerin tümünü ve ayrıntılı olarak Türklerin İslamlaşması sürecine uygulamak bu çalışmanın sınırlarını aştığından, kısaca bu açılardan İslamlaşma olayını irdelemeye çalışalım:

1) Empoze eden kaynağın/gücün özellikleri, sunumu ve bunun karşısında Türklerin durumu. İslam dininin Müslüman olmayan, özellikle de “Tek Tanrı inancına/hanef dinine” mensup olmayan halklara önerdiği yeni yaşam biçiminin temel normları şunlardır: Tek Tanrı inancı, yani imana ilişkin konular. İbadet ve muamelata ilişkin esaslar, bu bağlamda insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesiyle ilgili olanlar.

İnanç konusunda İslam'ın önerdiği normların birçoğu Türklerin inanç sisteminin pek fazla uzağında bulunmuyordu. Eski Türk devlet ve toplum yaşamında din çok değerli bir kurumdu. Özellikle kağanların kutsanmışlığı içinde din ile asalet kaynaşmış olarak yer alıyordu. Hun, Göktürk ve Uygur kağanları Tanrısal güce sahip insanlardı. Eski Türklerin toplumsal yaşamında Tek Tanrı inancı başat bir konumda bulunuyordu. Fakat halkın din ile ilgisi mesafeliydi ve seküler özellikler taşırdı. Önceleri doğa güçlerine inanan Türkler, daha sonra özellikle Göktürklerden itibaren tek tanrı olan Gök Tanrıya inanmaya başlamışlardı. Doğa güçlerini de yer ve gök melekleri olarak anmaya başlamışlardı. Bilge Kağan'dan öğrendiğimize göre Türkler, soyut hâle getirdikleri yaratıcı bir güce, Tanrıya

**Hız. Muhammed
gerek dinin
ve gerekse
de yönetimin
tartışmasız
önderi olarak bir
cemaat modeli
oluşturmaya
çalışmış, fakat
bir devlet modeli
ortaya koymayı
düşünmemiştir.**

inaniyorlardı. Müslümanların Allah kavramına verdikleri anlam ve yükledikleri görevler arasında gerek form ve gerek içerik bakımından çok güçlü bir benzerliğin olduğu söylenebilir.

Gerek inanç sistemlerinin ve gerekse onun yansıması biçiminde gelişen ibadet ve muamelele ilgili davranış biçimlerinde ana eksen Tanrı inancıdır. Onun benimsenmesi konusunda Türkler çok fazla sorun yaşamamışlardır. Tanrı inancının İslami terminolojiye uygun olarak benimsenmesi, doğal olarak dinsel içerik taşıyan tüm eylem biçimlerinde az ya da çok kabul görecektir. Türkler, Tanrı imajını Allah kavramıyla karşılamakla birlikte, bu imajı günümüze kadar Allah kavramının içerdiği anlamda kullanmışlardır. Göktürk kanalıyla gelen Türklükle ilgili ana kavramlar, günümüzde bazı kişi ve gruplar tarafından hoş karşılanmamasına

rağmen, çok sayıda insan bunları kullanmaya devam etmektedir.

İslam dininin “muamelat” kavramı içerisinde dikkati çeken konuların başında –ki bu tüm dinlerde, hatta laik ve seküler düzenlerde de mevcuttur- doğruluk, dürüstlük, mala, cana kıymama ve adam öldürmeme gibi konuları önerme yanında, İslam, adil davranışı, yardımlaşmayı ve dayanışmayı da öngörür. Eski Türk toplumsal yaşamı dikkatle incelendiğinde, Bilge Kağan’ın Göktürk devleti bu ilkelerin tümüne sahiptir. Bu devlet ulusal özelliklerle sosyal devleti kaynaştırmış olmakla, İslam’ın Müslümanlar için önerdiği davranış şemasını bizzat uygulamış oluyordu. “Muamelat” kavramının içinde devlet konusunu da tartışmak gerekir. Gerçekte İslam dini, kendine özgü bir devlet düzeni önermemiştir. Hız. Muhammed gerek dinin ve gerekse de yönetimin tartışmasız önderi olarak bir cemaat modeli oluşturmaya çalışmış, fakat bir devlet modeli ortaya koymayı düşünmemiştir. Ondaki sonraki dönemde devlet ile din ilişkisi Müslümanlar arasında çok şiddetli tartışmaların odağında yer almış ve sıkıntılı anlar yaşanmıştır. Dört halifenin üçü öldürülmüştür. Emevi hanedanı iktidarı ele geçirince “Arap Şuubiyetine” bağlı bir monarşi oluşturmuştur. Onların halefleri olan Abbasiler de kişi ve grupların devlet yönetiminde kullanılması bağlamında yine “halife” adını taşıyan hanedan rejimi kurmuşlardır. Bunun karşısında yine İslami renk taşıyan bir devlet sistemi kendini göstermiştir. İslam’ın “Şia” yorumuna dayanan bu devlet anlayışı da, yönetim erkinde “imamet” adını alan yeni bir İslami devlet sistemi oluşturmaya çalışmıştır.

İslam'ın doğuşundan bir hayli zaman geçtikten sonra ve çok tartışmalı da olsa İslam'da "imamet" ve "hilafet" biçiminde iki ana eğilim doğmuştur. Bunların çeşitli varyantlarının olacağı da kesindir.

İslami isim taşıyan bu devlet düzenlerinde halifeler ya da imamlar, Batı ortaçağının dinsel ikliminde olduğu gibi, ya bizzat halkı yönetirler, ya da öteki devlet düzenlerinin meşruiyetini tayin ederlerdi. Gazneli ve Selçuklu devletlerinin Bağdat halifeleriyle yaptıkları savaşım, Papa ile Batılı kralların savaşımını anımsatmaktadır.

Türkler, İslam coğrafyasına girmeye başladıklarında, başka bir ifadeyle İslam onlar tarafından benimsenmeye başladığında, devlet düzenleri olarak bu iki ana eğilim ve onların varyantları örnek model olarak karşılarında bulunuyordu.

Müslümanların önerdikleri devlet düzenlerinin çok kısa olan devlet tarihlerine karşın Türklerin devlet felsefesi ve buna bağlı olarak oluşturulan bin yıllık bir devlet geleneği mevcuttu. Bu gelenek dünyanın çok ender uluslarının yaşadığı ve yaşattığı bir anlam içeriyordu. Gerçekte Türklerin, devlet anlayışı itibarıyla Müslümanlardan öğrenip alabilecekleri pek fazla bir şey yoktu. Çok belirgin olarak hakan ve kağan kavramları yerine sultan, emir daha sonraları padişah ve Yavuz Selim'den sonra sık olmamakla birlikte halife unvanı da kullanmışlardır. Şu konuyu da belirtmeliyiz. Karahanlılar ve ondan önce Müslüman olan tüm devlet yöneticileri, İslam'a hizmeti önemli bir görev olarak algılamışlardır. Onlar için İslam dinini yaymak ve onun zaferini sağlamak bir çeşit varlık nedenidir. Ancak egemenlik hakkı onlarda kalmak koşuluyla, kimi konularda özverili davranmışlardır. Örneğin kimsenin dini inancına ve konuştuğu dile müdahalede bulunmamışlardır.

Toplumsal ilişkiler bağlamında, İslam'ın önerdiği evlilikle/aile ve kölelikle ilgili anlayışla, Türk gelenekleri arasında tıpkı inanç konusunda olduğu gibi benzerliklerin bulunduğu görülmektedir. Eski Türk devlet ve toplum yaşamında kadına, evlilik ve aile kurumuna çok büyük bir değer verilmiştir. Kadın, güneş benzer. Nasıl güneş dünyayı aydınlatıyor ve tüm canlıların yaşamını sağlıyorsa, kadın da gerek ailenin ve gerekse toplumun yaşamında çok önemli bir işleve sahiptir. Aynı zamanda "hatun/ katun" askerlikte ve devlet işlerinde de yüksek bir konuma sahiptir önemli görevler üstlenir. Eski Türk toplumunda yönetim erkini elinde bulunduranlar (hanedan) hariç olmak üzere, tek eşle evlilik esastır. Eski Türk

İslam'ın doğuşundan bir hayli zaman geçtikten sonra ve çok tartışmalı da olsa İslam'da "imamet" ve "hilafet" biçiminde iki ana eğilim doğmuştur.

Eski Türk aile anlayışında kadını aşağılamayan, köle haline getirmeyen bir ataerkil yapı vardır. Zina yasaktır, “kaç-göç” yoktur.

aile anlayışında kadını aşağılamayan, köle haline getirmeyen bir ataerkil yapı vardır. Zina yasaktır, “kaç-göç” yoktur.

Eski Türk toplumsal yaşamında kölelikle ilgili belirgin bir kurumlaşmadan söz edilemez. Fakat Türklerin köle/memluk olarak çeşitli ülkelere götürüldükleri ve bu ülkelerde asker ve bürokrat olarak çalıştırıldıkları ve daha sonra da bunlardan bazılarının mevcut yönetimi yıkararak devlet kurdukları görülmüştür.

İslam’ın doğuşuyla birlikte Arap toplumunun evlilik ve aile yapısında, aynı zamanda kadın imajında ve kölelik kurumunda da çok belirgin değişimler olmuş, kadının değeri artmış, kız

çocukları öldürülmemiş, tek eşle evliliğe doğru bir hareket başlatılmıştır. Yine kölelik kurumunun zaman içinde, tedricen ortadan kalkması için teşvikler başlatılmış, Hz. Muhammed tarafından zengin Müslümanlara kölelerini azat etmeleri önerilmiş ve aile ve kölelik konusunda İslamiyet değerli bir başlangıç yapmış ve bu konularda tedricen bir değişimi gündeme taşımıştır.

Etkileyen kaynak olarak İslam’ın sunumları arasında yer alan diğer konu da, fıkıh, kelam, hadis ve Arap dili ile ilgili olanlardır. Türklerin bu konulara yabancı olması doğaldır. Fakat İslam’ın büyük Türk grupları tarafından kabul edilmesiyle birlikte bu çalışma alanlarında yıldız gibi parlayan düşünürler yetişmiştir. Bu bağlamda “Mâtüridiyye Mezhebi”nin kurucusu olan müfessir ve fakih Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ölm.944) ve Mahmud Zemahşeri (1075- 1144) örnek olarak gösterilebilir.

İslam aracılığıyla Türklere ulaşan çok önemli bir çalışma alanı da felsefe, mantık, tıp, fizik, kimya ve matematik gibi bilgi ve bilim alanlarında ortaya konulan yapıtlardır. Abbasi halifeleri olan Memun ve Mutasım döneminde Antikçağ bilim ve felsefe yaşamını yansıtan çok sayıda kitap Arap diline tercüme edilmiştir. Arap kentlerinde ve İran’da felsefe ve bilim halkaları oluşmuş, Türkler çok kısa denecek bir zaman diliminde gerek felsefe ve mantık ve gerekse tüm bilim alanlarında zirveye çıkmışlardır. Bu konu ile ilgili çok sayıda zirve isim bulunmaktadır.

Eğitim ve öğretimle ilgili çalışmalardan da söz etmek gerekir. Darül hikmeler, Medreseler ve Sıbyan mektepleri açılmış, Tuğrul Bey ve onu takip eden Selçuklu sultanları bu okulları daha da geliştirerek uygulamaya koymuşlardır.

Etki kaynağı olarak Müslümanların Türklere sunumları içinde sayılacak önemli bir alan da tasavvuf hareketidir. 9. yüzyılın ortalarında Basra’da başlayan

bu mistik hareket, Ahmed Yesevi (1083-1166)'de Türkleşerek, Türklerin gönül dünyasını İslam'a ısındıran bir Türk tarikatının doğmasına neden olmuştur.

Siyasal bilimlerde de Arap ve İranlı unsurların çalışmaları Türk insanını da etkilemiş, Türkler de bu anlamda değerli yapıtlar vermeye başlamışlardır. Tarih, coğrafya, mimari ve dil/edebiyat alanlarında da önemli gelişmeler olmuş, Türkler bu alanlarda da önemli bir düzey tutturmuşlardır.

2) Ortamsal/Durumsal Özellikler ve Ara Değişkenlerin Etkisi. Türklerle Müslüman Arapların ilişkilerinde etki kaynağının özellikleri yanında, o andaki durumun/ortamın ve çeşitli değişkenlerin etkilerini de düşünmek gerekir.

İslam'ın, Kafkasya ve İran üzerinden doğuya ilerlediği yıllarda, Büyük Göktürk devleti etkinliğini yitirmiş, ondan sonra kurulan Uygur devleti de tüm Orta Asya'nın egemenliğini sağlayamamıştı. Egemenlik savaşımına giren çeşitli Türk boyları, örneğin Türgişler Kırgızlar ve Karluklar, zaman zaman Çinlilerle ve zaman zaman da kendi aralarında çatışmaya başlamışlardı. Adı geçen Türk grupları bir türlü birleşerek güçlü bir devlet oluşturamamışlardı. Bu arada Çin yine etkinliğini sürdürmüştü, Türk yurtlarını egemenliği altına almak için büyük askeri hareketler düzenlemişti. Öte yandan Müslüman olan Araplar, yeni bir dinin verdiği iç dinamizmle İslam'ı yaymaya çalışıyor, çeşitli uluslarla çatışmalara giriyorlardı. Müslüman Araplar bu çatışmalarını sürdürdükleri yıllarda karşılarında Çin'in baskısı altında bunalan bir halk grubu bulmuşlardı. Müslümanların, Çin'in saldırgan tavrı karşısında Türklerin yanında savaşa girmiş olmaları (Talas Savaşı) İslam'ın Türkler arasında yayılması için çok elverişli bir ortam yaratmıştı. Buna önemli bir ticaret yolu olan İpek Yolu'nun büyük kısmının Arap egemenliğine girmesinin de ortamsal etkenler arasında önemli bir işleve sahip olduğunu da belirtmeliyiz.

3) Türklerin İslamlaşmasında, Müslüman Arap ve İranlı öğeler çeşitli yöntem ve teknikler kullanmışlardır. Bu yöntem ve teknikler içerisinde baskı, şiddet, esir alarak köle hâline getirme gibi ağır ve onur kırıcı olanlar da vardır. Zor, şiddet ve baskıyla gelen/oluşan baş eğme/itaat davranışında normatif bir uyma eğilimi egemendir ve burada benimseme davranışından söz edilemez. Zaman içinde sosyal psikolojinin bize öğrettiğine göre baş eğme davranışı olarak değerlendirilen normatif uyma davranışından taklit/öykünme, benimseme ve hatta özümseme

Arap kentlerinde ve İran'da felsefe ve bilim halkaları oluşmuş, Türkler çok kısa denecek bir zaman diliminde gerek felsefe ve mantık ve gerekse tüm bilim alanlarında zirveye çıkmışlardır.

davranışına geçmek mümkündür. Bu uygulama yanında ikna, özendirme, teşvik, yardım, yüceltme, koruma ve kollama gibi yöntemler de kullanılmıştır. Türklerin Müslüman oluşlarında çok sayıda yöntem ve tekniğin kullanıldığı ve bundan dolayı Türkler de çok çeşitli düzey ve biçimlerde uyma ve uymama davranışı gösterdikleri bilinmektedir. Bunları kavram olarak sıralamak gerekirse şöyle bir şema yapılabilir.

Türk toplumu Müslümanların uyguladığı çok yönlü etkiler karşısında yukarıdaki şemada göstermeye çalıştığımız bu davranış çeşitlerinin çoğunu yaşamıştır. Çünkü Türkler çok geniş bir coğrafyada ve o dönemde dağınık halde yaşıyorlardı. Zaten herkesin aynı anda ve aynı biçimde değişime uğraması da olanaklı değildir.

Türklerin İslamlaşmasında, Müslüman Arap ve İranlı öğeler çeşitli yöntem ve teknikler kullanmışlardır. Bu yöntem ve teknikler içerisinde baskı, şiddet, esir alarak köle hâline getirme gibi ağır ve onur kırıcı olanlar da vardır.

4) Tutum değişiminde ilgi ve gereksinimin önemi de çok büyüktür. Müslüman Araplar döneme egemen olan uygarlık ürünlerinin birçoğuna sahip olmuşlardı. İran gibi köklü bir kültür ve uygarlığı yenmişler ve zengin kentlere sahip olmuşlardı. Sanat ve ticarete olduğu gibi, tarım ve askerlikte de ön plana çıkmışlardı. Yine esir ettikleri, ya da kendi istekleriyle Arap yönetimine katılan Türkler, çok önemli mevkilere getirilmişlerdi. Tüm bu olumlu gelişmeler, Türklerin Müslümanlığı benimsemelerinde etkin olan toplumsal ve siyasal süreçlerdir.

5) Alıcı ve verici güçler arasında ilişki sıklığı, zaman ve mekân yakınlığı da değişim sürecinde önemli bir role sahiptir. Kültür, inanç ve bunları da içine alan genel bir tutum değişiminde, empoze eden ve muhatap olan toplumların arasında ilişki

sıklığı yanında zaman ve mekân bakımından da bir yakınlık bulunmalıdır.

Kültür değişimlerinde sosyal antropologların ortaya koydukları bu çerçevede Türklerin Müslümanlaşmasını irdeleyecek olursak şu durumlarla karşılaşırız: Müslüman Araplar, Kafkasya ve İran'a geldiklerinde mekân yakınlığı kendiliğinden oluşmuş ve toplumsal ilişkiler de sıklaşmaya başlamıştır.

Zaman bakımından yakınlığa gelince, İslam 7. yüzyılda doğmuş, 9. yüzyılın ortalarında felsefe ve bilimsel bakımdan önemli bir aşama göstererek kurumsallaşmaya başlamıştır. Türkler de İslam'ı, tam olarak o yıllarda bu özellikleriyle tanımışlardır.

Türk-Arap ilişkileri önceleri ticaridir. Daha sonra siyasi, askeri ve dinsel olmak üzere aşağı yukarı 300 yıl sürmüştür.

6) Uygarlık ürünlerine sahip olmak bakımından ileri gitmiş, bunları üretme alışkanlığı kazanmış bir toplum ya da bu uygarlığı paylaşan toplumların sahip oldukları değerlerin, örneğin felsefe, bilim ve teknolojilerin, bu uygarlığın dışındaki bir toplum tarafından alınarak benimsenmesi ve özümsemesi için başka koşullar da gereklidir. Bu bağlamda yukarıda sıraladığımız 5 ilke ve ölçüt yanında alıcı toplumun düşünsel, kültürel ve bilimsel düzeyi fevkalade önemli bir rol oynar. Her şeyden önce, toplumun algı düzeyi, bilgi birikimi ve alırlılık kapasitesi yeterli olmalıdır. Bu bağlamda toplumun kontrol mekanizmaları olarak bir çeşit toplumsal süzgeç görevi üstlenen değerlerin varlığı da önemlidir ve gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü referans kadrosu olarak görülen bu öğeler, teşvik edici, destekleyici ve zaman zaman da engelleyici özellikleriyle ortaya çıkabilirler.

Gerçekten de ortaya çıkan, ya da çıkarılan köklü değişim ve dönüşüm süreçlerinde, etkin gücün kullandığı çeşitli yöntemler, çekici motiflerin kullanılması -sevgi, özendirme- biçiminde olduğu gibi, baskı ve şiddet biçiminde de olabilir. Fakat burada çok önemli bir pozisyon da şudur. Değişimi yaşamak durumunda olan toplumun algı kapasitesinin yanında, toplumsal/kültürel zemin ve atmosferin oluşturduğu kamu bilinci de çok önemli bir konudur

Bilindiği gibi bireyleri kuşatan bu genel toplumsal tutumların içinde kognitif/bilişsel öğelerle birlikte duygusal öğeler de bulunur. Bu öğeler kimi zaman engelleyici özellikleriyle ortaya çıkabilirler ve istedik değişimi ters yüz edebilirler. Osmanlı döneminde zaman zaman bilimsel ve teknolojik gelişmelere gâvur icadı diyerek karşı çıkan zihniyetin psiko-sosyal temelini de bu tutumlarda aramak gerekir.

Türk - Arap ilişkileri önceleri ticaridir. Daha sonra siyasi, askeri ve dinsel olmak üzere aşağı yukarı 300 yıl sürmüştür.

Türkler, fiili olarak Müslümanlarla karşılaştıklarında bu alanlarla ilgili bilgileri öğrenmekte sıkıntıya düşmediler. Çünkü Türkler önemli ölçüde kentleşmişlerdi, Hunlardan bu yana tarımsal üretim yapıyorlardı, takvimleri vardı, alfabe icat etmişlerdi, sözlü ve yazılı edebi ürünler verecek duruma gelmişlerdi.

Türklerden önce Müslümanlığı kabul etmiş bulunan Araplar ve İranlılar, daha önce sıraladığımız gibi fıkıh, kelim, felsefe, bilim, eğitim-öğretim ve güzel sanatların çeşitli dallarında çağa göre çok önemli ve değerli sayılacak yapıtlar ortaya koymuşlardır. Yine Müslüman camianın ana öğeleri olarak bu iki ulus, kentleşme, tarımsal üretim, ticaret ve dinsel mimari konularında da yüksek sayılabilecek bir düzey tutturmuşlardır. Fakat Türkler, fiili olarak Müslümanlarla karşılaştıklarında bu alanlarla ilgili bilgileri öğrenmekte sıkıntıya düşmediler. Çünkü Türkler önemli ölçüde kentleşmişlerdi, Hunlardan bu yana tarımsal üretim yapıyorlardı, takvimleri vardı, alfabe icat etmişlerdi, sözlü ve yazılı edebi ürünler verecek duruma gelmişlerdi. Ayrıca destanlar oluşturmuşlardı, tarihsel belge olacak nitelikte abideler yapmışlardı ve en önemlisi de her şeyi ifade edecek işlerlikte ve zenginlikte bir dil formasyonuna sahip olmuşlardı.

Türk toplumunun Müslümanlarla çok yönlü ilişkiye girdiği 8. yüzyılda sahip olduğu toplumsal, kültürel, düşünsel ve bilimsel durumu, ayrıca devlet kurma, örgütlenme ve bunları sürekli kılma bilinci düşünülürse, İslam aracılığıyla gelen çeşitli değerlerin neden algılama sıkıntısı yaratmadığı kolayca anlaşılabilir olur. Bazı konularda anlaşmazlıkların çıkması algılama engelinden

ileri gelmemiştir. Bu konuların içinde siyasal egemenlik, askeri vesayet ve kadının toplumsal işlevi konusunda aykırılık vardır. Türkler egemenlik konusunda çok kıskanç bir ulustur, onu kimseyle paylaşmaz, bu egemenliğin temelini de Mete Han'dan bu yana var olan askeri vesayet sistemi oluşturmuştur. Bu konuda Araplarla Türkler arasında gerilimli anlar yaşanmıştır. Diğer önemli konu ise şudur: İslam'dan önce Türk kadını toplumsal bağlamda rollere sahipti. İslam kadını ise toplumsal rol ve işlevlerin birçoğundan soyutlanmıştı. Bu gibi konular ara sıra sıkıntılı durumlar yaratmıştır.

Türklerle Müslüman Arap ve İran toplumları arasındaki ilişkilerin çok fazla yoğunluk kazandığı ve zirve yaptığı yıllar, 11. yüzyılın sonları, özellikle de 12.

yüzyıldır. Türk toplumu bu dönemde devrin önde gelen uygar İslam ulusları olarak görülen Arap ve İran toplumlarının sahip oldukları bilim, felsefe, siyaset ve sanat dallarında çok değerli ürünler vermiştir. Ayrıca bu iki büyük ulusun oluşturduğu düşünce ve sanat dünyasını gerek form ve gerekse içerik öğeleri bakımından yakalamış ve bazı alanlarda ise onları geride bırakabilmişti.¹⁰ Bu bağlamda denilebilir ki, o dönemin Türk düşünür, sanatçı ve din adamları, o yıllara egemen olan bilim, sanat, siyaset ve felsefe hareketlerini, etkisi çok fazla hissedilen toplumsal paradigmaları ve dinsel normları anlama düzeyinin çok üzerine çıkmış bulunuyorlardı. Buna ek olarak bu yıllardaki Türk devletleri de rakipsiz gözüküyorlardı. İslam coğrafyasının tümüne yakın bir alana egemen olmuşlardı ve çok sayıda halk, Türk devletlerinin tebaası olarak Türk denizinin içinde adacıklar oluşturmuşlardı.

Türklerin 11. ve 12. yüzyıllarda Orta Asya ve Orta Doğu coğrafyasında sağladıkları ulusal egemenliğe koşut olarak, yukarıda söylediğimiz gibi, çeşitli düşünsel, sanatsal ve dinsel çalışma alanlarında da zirveye tırmanmışlar ve diğer uluslarla zirvede yarışmaya başlamışlardı. Örneğin Farabi, Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacib, Mahmud Zemaşeri, Ahmed Yesevi, Edib Ahmed ve Fahreddin Mübarekşah gibi filozof, Türkolog, siyasetçi, tefsirci, edebiyatçı ve tarihçi, o döneme egemen olan düşünce ufkunu delerek zirveye ulaşmışlardır. Devlet yönetimi ve örgütlü güç oluşturma konusundaki liyakat ve ehliyetin tekeli, öteden beri zaten Türk ulusunun sahip olduğu karakterin ana öğelerinden birisi olarak varlık kazanmıştır. Devlet kurma ve devletsiz yaşamama, egemenliği başka halklarla paylaşmama konusunda güçlü bir gelenek oluşturan Türk ulusu, bu konuda kendini gerçekleştiren az sayıdaki ulustan biridir. Onun eksiği devlet ile ilgili değildir. Bilim ve felsefe gibi alanlarla ilgilidir. Onu da çok sayıda düşünür, bilim adamı, sanatçı, tarihçi ve siyasetname yazarları aracılığıyla gidermeye çalışmış, İslam aracılığıyla gelen uygarlık ve din metaforunu benimsemenin ötesine geçirmiş, buna kendi zihin ve değerler dünyasından öğeler katarak sahip olduğu tutumlarını kendi mecrasında en üst düzeye çıkarabilmiştir. Böylece Türk toplumu güzide evlatları ve bunları oluşturduğu kurumsal yapılarla koruyup kollayan devlet aracılığıyla özümseme

**Bu yıllardaki
Türk devletleri
de rakipsiz
gözüküyorlardı.
İslam
coğrafyasının
tümüne yakın bir
alana egemen
olmuşlardı ve
çok sayıda halk,
Türk devletlerinin
tebaası olarak
Türk denizinin
içinde adacıklar
oluşturmuşlardı.**

Bugün Türkçeye rağbet eski zamanlarda olduğundan daha fazladır. Çünkü emirlerin ve sipehsalarların çoğu Türk'tür. Devlet onlarındır. Bütün insanların muhtaç olduğu nimet ve servet onların elindedir.

davranış formunu aşarak kendini gerçekleştirme formuna ve davranış şemasına erişmiştir.

11. ve 12. yüzyıllardaki Türk devlet ve toplum yaşamına, bir siyasal ve askeri tarihçi olmanın ötesinde, bir sosyal ve kültür tarihçi/düşünür olarak ışık tutan Fahreddin Mübarekşah (1142- 1206), Türklerin o yıllardaki durumunu şöyle anlatır: "Türklerin başka insanlara müreccah olmalarının birkaç sebebi daha vardır. Biri şudur ki Arapçadan sonra Türkçeden daha iyi ve daha heybetli hiçbir dil yoktur. Bugün Türkçeye rağbet eski zamanlarda olduğundan daha fazladır. Çünkü emirlerin ve sipehsalarların çoğu Türk'tür. Devlet onlarındır. Bütün insanların muhtaç olduğu nimet ve servet onların elindedir. Asiller, büyükler ve büyüklerin çocukları Türklerin hizmetindedirler ve onların devleti sayesinde asude ve muhteremdirler.

Diğeri de şudur: Türklerin kitapları ve yazıları vardır. Sihir ve nücüm bilirlir ve çocuklarına yazı öğretirler."¹¹

Söz konusu edilen yüzyıllardaki Türk devlet ve toplumuyla ilgili olarak tarafımızdan öne sürülen görüşlerle Fahreddin Mübarekşah'ın bu konudaki düşünceleri birebir örtüşmektedir. O dönemin, yani 11. ve 12. yüzyılların bir Türk dönemi olduğu söylenebilir. O yıllarda Asya kıtasının büyük bir bölümü Türklerin egemenliği altına girmiş, Mübarekşah'ın da belirttiği gibi yalnızca bu egemenlik askeri olmakla sınırlı kalmamış, ekonomik, siyasal ve kültürel nitelikleriyle de desteklenmiştir. Karahanlı, Gazneli ve özellikle de Selçukluların tarih sahnesine çıkmalarıyla, Batı Asya'da kesin bir Türk egemenliği kurulmuştur. Belirtmeye çalıştığımız gibi bu egemenlik, yalnızca askeri vesayet ve buna bağlı yönetsel bir güç kullanımı olarak görülmemelidir. Bu gibi özellikler yanında siyasal, demografik, felsefi, bilimsel, sanatsal, kültürel, eğitsel, dinsel (tefsir, hadis, fıkıh) ve mistisizm gibi çalışma alanlarında çok başarılı tutumlar sergilenmiştir.¹²

Bu yüzyıllarda kurulan Türk devletleri ki bunlar çeşitli hanedan ya da boyların egemen oldukları halkı/tebaası Türk olan devletlerdir, çağın her bakımdan en ileri örgütsel ve askeri güce sahip devlet yapılarıdır. Hun, Göktürk ve Uygur kanalıyla gelen bu devletlerin tarihsel kökleri çok eski devirlere kadar uzanır. Türklerin oluşturduğu bu devlet geleneği, Göktürk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti hariç olmak üzere, boy/hanedan yönetimi biçimindedir, ancak hanedan ve halk Türk olduğu için, bunların tümü başlangıçtan günümüze kadar birer Türk devleti olarak

görülmüşlerdir. Türk devletinin sürekli olmasının ana nedenini, burada yani devletin Türk halkına dayanmış olmasında, diğer bir nedeni de hanedan değişmiş olsa bile, başka bir boy/hanedan aracılığıyla bu devletin devam ettirilmesinde aramak gerekir.

Devlet erkinin bu geleneksel özelliğine koşut olarak Türk toplumu da o dönemde, yani 11. ve 12. yüzyıllarda bilim, felsefe, sanat, siyaset, ticaret, eğitim-öğretim, dinsel bilimler ve mimari alanlarında da çağa egemen olan anlayışları benimsemenin ötesine geçerek kendisine mal etmesini bilmiş, özellikle de özümseyerek kendiliğinden bir davranış haline getirmiştir. Bu davranış şemasını içinde taşıyan Türk kültürel dokusu ve düşünce yapısı, kendi çapında bir Rönesans olarak görülebilir. Bu dönemin

Türk düşünürleri, bilim adamları ve sanatçıları, hemen her alanda Arap ve İranlı unsurların yarattıkları referans düşünceyle yarışmışlar, zaman, zaman da onları geride bırakmışlardır. Aynı zamanda o yıllarda Türk toplumunun yaşadığı bu süreç, kültür ve düşünce tarihimizin yüz akı olan biricik bir değişim hareketidir. Fakat 13. yüzyılda skolastik bir niteliğe bürünen bu hareket, serpinti ve yansımalarıyla 16. yüzyıla kadar varlığını kısmen sürdürmüş, bu yüzyıldan sonra yapay bir “havas/zadegân” özelliğe bürünmüş, 18. yüzyıldan sonra ise, “Osmanlı havası” bütünüyle düşünsel, bilimsel ve kültürel köklerinden koparak yapay bir nitelik kazanmıştır. Bu kopuş yalnızca saydığımız bu alanlarla ilgili değildir. “Osmanlı havası sınıfı”, onu beslemesi gereken Türk halkına, onun ulusal zevkine ve dehasına da önem vermemiş, hatta onu hor gören bir yabancılaşma süreci yaratmıştır. Kanımca Osmanlıyı yıkan iç etkenlerin başında bu durum, yani “Osmanlı havası” zümresinin çok yönlü olarak Türk toplumunun değerler dünyasına yabancılaşması, Türk halkını ve onun değerlerini dışlaması ve hatta küçümseyerek ötekileştirmesi gelir.

Bunu belirtmeliyiz ki, 11 ve 12. yüzyıllarda yaratılan ve tarafımızdan Türk/İslam Rönesansı, olarak adlandırılan bu çok önemli gelişme, yapay olarak yaratılan “Tehafüt”¹³ geleneğiyle İslam skolastisizmine dönüşmemiş olsaydı, Türk toplumu olarak bugün çektiğimiz sıkıntıların hiçbirini yaşamamış olduğumuz gibi, birlik ve beraberlik içinde çağdaş uygarlığın dayandığı felsefeyi ve onun bilimsel temellerini özümsemiş ve hatta kendiliğinden bir davranış hâline getirmiş olurduk. Fakat bugün her şey bitmiş değildir. Tarihimizin bu konudaki sunumları ortadadır. Tarihin derinden gelen sesine, verdiği mesajlarını dikkat etmek ve tarihe dayanmak gerekir. Tarihine dayanmayan toplumlar, dayanacak temel bulamazlar ve onu iyi

Tarihine dayanmayan toplumlar, dayanacak temel bulamazlar ve onu iyi okuyup sorgulamayan toplumların bugünü sıkıntılı olduğu gibi, gelecekleri de karanlık olur.

okuyup sorgulamayan toplumların bugünü sıkıntılı olduğu gibi, gelecekleri de karanlık olur. Bu düşünceden hareketle, Türklerin din değiştirmesi olayını ve bu konuda ortaya çıkan çeşitli sorunları, bir makalenin sınırları içinde sosyal psikoloji biliminin kavramsal sistematigi ve kullandığı ölçütleri açısından, aynı zamanda tarihsel verilere de dikkat etmek suretiyle, irdelemek ve yorumlamak istedik.

Kaynaklar

- 1 Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul, 1999. İçinde: Hakkı Dursun Yıldız, "Türklerin Müslüman Olmaları", s. 18- 54.
- 2 YILDIZ, Hakkı Dursun "Talas Savaşı Hakkında Bazı Düşünceler", Edebiyat Fakültesi Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, s. 71- 82.
- 3 YILDIZ, Hakkı Dursun Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, s. 20.
- 4 OĞUZLAR, Faruk Sümer (1967), Ankara, s. 49; Barthold, *Türkistan*, s. 324.
- 5 YILDIZ, Hakkı Dursun Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, s. 34.
- 6 YUSUF HAS HACİB (1994), *Kutadgu Bilig*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 31.
- 7 BOTTOMORE, Thomas Burton (1966), *Elite und Gesellschaft*, Verlag C.H. Beck, München, s. 25.
- 8 YUSUF HAS HACİB (1994), *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmedi Arat, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 464- 465.
- 9 AKYÜZ, Hüseyin (2002), *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem*, Erzurum: Eser Matbaacılık, s. 100.
- 10 AKYÜZ, Hüseyin (2002), *Kutadgu Bilig'de Sosyo-Pedagojik ve Siyasal Söylem*, Eser Ofset, Erzurum, s. 51.
- 11 KÖPRÜLÜZADE, M. Fuad (1934), *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, s. 150.
- 12 AKYÜZ, Hüseyin (2001), *Türk Eğitimcileri I*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 179- 180.
- 13 (Tutarsızlık, dengesizlik anlamına gelir. Gazali'nin 11. yy. da yazdığı "Tehafüt'ül Felasife eseriyle İslam âlimlerinin tartışma konularından birisi olmuştur)

BATIDA TÜRK ALGISININ TARİHSEL İZDÜŞÜMÜ

DOÇ. DR. MİTHAT AYDIN*

Giriş

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün, Türk İstiklâl Savaşı'nı kazanıp modern Türkiye'yi ihya etmeye çalıştığı sırada Batıda devam eden Türk aleyhtarlığı, serzenişte bulunduğu konulardan biri olmuştur. 23 Eylül 1923 tarihinde Die Press'in muhabiri olan Hans Josef Lazar'a şunları söylemiştir:

“Yüzyıllardan beri düşmanlarımız, tüm ellerinde olan imkânlarla Türklere karşı kin duyguları ve aşağılama hisleri beslemeyi alışkanlık hâline getirdiler. Bu beyinlerde kök salan duygu ve düşünceler, bizim yorulmadan mücadele ettiğimiz bir Batı mantalitesini oluşturuyor. Tüm değişikliklere ve olaylara rağmen hâlen bu duygular tamamen yok olmadı. Hâlen Türkleri, her türlü ilericiliğe karşı, düşman olan, entelektüel ve ahlaki gelişmeye kapalı, barbar insanlar olarak görmek istiyorlar. Bizi batmaya mahkûm ulus olarak gören Batı, bizim çöküşümüzü hızlandırmak için elinden gelen her şeyi yaptı.”¹

Batıdaki bu algının bilimsel ve objektif bir tarafı olmamakla beraber, bugün bile bu algının çok da değişmiş olduğunu söylemek zordur. Esas itibarıyla, 11. yüzyıldaki haçlı reaksiyonuna kadar götürülebilecek bu algıya dair kuvvetli yansımaları Orta Çağ'ın kilise vaazlarında/dinsel metinlerinde görmek mümkündür.

* Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Osmanlı gayrimüslim topluluklarının bağımsızlıklarını kazanmaları, Osmanlı Devleti'ne karşı kendilerinin kazanmış olduğu savaşlarla değil, Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı kazanmış olduğu savaşlarla olmuştur.

Örneğin, Papa Urban, 1096'da Clement Konsili'nde yaptığı konuşmada şunları söylemektedir:

“...O kadar sık yardım başvurusundan sonra doğudaki kardeşlerinize mümkün olduğunca çabuk bir şekilde yardım etmeniz kaçınılmazdır artık. Bir Fars halkı olan Türkler çoğunuzun bildiği gibi, Akdeniz'e kadar, boğazlara kadar ilerlemişler. Romaia (Bizans) sınırlarını aşarak, defalarca yendikleri Rumların her gün daha çok topraklarını işgal etmişler, birçoğunu öldürmüş ve esir almışlar, kiliseleri yıkmışlar; Tanrı'nın imparatorluğunu kurutmuş, çöle çevirmişler. Eğer bir süre daha kendilerini engellemezseniz Müminleri (Hristiyanları) boyunduruk altına almaya devam edeceklerdir. Bu nedenle sizleri yalvararak, İsa'nın mesajcısı olarak uyarıyorum-hayır ben değil Tanrı'dır daha çok bunu yapan!-hemen acilen Hristiyanlara yardım edin; bu hiçbir işe yaramaz halkı ülkelerimizin dışına atın...” (Can 1997: 31/28)

Görüldüğü gibi, burada Papa, Fars halkı olarak addettiği Türkleri haçlı seferlerinin merkezine koymuştur. Hatta bu açıklamaya göre Haçlı Seferlerini, Papa'nın doğu Hristiyanlığını kurtarmak için Türklere karşı açmış olduğu kutsal bir savaş olarak kabul etmek mümkündür. Papanın düşüncesinde İspanya'da Müslüman Araplara karşı sürdürülen savaş ile Doğu'da Türklere karşı yapılacak mücadele eşdeğer idi. Papa Urban bu konudaki fikrini “Hristiyanları bir yerde Müslümanlardan kurtarıp, başka bir yerde yine onların mezalim ve baskılarına maruz bırakmak fazilet değildir” sözleriyle ifade etmiştir (Demirkent 1997: 5).²

Balkanlarda Gelişmeler ve “Doğu Sorunu”

Batı dünyasının “Doğu Sorunu” olarak ifade ettikleri Türk/Müslüman sorunu modern zamanlarda yeni biçimini almıştır. Bilindiği gibi 19. yüzyılın siyasi, fikri, ekonomik, bilimsel/teknik ve endüstriyel devrimleri, asırlardan beri ortak bir kimlik yaratamayan Osmanlı Devleti'ni parçalanmaya sürüklemiştir. Bu parçalanma süresi 1804'te Sırp, 1821'de Yunan isyanlarıyla başlamıştır. Bu isyanlar, Karadağlılar, Hristiyan Bosna-Hersekli, Eflak-Boğdanlılar, Bulgarlar gibi diğer Balkan uluslarınca devam ettirilmiştir.

Açık bir şekilde görülmektedir ki, Osmanlı uyruklarının hak ve özgürlük talepleri, önce özerklik, sonra da bağımsızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim, daha

1830 yılında bağımsız Yunanistan Devleti'nin 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda kurulması, Osmanlı Devleti için gelecekteki başka felaketlerin de habercisi olmuştur. Burada dikkate değer bir husus vardır ki, o da, Osmanlı gayrimüslim topluluklarının bağımsızlıklarını kazanmaları, Osmanlı Devleti'ne karşı kendilerinin kazanmış olduğu savaşlarla değil, Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı kazanmış olduğu savaşlarla olmuştur. Osmanlı Devleti, bir taraftan tebaasının, yerel bey ve yöneticilerinin isyanlarıyla sarsılırken, diğer taraftan Büyük Devletlerin talep ve baskılarına maruz kalmıştır. Neyse ki, Kırım Savaşı'nda olduğu gibi Büyük Devletlerin çıkar çatışmaları, bir süre daha ömrünü uzatacak sonuçlar doğurması açısından şans olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kaderini tayin eden ve Batıdaki "kötü" Türk imajının kuvvet kazanmasında, 19. yüzyılın son çeyreğinde Hersek'te başlayıp (1875), Bulgaristan'da devam eden (1876) isyanlar ile 19. yüzyıl sonlarındaki Ermeni olaylarının ayrı bir yerinin olduğunu belirtmek gerekir. Keza, bu gelişmeler Osmanlı Devlet adamlarının İngiltere'ye dayanarak yürüttükleri denge politikasının da çöküşü anlamına geliyordu. Bu bakımdan Bulgar ve Ermeni Sorunu'na bir göz atmak yerinde olacaktır.

1876 Mayısında Bulgar Ayaklanması'nın bastırılması ile ilgili haberlerin abartılı bir şekilde İngilizlerin gündemine oturması ve özellikle liberal parti tarafından akla-hayale gelmedik katliam hikâyelerinin sürekli işlenerek siyasi bir malzeme olarak kullanılması İngiltere'de Türklere karşı bir öfke selini doğurmuştur.³ Genel bir Hristiyanlık propagandası haline getirilen Bulgar sorunu, Türk aleyhtarı kampanyalar hâline dönüşmüştür.⁴ Sorun, İngiltere'de adeta konuşulan tek konu hâline gelmiştir. Bir araştırmacı, "ünlü siyasi dava kampanyaları arasında 'Bulgaristan gaddarlığı'nın yoğunluğuna benzetilebilecek sadece *Dreyfus olayı* (1894)⁵ olabilir; dönemin bütün edebiyatçı, sanatçı, bilim adamı ve felsefecisinin üzerinde

Osmanlı Devleti'nin kaderini tayin eden ve Batıdaki "kötü" Türk imajının kuvvet kazanmasında, 19. yüzyılın son çeyreğinde Hersek'te başlayıp (1875), Bulgaristan'da devam eden (1876) isyanlar ile 19. yüzyıl sonlarındaki Ermeni olaylarının ayrı bir yerinin olduğunu belirtmek gerekir.

Başka bir araştırmacı ise “ ‘Bulgar katliamı (vahşeti)’, Osmanlı yönetimine karşı Avrupa’nın duygu dünyasında dini ve güçlü bir değişiklik meydana getirdi” demektedir.

görüş belirtmeye zorlandığı başka bir örnek olay bulmak zordur” demektedir (Shannon 1963: 202). Başka bir araştırmacı ise “ ‘Bulgar katliamı (vahşeti)’, Osmanlı yönetimine karşı Avrupa’nın duygu dünyasında dini ve güçlü bir değişiklik meydana getirdi” demektedir (Yapp 1987: 79).

Temmuz ve Ağustos aylarında Bulgar sorunu İngiltere’de ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir. Parlamentodaki görüşmeler hükümeti oldukça zor duruma sokmakla beraber, tartışmalar ve gelişen kamuoyu hissiyatı hükümet için zarar verici boyutlara ulaşmıştır. Ancak parlamentonun kapanması hükümete ve Başbakan Beaconsfield’e⁶ nefes aldirabilmiştir. Ağustosun sonlarında ve Eylül başlarındaki mitingler,

özellikle liberal lider William Ewart Gladstone’un hareketin öncülüğünü almasıyla İngiliz halkını iyiden iyiye provoke etmiştir.⁷ 29 Ağustosta Hackney’de işçilerin başlattığı “Bulgar Vahşeti” kampanyası, Gladstone’un ünlü kitapçığını yayınladığı 6 Eylül’e kadar, Nottingham, Stoke, Norwich, Halifax, Woolwich, Sunderland, Birmingham, Rochdale, Sheffield, Mile end, Brighton, Devenport, Hartlepool, Aston, Oldham, Dundee, Bangor, Burnley, Leicester, Wolverhampton, Plymouth, Newport, Nework, Leeds, Southampton gibi şehirlere ek olarak İskoç şehirlerinde tekrarlanmıştır (Seton-Watson, 1971: 72).⁸ Mitinglerde ve özellikle liberal basında sık sık hükümetin geleneksel doğu politikasına eleştiriler yöneltilmiş ve hükümet suç ortağı ilan edilmiştir. Liberal liderler, Türk yanlısı İngiliz dış politikasının terk edilmesini istemişlerdir. Gladstone “İstanbul’daki eski puta secde edilmesine” karşı çıkarak kendisini “Doğu Hristiyanlarını çevreleyen kalelerin yıkılmasından sorumlu” tek kişi görerek (Morley 1903: 549-550), hükümeti konuşmalarının ana temalarından biri haline getirmiş ve bu düşüncesini mitinglerde işlemiştir. Aynı zamanda “Bulgar Katliamı” hareketi İngiltere’de geniş bir şekilde, Bulgar mağdurlara para toplamak amacıyla yardım örgütlerini organize etmiştir. Bosna, Hersegovian and Bulgarian Relief Fund, the League in Aid of Christians of Turkey Fund, Viscountess Strangford’s Bulgarrian Peasant Relief Fund ve Fund of the National Society for Aid to Sick and Wounded in War gibi örgütlere ek olarak Turkish Missions Aid Society’e bağlı bir Bulgarian Relief Fund, Universal Aliance’ın himayesinde başka bir

Bulgarian Relief Fund ve Greenwich kasabası için Gladstone'un Shilling Bulgarian Relief Fund gibi örgütler ortaya çıkmıştır. Bu örgütlerin bünyesinde yüklü miktarda para toplanmıştır (Wirthwein 1935: 93-94).

Bulgaristan olaylarının ciddi bir safhaya gelmesi hükümet üzerinde adeta soğuk duş etkisi yapmıştır. Başbakan Beaconsfield, bir taraftan "Doğu Sorunu"nu Üç imparator Ligi devletlerinin tekelinden çıkararak İstanbul üzerindeki Rus tehdidini uzaklaştırmak, diğer taraftan Gladstone'un suçlamalarına karşı durmak zorunda idi. Aslında bu zorunluluk Beaconsfield için İngiltere imparatorluğunun çıkarları ile ilgili idi ki, bir beyanatında bunu şöyle ifade etmiştir: "İngiltere'nin körü körüne ve en yüksek insanlık hislerini taşımasından dolayı hep Türkiye'yi destekleyeceğini veya şu anda Türkiye'yi desteklemekte olduğunu düşünenler yanılıyorlar... Biz (İngiltere) İmparatorluğunun varlığını zarara uğratacak herhangi bir adımı kabul etmeyiz." (Millman 1979: 158).

İngiliz hükümeti, kendi kamuoyunu teskin etmek için Türk hükümeti üzerinde olağanüstü bir şekilde baskı kurmaya başlamıştır. İngiliz Dış İşleri Bakanı Derby, Türk hükümetine gönderdiği telgraflarda "*Bulgaristan olaylarının bütün İngiliz toplum sınıflarında Türkiye'ye karşı öfke yarattığını*" ifade etmekte ve "*Rusya'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesi durumunda İngiliz hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nun savunulmasında savaşı önleyemeyeceğini*" açıkça belirtmekteydi. Derby'e göre sorun, "Türkiye için öldürücü sonuçlar" ortaya çıkabilirdi. Benzer şekilde İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Elliot da Türk bakanlarını ikaz etmiştir. Öyle ki, Elliot, "*benim için Bulgaristan'daki katliamlar'dan dolayı kullandığım dilden daha sert bir dil kullanmak imkânsızdır*" diyebilmekteydi.

İngiliz hükümetinin baskısı, İngiltere'nin Bulgarları himaye etme ve Bulgarlık davasının avukatlığını üstlenme politikasına dönüşmüştür. Şimdi İngiltere Rusya'dan daha fazla Bulgarların hamisi rolünü üstlenmiştir. Bu baskılar sonucunda 10 Ağustos 1876 günü Dışişleri Bakanı Safvet Paşa, ayaklanmanın "şefleri ve organizatörleri hariç" Bulgar isyancıları için af ilan edildiğini bildirmiş ve Filibe, Edirne ve Tırnova olağanüstü mahkemelerinde yargılanmakta olan yüzlerce isyancı serbest bırakılmıştır (Şimşir 1989b: CXXXII-CXXXIII). Bundan başka Bulgar asiler tarafından yıkılan Bulgar köyleri Türk hükümetine yaptırılmıştır. Kış aylarına girmeden önce evleri yakılıp yıkılan bütün Bulgarlar yeni yapılan evlerine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca zarar gören Bulgarlara bol para yardımıyla bulunulmuştur (Şimşir 1989b: CXXXIII).

Bu şekilde suçlu olan Bulgarlar korunurken, Avrupa devletleri, özellikle de İngiltere suçsuz olan, günahı sadece canlarını, mallarını ve namuslarını korumak için silaha sarılıp ayaklanmanın bastırılmasına katılan Türk halk gönüllülerinin (Başıbozukların) cezalandırılmasını istemiştir.

Bu şekilde suçlu olan Bulgarlar korunurken, Avrupa devletleri, özellikle de İngiltere suçsuz olan, günahı sadece canlarını, mallarını ve namuslarını korumak için silaha sarılıp ayaklanmanın bastırılmasına katılan Türk halk gönüllülerinin (Başıbozukların) cezalandırılmasını istemiştir. Baskılar karşısında Babıali Temmuz ayından itibaren çok sayıda Başıbozuk'u idam ettirmiştir. Pek çoğunu da ağır hapis cezalarına çarptırmıştır (bk. Şimşir 1989b: CXXXIV-CXXXVII).⁹ İngiltere, 23 Aralık 1876 tarihinde toplanan İstanbul Konferansı'nda bile Başıbozukların cezalandırılması için baskı yapmaya devam etmiştir (bk. Mahmud Celaleddin Paşa 1983: 202-220). Bir araştırmacının ifadesiyle İngiltere'nin Bulgar sorunu konusundaki tutumu Bulgar devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Glenny 1999: 108).

1876 Berlin Kongresi ve "Ermeni Sorunun'un" Doğuşu

Bu noktada Bulgar sorunu, 1876'daki, Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarını, İstanbul Konferansı'nı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarını hazırlayan ve şekillendiren temel faktörlerden biri

olmuştur. Zira; isyan, Sırpı ve Karadağlıları cesaretlendirdiği gibi, Rusya'yı da "Hristiyanları korumak" adına Osmanlı Devleti'yle bir savaşta baş başa bırakmıştır. Bir gerçek var ki, 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupalıların "Hasta Adam" dedikleri Osmanlı Devleti'nin yaşayacağına artık kimse inanmıyordu. 1876'da İngiltere'nin Hindistan Bakanı Lord Salisbury, İstanbul Konferansı'na katılmak için Londra'dan hareket edip yolu üzerindeki Paris, Berlin, Viyana ve Roma'ya uğradığında yaptığı ziyaretlerin sonucunda kanaatini şu şekilde açıklamıştır. "*Seyahatlerim sırasında bir Türk dostu bulma konusunda başarılı olmadım. Türk (artık) var olamaz. Pek çok kişi onun zamanının geldiğine inanıyor. Bazıları zamanın ertelenebileceğine inanıyor. (Fakat) hiç kimse Türk'ün ömrünün biraz uzatılabileceği düşüncesini teklif etmemektedir.*" (Cecil 1923: 107).

1878 yılında toplanan Berlin Kongresi de aslında bu görüşü tescil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi demek olan Berlin Kongresi, Ermeni Sorunu gibi yeni "gailleleler" in de nedeni olmuştur. Öyle ki, bu tarihlere kadar İngiltere'den medet uman II. Abdülhamid, İngiliz hükümetinin Ermeniler lehine bitmek bilmeyen talepleri karşısında artık "İngiltere'ye güvenilemeyeceğini" kabul edecektir.

Birçok çalışmaya konu olan Ermeni Sorunu'nu burada etraflıca ele almak mümkün görünmüyor.

Aslında sorun siyasallaştığı için kimsenin de hakikati anlamak gibi bir niyeti yok. Burada sorunu bütünsel bir çerçevede ve doğru zeminde ele alabilmek açısından şu hususlar üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

1-Osmanlı Devleti, eğer bir soykırımı girişecektiye, bunu güçlü olduğu dönem de yapması daha makul değil midir?

2-1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar neden Ermeni ayaklanmaları mevcut değildir.¹⁰

3-18. yüzyıldaki Ermeni komitacıların kuruluş amacı nedir. Mesela Hınçak ve Daşnak komitalarının arşivlerindeki belgelerinde hangi faaliyetleri mevcuttur.

4-Ermeni olaylarına ilişkin Batılılar için neredeyse tek bilgi kaynakları misyoner kayıtlarıdır. Bu kayıtlar objektif kabul edilebilir mi?

5-Misyoner faaliyetlerinin basın-yayın, miting, yardım kampanyaları gibi faaliyetlerinin siyasi boyutu nedir?

6-Savaş yıllarının karşı propaganda faaliyetleri çerçevesinde tarafların iddiaları sağlıklı mıdır?

7-Osmanlı kayıtlarının, iddiaların açıklığa kavuşturulmasında her hangi bir kıymeti yok mudur?

8-Savaş yıllarında doğuda Rus ve güneyde Fransız ordusunda Osmanlı vatandaşı Ermeni milisler var mıdır, yok mudur? Varsa bu ordularda bulunuş nedenleri nasıl açıklanabilir?

9-Tarihin insanlık suçlarını yargılayacaksa, II. Dünya Savaşı'nda kullanılan atom bombasını sorgulayabilecek miyiz?

Bir gerçek varsa o da, bütün bu soruların cevabını tarihçilerin vermeleri gerekliliğidir. Ne var ki, bu tür sorunları konuşmak en son tarihçilere düşüyor. Bu olayların, gerek Türkiye'de farklı amaçlarla bulunan yabancılar, gerekse yurt

Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi demek olan Berlin Kongresi, Ermeni Sorunu gibi yeni "gailleleler" in de nedeni olmuştur.

Batı'da dün olduğu gibi bugün de Hristiyan halk, yüzyıllarca Türk imparatorluğu aleyhine yürütülen yoğun olumsuz propagandanın etkisi altında kalmıştır.

dışına giden Osmanlı tebaası gayrimüslimler tarafından işlendiği bilinen bir vakıadır. Mesela, şu örnek Amerika'da 19. yüzyıl sonlarında oluşan Türk imajının boyutlarını gösterir gibidir. Osmanlı Washington Elçisi Mavroyeni Bey'in 1894 tarihinde yazdıklarına bakılırsa, Amerika'da Ermenilerin – Özellikle de Hınçaklıların- her gün “*Türk'e ait ne varsa*” hakaret etmektedirler ve “*nerede bir Amerikan kolonisi varsa orada Hınçaklılar vardır ve New York'ta Hınçaklılar her 1.000 Ermeni'den 400'ünü Hınçaklı yapmaya çalışmaktadırlar.*” (Şimşir 1989a: 214; Şimşir 1999: 292).

Sonuç

Bugün de Türk aleyhtarı çalışmaların çok da farklı bir noktada olmadığı açıktır. Görülmektedir ki; Batı, Osmanlı devletine ait her türlü olayı ve

kurumu, laik anayasası, millet meclisi, siyasi rejmi ve kültürüyle farklı olan Türkiye Cumhuriyeti ile aynı saymaktadırlar. Bu nedenle Batı'da dün olduğu gibi bugün de Hristiyan halk, yüzyıllarca Türk imparatorluğu aleyhine yürütülen yoğun olumsuz propagandanın etkisi altında kalmıştır (İnalçık 2019: 20). Papalığın bu süreçte başat rol oynadığı kuşkusuzdur.

Kabul etmek gerekir ki, günümüzde kan gölüne dönmüş olan dünyamız, Samuel Huntington'ın medeniyet tezinde öngörülen bir çatışmaya değil, her ulusun katkı yapacağı dünya barışı ve medeniyetine muhtaçtır. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bilinmez ama bu çağrının dünyamız için en kuvvetli bir şekilde Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından yapılmış olduğu bilinen bir gerçektir: “*Yurtta sulh, cihanda sulh.*”

1 Mustafa Kemal Atatürk, bu düşüncesini 23 Eylül 1923 tarihinde Die Presse muhabiri Hans Josef Lazar'la yaptığı röportajda dile getirmiştir. Söz konusu röportajı Die Presse, kuruluşunun 165. yıldönümünde web sitesinde yeniden yayımlamıştır (bk. <http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay.aspx?cid=70712&rid=2>).

2 Papa konuşma ve mektuplarında Müslümanların/Türklerin Hristiyanlara karşı zulmünden bahsetse de, gerçekte bu doğru değildir. Çünkü Kudüs'e Hristiyanların hac ziyareti 7. yüzyılda Müslümanlarca fetihinden beri yapılmaktaydı. Kiliseleri açık, mahkemeleri kendi davalarına bakmaktaydı (Demirkent, 1997: 5). Hristiyanlar, İslam devletlerinde Müslümanlarla eşit haklara sahip olmamakla beraber, İslam'daki zimmet hukukunun gereği olarak devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece devletin can, mal, namus güvencesi altında idiler. Eğitim, yargı ve ibadet gibi alanlarda tam ya da yarı serbestiye sahiplerdi.

3 Bu makalede geniş bir şekilde yararlandığımız "Bulgaristan Ayaklanması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkileri-ne Etkisi" (Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2002 (2), Sa.12, Denizli, 2002, s.80-87) başlıklı çalışmamız, 1876 Bulgaristan Ayaklanması'nın İngiltere'nin "Doğu" siyaseti ve Osmanlı-İngiliz ilişkileri üzerindeki etkisini daha kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur.

4 Türk aleyhtarlığının kuvvet kazanıp büyümesine başka bir neden ise Babialı'nın önemli, bir kısmı İngiltere'de satılan Osmanlı eshamına ait faiz gelirlerinin ertelenmesi idi. Osmanlı Devleti'nin aldığı borçları ödeyememesi ve içinde bulunduğu mali buhran itibarını o kadar zedelemiştir ki bazı üst düzey İngiliz devlet adamları; İngiltere'nin, "doğu" politikasını gözden geçirmesi gerektiğini ileri sürebileceklerdir. Bu devlet adamlarından Dışişleri Bakanı Lord Derby bir mektubunda Başbakan Disraeli'ye şunları yazıyordu: "*Sultanın bağımsızlığı ve itibarı üzerinde durmak çok geçtir. Ne evinde barışı koruyabilen, ne de borçlarını ödeyebilen hükümdar bazı kabul edilmez sonuçlara razı olmalıdır.*" (David 1969: 206; Dawson, 1923: 97).

5 Dreyfus davası olarak da bilinen Dreyfus olayı, Fransız ordusunda topçu subayı olan Yahudi asıllı Alfred Dreyfus'un, 1894'te Fransız Genelkurmayundayken kendi el yazısına benzeyen bir belgenin Paris'teki Alman elçiliğinde bulunmasından dolayı vatan hainliği suçlamasıyla yargılanmasına ve mahkum edilmesine neden olan bir davanın adıdır. Dreyfus davası, Alfred Dreyfus'un 1906'da suçsuz bulunarak aklanmasına kadar Fransız kamuoyunun gündemini işgal etmekle kalmamış, Fransız toplumunda açmış olduğu tartışmalar ile de Fransa'da hukuksal ve siyasal alanda önemli değişikliklere neden olmuştur.

6 Başbakan Benjamin Disraeli 21 Ağustos'ta Beaconsfield kontu olmuştur.

7 Bulgaristan olaylarını hükümete karşı siyasi bir malzeme olarak kullanan Gladstone'un belki de en önemli girişimi, 6 Eylül'de "Bulgarian Horrors and the East (Bulgaristan Vahşeti ve Doğu Sorunu)" adlı kitapçığı yayınlaması olmuştur. Bu kitap bazı uzmanların belirttiği gibi "İngiltere'deki Türk yanlısı duyguların silinmesi için yüzyıl boyunca yayımlanmış olanların hepsinden daha etkili" olmuştur. Koloğlu 1998: 21). Shannon'a göre; Gladstone'un bu kitabı yazması onun kariyerinin en çarpıcı hareketlerinden biri idi. (Shannon 1976: 128). Kitap üç-dört gün içinde 40 bin adet satmıştır Morley 1903: 552). Üç ay içinde Gladstone bu kitaptan 12.000 Şilin kazanmıştır (Wirthwein 1935: 86). Daha sonra kitapçık Rusça ve Fransızca'ya çevrilmiştir. Turan 1998: 53). Gladstone'un Avrupa'da özellikle de İngiltere'de büyük yankı uyandıran, Türk ulusuna ağır hakaretlerde bulunduğu söz konusu kitapçığı geniş bir şekilde Bulgar ve Rus kaynaklarına dayanıyordu. Ayrıca onun İstanbul'daki liberal kaynaklarıyla, Amerikan misyonerleriyle ve bölgedeki kilise mensuplarıyla irtibatı olduğu bilinmektedir. Kilisenin "Bulgar Vahşeti" konusundaki rolü ve Canon Liddon, Malcolm Maccoll, Strossmayer gibi kilise din mensuplarının Gladstone ile ilişkisi konusunda bakınız: Seton-Watson 1971: 73-85).

8 Richard Millman, Türk aleyhtarı kampanyaların başını çeken Liberal liderlerin tarafsız olmadıklarını belirterek, onların Türk yönetimi üzerinde amansız saldırılarda bulduklarını ve hristiyanlar lehinde İngiliz hükümetinin aktif müdahalesini istediklerini ifade etmektedir (Millman 1979: 148).

9 Baring'in 10 Temmuz'da yazdıkları sanırım Başbozukların cezalandırılması konusundaki vehameti ortaya koymaktadır; "*Yenimahalle olayında... Bir çok Başbozuk tutuklandı, bunların binbaşısı yargılanıp mahkum edildi ve hepsi bir günde idam edildi.*" (Şimşir 1989: CXXXIV).

10 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın başladığı tarihe kadar Müslüman nüfus ile Ermeniler arasında herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Hatta Ermeni Patrik Vekili'nin ifadesine göre Ermeniler, Sultan için "*herkesten daha fazla fedakarlıkta bulunmaya*" ve "*gerekirse uğruna savaşmaya*" hazırdır. Bu bilgi, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi A. H. Layard'ın bizzat Ermeni Patrik Vekili ile 26 Nisan 1877 tarihinde yaptığı görüşmeden sonra düştüğü kayıttır. bk. (Ayдын 2008a: 183-186). Ne var ki, savaş sonunda "Hasta Adamın" ölümünün kaçınılmaz olduğunu gören Ermeni kilisesi, mirastan kendi payına düşeni almaya çalışmıştır. Ermenilerin Berlin Kongresi öncesi ve kongre sırasında Büyük Devletler nezdindeki girişimleri için bk. (Ayдын 2008b: 282-287).

Kaynaklar

- AYDIN, Mithat (2002), "Bulgaristan Ayaklanması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Etkisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2002 (2), Sa.12, Denizli: 80-87.
- (2008a), *Bulgarlar ve Ermeniler Arasında Amerikan Misyonerleri*, 1. Baskı, Ankara: Yeditepe Yayınları.
- (2008b), "İngiliz-Rus Rekabeti ve Osmanlı Devleti'nin Asya Toprakları Sorunu (1877-1878)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:38, Erzurum: 253-288.
- Can, B. Bülent (1997), "Haçlı Seferlerinin İlânı/Birinci Haçlı Seferi-I", *Tarih ve Toplum*, Sa: 161, Mayıs: 27/283-34/290.
- CECİL, Lady Gwendolen (1923), *The Life of Robert Marquis of Salisbury, 1868-1880*, vol.II, London: Hodder and Stoughton Limited.
- DAWSON, Harbutt (1923), "Forward Policy and Reaction 1874-1885", *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783-1919*, Cambridge: 72-148.
- DEMİRKENT, Işın (1997), *Haçlı Seferleri*, 1. Baskı, İstanbul: Dünya Yayıncılık A. Ş.
- GLENNY, Misha (1999), *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, İstanbul: Sabah Kitapları,
- HARRİS, David (1969), *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878 The First Year*, USA: Archon Books.
- <http://fotogaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay.aspx?cid=70712&rid=2> (Erişim: 03.07.2013)
- İNALCIK, Halil (2013), "Önsöz", *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni Türk Korkusu* (Yazarı: Özlem Kumrular), 9. Baskı, İstanbul: Doğan Kitap, 9-21.
- KOLOĞLU, Orhan, *Avrupa'nın Kaskacında Abdülhamit*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- MAHMUD CELALEDDİN PAŞA (1983), *Mir'at-ı Hakikat*, c.I, II, III, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul: Berekât Yayınevi,
- MİLLMAN, Richard (1979), *Britian and the Eastern Question 1875-1878*, Oxford: Clarendon Press.
- MORLEY, John (1903), *The Life of Gladstone*, vol.II, New York: Macmillan.
- SETON-WATSON, R.W. (1971), *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question A Study in Diplomacy and Party Politics*, USA.
- SHANNON, R.T. (1963), *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, London: Thomas Nelson and Sons,.
- SHANNON, Richard, [1976], *The Crisis of Emperialism 1865-1915*, [St. Albansi Herts]: Paladin, Great Britain.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (1989a), *Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes (1894-1895)*, vol. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (1999), *Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes (1895-1896)*, vol. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- (1989b), *Rumeli'den Türk Göçleri*, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,.
- TURAN, Ömer (1998), *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- WIRTHWEİN, Walter G. (1935), *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878*, London: Columbia University Press.
- YAPP, M. E. (1987), *The Making of the Modern Near East 1792-1923*, London and New York.

KÜLTÜREL KİMLİK VE ERGENEKON DESTANI

PROF. DR. PAKİZE PERVİN AYTAÇ*

Giriş

Türk kimliğinin devlet-toplum ve kültürel alanda tartışmaya açıldığı, Türk milliyetçiliğinin sosyolojik-tarihî-kültürel ve ideolojik alt yapısının içini boşaltarak tasfiye edilmesinin hızlandırıldığı bir karanlık dönemden geçtiğimiz aşikârdır. Hiç şüphe yok ki, Türk devleti tarihi boyunca böyle büyük badireler atlatmıştır. Dimağı kirlenmiş, zihni bulanık, feraset ve basiretten yoksun, millî ruhun dışına düşmüş, köle ruhlu köksüzlere, Avro-Amerikan emellerine teslim olanlara, bu hasta bilinçlere, bu yitim trajedisinin Truva atlarına tarihin her safhasında rastlanılmıştır. “Efendiye itaat” mantığıyla yetiştirilmiş bu nesiller her zaman var olmuştur. Ve her zaman da bu çalkantılardan millî kahramanlar destanî tavır ve davranışlarıyla, öz kültürlerinin depolarında yer alan değerler setiyle karşı durmuş, dar geçitlerde ağır imtihanlardan geçmişlerdir. Büyük ülkülerin zaferleri de ıztrabları da büyük olmuştur.

Millî ruhun kültür temellerinde ve Türk’ün kafa yapısının sistematüğinde bu engelleri aşma yeteneği her daim var olmuştur. Bu sebeple, gençler bizim için çok önemli ve değerlidir. Onların geleceğimiz olduğunu düşünerek, bütün varlığımızı

* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Hilâlin kucağın-
daki yıldız ol!
Ruhsuz dünyanın
ruhu ol. Bu ruhla
adalet, bilgi-
hikmet-akıl dağıt

ve hedeflerimizi Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasını temin edecek olan gençler üzerinde yoğunlaştırmak arzusundayız. Bütün çalışma ve gayretlerimiz onlar içindir. Bu sebeple, gençlere bir çağrımız vardır: kendi kültürel değerlerine yaslan ve onları yeniden üret! Kendini bil, kendinin ve kültürünün farkında ol! Zihnini bloke eden güçlere karşı dur! Kendi kök değerlerinden ürettiğin yeni bir söylem inşa et! Düşmanını gör ve maskesini düşür! Özüne yabancılaşmış, kaotik bir yıkımın öznesi olmuş

zavallılara, kök değerlerin olan cesaret ve güçlü tavrıyla gereken cevabı ver! Unutma bir milletin kendisi olmaktan uzaklaştırılması, millî değer ve birikimlerin yok edilmesi, kolektif hafızanın zayıflatılması psiko-sosyal bir stratejinin en önemli hedefidir. Sen, hayal gücünle, olaylara bakışınla, değerler sistemine vukufunla, millî idrak ve millî ülkülerinle bu hedefe karşı duracak tek yapısın.

Hilâlin kucağındaki yıldız ol! Ruhsuz dünyanın ruhu ol. Bu ruhla adalet, bilgi-hikmet-akıl dağıt! Her nimete kucak açan fesat çerilerini gönül kalene sokma, ciddi-akıllı-temkinli-vakûr tavrıyla hamle verici, yol açıcı ol! Türk toplumu kahramanlarını bekliyor. Zor sınavlar Türk'ün alın yazısıdır. Dar geçitlerde sınanmak da! Korkma! Türk milletinin millî hâfızasından süzülen destan ruhunu kavrayıp, asyatik değerlerimizin tarihî ve sosyolojik tezleri üstünde düşünmek zorundasın. Bir milletin kaderinde tarihin, yaşadığı coğrafyanın yeri büyüktür. Atalarımızın uzun yolculuklarla ve büyük bedellerle bize armağan ettiği bu coğrafyaya durduğumuz yerden pür dikkat bak, bu cennet mekânı doğru analiz et! Kavşak noktasındasın, ya küresel güçlere tâbi ya da silkinip, titreyip yeniden kendi kök değerlerimizden yola çıkarak yeni değerler yaratacağsın!

Atatürk'ün, ilelebet payidar olması isteğiyle, liyakatli gençlere emanet ettiği Cumhuriyetimizin korunması ve yüceltilmesi, hiç şüphesiz, Türk Kültüründen oluşan muhteşem temelini, nesiller boyu en küçük tahribata maruz bırakılmaksızın muhafazası ve benimsenmesiyle kaimdir. Şu hâlde, kutsal emaneti teslim alacak genç nesillere Türk kültürünü aşlamak; onları Türk kültürü ile yoğurarak, Cumhuriyetimizi dirayetle koruyacak kudreti, yeteneği ve ehliyeti, daha kesin ifadesiyle liyakati kazandırmak; nöbet başındaki sorumlu neslin kutsal emanetin basit bir bekçiliğini değil, aynı zamanda yüceltilmesi görevini de devralma hak ve şerefine sahip olabilecek liyakati elde etmek üzere çok çalışmak, çok iyi yetişmek de, gelecek nesillerin kaçınılmaz millî görevleri ve millî ülküleridir. Bu görev ve ülküyü ihmal, emanete yapılacak en büyük hıyanettir (Ayverdi, 2003).

İşte bu duygu ve düşüncelerle, Türk'ün cihangirlik idealini, millî ruhun tarihî seyrini bilmek bir büyük görevdir. İnancımız odur ki; bir milletin hayat ve beka mücadelesinin ruh ve fikir kazanmasında edebiyatın payı tartışılmaz: "Tarih yapar,

fakat efsane güzelleştirir, ona cazibe katar” (Süreyya 1933: 5).

Yetkin ve kâmil bir toplum Türk’ün millî epiğinden yola çıkarak, tüm edebî fikrî eserleri dikkatle inceleyerek, Atalar ruhunun bilgeliğini keşfederek kurulabilir. Hakikate kestirmeden gidilemeyeceği açıktır. Kendi öz medeniyetinin kalbini dinlemeden gelecek inşâ edilemez, fikrindeyiz.

Çalışmalarımıza “*mitik tefekkür*”le başladık:

Türk kültür ekolojisinin temelinde mit ve destanlar vardır. Bu gizemli dünyanın her sembolü, Türk insanının kimlik değerlerini izah eden birer çekirdek kavram hükmündedir. Taramayı neredeyse sonuçlandırdığımız incelememizde, mit ve destanlardaki estetik kavramlar ve kahramanların, çok katlı derin anlamlarla yüklü yapısı geleceği kurarken bize büyük imkânlar sunacaktır. Mâzimizin şifrelerini çözümlendiğimiz semboller gençlerin yaşam enerjisini besleyen ölümsüz güç kaynağı, yol haritası olacaktır. Türk mitolojisi, diğer dünya mitolojilerinde olduğu gibi, ölü fikir ve düşüncelerden meydana gelmemiştir (Ögel 1997: 9).

Türk mitolojisi bir hayat yoludur. Cemiyeti düzenleyen ve güden, canlı düşüncelerin bir toplamıdır. Türk’ün ideal dünya tasarımının kök değerleri bu kaynaklarda gizlidir. Millî devlet oluşun, destanlara sinmiş yüce ve güçlü kavramlarındaki manâ derinliğini “*Tarihi Yeniden Kurma*” kuramına göre yeniden ele almak zorundayız.

Tarihimizden ve destanlarımızdan toplayacağımız bu motiflerden, ninniler, masallar, hikâyeler çıkarmak, ilkökul çağındaki çocuklara derslerinde halta oyunlarında hâkim olacak bir çocuk edebiyatı meydana getirmek mümkündür. Çocuklarımız bu temelden yükselecek eserler yoluyla milliyet ve medeniyetimizin hangi esas unsurlardan meydana geldiğini öğrenmeli. Orta-Asya’dan başlayarak Anadolu’yu ve Balkanları Türk vatani hâline getiren ruhu tanımalı ve bununla övünmelidir (Pekin 1985: 28).

Meselâ Ergenekon’dan, Çin-Türk savaşlarından, yüzlerce hikâye, masal, şiir, hattâ tiyatro eseri çıkarmak mümkündür. Orhun Kitabelerindeki o azimli milliyetçilik ruhundan millî devlet anlayışından pek çok esere malzeme taşıyabiliriz. Çocuklarımıza daha bebek yaşlarında söylediğimiz ninnilerden, masallardan başlayarak milletimizin faziletlerini öğretecek motifleri işleyen eserler hazırlamalıyız. Çocuk daha konuşacak yaşa gelirken Türk çocuğu olmanın gururunu duymalı, göğsünü gere gere “*Ben Türk’üm*” demeli, böyle bir ruh hâliyle yetiştirilmelidir.

Bugün dünya medeniyetini geliştiren milletlerin hepsi, çocuklarına kendi kültürlerini verecek bir zemin hazırlamayı asla ihmâl etmemişlerdir. Bizim tarihimiz, destanlarımız, yaşadığımız sosyal hayatın temel prensipleri böyle bir millî ruhu

**Türk’ün
cihangirlik
idealini, millî
ruhun tarihî
seyrini bilmek bir
büyük görevdir.**

verecek malzeme ile doludur. Meselâ; destanlarımız bu mevzuda ele alınması icap eden en faydalı kaynaklardır. Çünkü destanlar ilk bakışta samimî ve sevimli bir masal çehresi göstermekle beraber hakikatte millî ve medenî kuruluşlarımızdaki sırları önümüze serecek zengin tefekkür ve san'at hazineleridir. Türk milleti asırlar boyu yarattığı bu destanlarda millî ruhunu aksettirmiş, imanun, kahramanlığın, vefanın sadakatin, doğruluğun, vicdanın, insan sevgisinin ecdâda hürmetin en güzel örneklerini vermiştir (Ayverdi 2003: 68).

Milletler, cihan tarihindeki yerlerini, kurdukları maddî devlet, yani insan cemiyeti olmaktan doğan siyasî ve İktisadî hadiseler ile manevî devletleri olan sanat hadiselerinin büyüklük ve derinliği nispetinde alırlar. Maddî devlet, basiretli idareciler, kuvvetini disiplin, cesaret ve zekâdan alan teşkilâtlı ordular ile siyasî tarihi şekillendirirken, milletin duyuş, düşünüş ve içtimaî değerleri ile birlikte kültürünü aksettiren manevî devletleri de fikir ve sanat dünyasına şeref verirler. Maddî devlet siyasîdir, manevî devlet ise dinî, ahlâkî, estetik ve felsefî değerlerin meydana getirdiği millî bir bütündür. Maddî devlet ile manevî devlet, kuvvetini birbirinden alan bir birlik ve beraberliğe ulaştığı gün, Millî Devlet mefkûresi gerçekleşmiş olur. (Ayverdi 2003: 70). Destan, bütün kültürler için bir varlık kaynağıdır, hatta Batı Rönesansçını destan kültürüne dayandırmış, bunlarla büyük eserlere kaynak yaratmıştır.

Batı Rönesans'ının destan kültürüne dayanan hamlesini çok iyi kavramış olan Hilmi Ziya Ülken bu sebeple, destanların "*modern millî hayat içerisinde yaşayacak değerler hâline getirilmesi yolunda onlardaki sevgi, onur, fazilet, kahramanlık, fedâ-yı nefis gibi değerleri*" gündeme taşımıştır (Ülken 1976: 294). Hedefinde; Büyük bir "*Türk Destanı*"nın yazılması Türk Rönesans'ının Kızılma'sı olarak yer almıştır. Sahipsiz kalmış bir fikrin sahibi olarak yola çıkarken bu meselenin bir neslin bile altından kalkamayacağı büyüklükte bir iş olduğunu biliyordu. Her şeye rağmen Ali Canip Yöntem, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ile başlayan birçok edebiyatçı ile millî kültür değerleri yeniden işlenmiş, millî örfü, millî sanatı, millî dünya görüşü mito-poetik bir üslupla, şairane imaj ve yorumlarla zenginleştirilip derinleştirilmiştir. Sahip olduğumuz entellektüel harç modern edebiyatın güçlü hamlelerine kaynaklık etmiştir. Kalemle, fikirle, edebiyatla büyük bir mefkûre savaşı başlatılmıştır. Bizim hedefimiz de bu yolu devam ettirmektir.

A. Ergenekon Destanı

Oğuz Han soyundan olan İlhan, Moğol iline hükümdar oldu. Bu sırada Tatarların başında Sevinç Han vardı. Aralarında savaş çıktı. İlhan daima galip geliyordu. Sevinç Han, Kırgız Hanına birçok adamlar ve hediyeler göndererek onu kendi tarafına çekti. Oralardaki kabilelerin en kalabalığı Moğollar olduğundan, bütün savaşlarda galip geliyorlardı. İdareleri altındaki insanlara kötü davrandıklarından, kabileler tarafından sevilmezler, hep kötülenirlerdi. Bundan dolayı bütün kabileler Moğollardan öç almak üzere anlaştı. Hepsini birleşerek Moğollar üzerine yürüdüler. Moğollar çadır ve sürülerini bir yere toplayıp etrafına hendek kazdılar. Beklemeye başladılar. Sevinç Han geldi ve savaş başladı. On gün savaşıldı. Hepsinde Moğollar kazandı. Bunun üzerine Sevinç Han, bütün beyleri toplayarak gizli bir toplantı yaptı. Ertesi gün tan yeri ağarırken çadırlarını kaldırıp, işe yaramayan mallarını bırakarak çekildiler. Moğollar bunların yenildiklerini ve kaçtıklarını sanarak kovalamaya başladılar. Tatarlar geri dönüp savaşmaya başladılar. Bu sefer Moğollar yenildi. Kaçanları da ordugâha gelinceye kadar kılıçtan geçirdiler. Çocuklarını esir ettiler. Sevinç Han, Moğolları yendikten sonra ülkesine döndü. İlhan'ın oğulları ve bütün Türkler, bu savaşta ölmüşlerdi. Yalnız en küçüğü olan Kıyan kalmıştı. Kıyan, o yıl evlenmişti. İlhan'ın kardeşinin oğlu Nüküz de o yıl evlenmişti. Bunların ikisi de aynı bölükten iki kişiye esir olmuştu. Savaştan on gün sonra bir gece atlarına binip hanımlarıyla birlikte kaçtılar. Savaştan önce ordu kurdukları yere geldiler. Düşmandan kaçıp gelen deve, at, öküz ve koyunlar orada toplanmıştı. Onları da alarak daha emin bir yer aradılar. Sarp dağları aşarak, geniş ve bolluk bir vadiye varıp yerleştiler. Oraya Ergenekon ismini verdiler. Burada dört yüz sene yaşayıp çoğaldılar. Oraya sığmaz oldular. Toplandılar ve buradan çıkmanın yolunu aradılar. Bir demirci, dağın bir yerinde demir madeni olduğunu ve onu eritirlerse yol bulup çıkacaklarını söyledi. Orayı eriterek, bir deve geçecek kadar yol açıp geçtiler. Bu geçiş esnasında bir bozkurt gelerek kendilerine yol gösterebileceğini söyledi. Kurdu peşinden giderek Ergenekon'dan yol bulup çıktılar. Ergenekon'dan çıktıklarında, Türklerin başında Börte Çene bulunuyordu. Börte, bütün boylara elçiler göndererek Ergenekon'dan çıktıklarını bildirdi. Tatarlar bunların üzerine yürüdü ve çok çetin savaş oldu. Tatarları kılıçtan geçirdiler. Mallarını zapt ettiler. Küçüklerini esir ettiler ve eski yurtlarına yerleştiler. O boyların en kuvvetlisi oldular. Bu destanı, her ne kadar Moğollar kendilerine mal etmeye çalışırlarsa da, bu Türklerin destanıdır. Câmi'ut-Tevârih'i yazdıran Geyan Han, Cengiz'in soyundandır. Şecere-i Türkî'nin yazarı Ebü'l-Gâzi Bahadır Han da Cengiz soyundan bir hükümdardı. Çin kaynaklarında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Doğru olan, Hunların bir kolu olan Göktürklerle ait bir destan olmasıdır. (Şecere-i Terakime'den)...

Ergenekon Destanı'nın tarihi gerçekliğe oturan bir yapısı vardır: Fuad Köprülü (1981: 56), İbrahim Kafesoğlu (1997:280) bu destanı Çin kaynaklı menkıbelere kadar götürürler. Reşidüddin'in Camiü't-Tevârih'inde ve Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın

Şecere-i Türkî'de Ergenekon Destanı'ndan söz edilmiştir. Ergenekon Destanı'nın beş varyantı vardır.

1. Çin'deki Cou (Chou) sülâlesinin yıllıklarında (M.S. 557-581) Tu-chüch adına kayıtlı olan metin.
2. Sui sülâlesi (581-618) tarihinde yer alan metin.
3. Chou sülâlesinin (M.S. 557-581) tarihinde yer alan metin. (Birincinin devamı sayılabilir).
4. Reşidüddin'in Câmîü't Tevârih adlı eserinde yer alan metin. 14. yy. Farsçadır.
5. Ebulgazi Bahadır Han Çağatayca (17. yy). Şecere-i Türk'te yer alan metin.

B. Ergenekon Kavramı

"Kon" sözcüğüne Ebu'l-gazi, "tiz" ve "ötkür" anlamlarını verir. 'Keskin' demektir. Aynı sözcüğe Ercilasun, "dik" anlamını vermektedir. Tarihi Türk dili metin ve sözlüklerinde bu anlamda böyle bir sözcüğe rastlanmamıştır. Kaşgarlı'da ve eski Türk yazıtlarında yoktur. "Ergene Kon" demek, Tarama Sözlüğü'nde, "Dağ Beli, Dağ Kemerî" anlamlarında geçmektedir. Bu durum, Türk dilinin gramer yapısına, anlam yükleme ve adlanma tutumuna aykırıdır. Türk dilinde buna benzer bir adlanma örneği yoktur. Türklerin yeniden türeme yeri olan bu yere verilmiş ad, ilk kez ya Reşideddin tarafından yahut müstensihler tarafından "Ergene Kon" biçiminde yanlış kaydedilmiş ve bu yanlış sürüp gitmiştir. Kıyan ve Nüküz'ün Tanrı'ya şükrettikleri ilk gün ve o gün yaptıkları yer adlanması ile uyumlu olması icap eden ad "Ergene Kon" değil, "Erkin Kün" olmalıdır. Türk dilinde 'erk' sözü eskiden beri vardır. "Saltanat sözü ve buyruğu geçerlik, kudret, iktidar, gücü yeterlik" anlamları yanı sıra; bu sözün "irade, hürriyet" karşılıkları da sözlüklerimizde yer alır. Yeni zaman Türk dili sözlüklerinde, özellikle Türkistan Türkleri arasında, bu sözcük "erkin" diye kullanılır. Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Uygur Türkleri arasında "hür", "hürriyet" ve "özgürlük" karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ad öbeğimizin ikinci kelimesi ise, "Kün", yani "Gün"; tüm Türk yazı dillerinde ve lehçelerinde takvim günü olan gündür. Bu filolojik gerçekler bize, Türklerin türeme yerine verilen ad öbeğimizin: "Erkin Kün" tamlaması olduğunu gösterir. Söz konusu adlanmanın Türkiye Türkçesinde bugünkü tam karşılığı, "Özgür Gün" veya "Özgürlük Günü" olmaktadır. Bütün bunlardan, Ergenekon'un çeşitli anlamlar taşıyabileceğini görüyoruz: "Kunların çoğaldığı, ergenleştiği yer-Halkın çoğaldığı yer", "Özgür Gün veya Özgürlük Günü", "Dağ Beli, Dağ Kemerî". (Gömeç-2004). Divanu Lügati't-Türk'te, kelimenin kökeni "ergürme = erimek", "erildi" duvarda gedik açıldı şeklinde yer almaktadır.

C. Ergenekon Destanı'nda Yolculuk

"Ergenekon Destanı"nda önce bir "göç" hâdisesi vardır. Bu olguyu Campbell'in "ayrılış-aşama-dönüş" arketipleri ile izaha çalışacağız (Campbell,2000).

Ergenekon Destanı'nda, göç olgusu düşmanın hile ile bir halkı yok edişi sonucu ortaya çıkmıştır. Büyük bir acı, yıkımla birlikte ağır bir imtihandan, dar geçitlerden geçilerek yeni bir hayata doğuş esas yapısıdır.

Ergenekon, şüphesiz bir masal dağı değildir. Milletimizin, büyük bir hezimet

ve dağılmadan sonra o ıssız dağda toparlanıp kuvvet kazanmasını hikâye eder. Burada yüce bir azimle hazırlanan Türklük... “*Cihan hâkimiyeti ülküsüne*” kaldığı yerden tekrar başlamıştır. Türklerin Ergenekon’da geçen çağları uzun bir yorgunluk, bir soluk alma, kendine gelme; ülküsünü, töresini bulma “*titreyip kendine dönme*” sembolü olarak değerlendirilmelidir. Ergenekon tasavvuru ile Kaf Dağı hayali arasında benzerlik bulunabilir.

Türklük... “*Cihan hâkimiyeti ülküsüne*” kaldığı yerden tekrar başlamıştır.

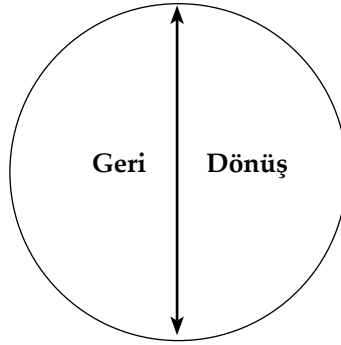
Eşiğin Aşılması

Sınavlar

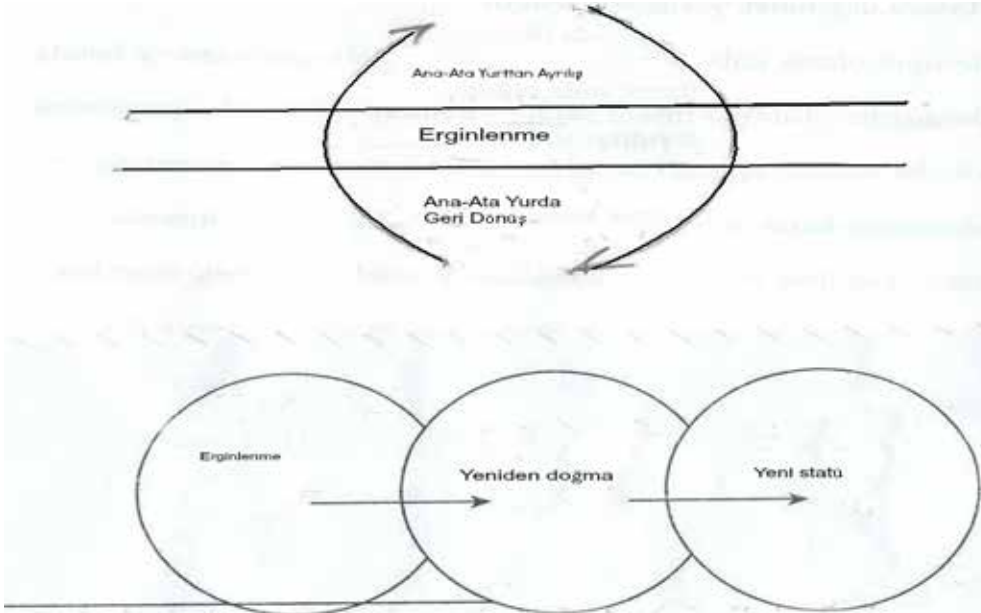
- Fiziksel
- Kendi Benliğindeki gelişmeler

Erginlenme-Yüce Birey

- Diriliş
- Kurtuluş

(Kahramanın bütün serüvenini kendi benliğinde geçirdiği kozmik evrim)

C1. Ana Yurttan Ayrılış

- Kopuş
- İç dünyanın dehlizlerinden çıkma

C2. Erginlenme (Yolculuk)

Eşiği aşma (Destan kahramanlarının ruhsal yolculuğu, önlerine çıkan "eşik"leri aşarak gerçekleşir. Kahramanların engeller karşısında verdiği sınavlar onun ergin bir birey oluşunun sıçrama taşlarıdır.

• Toplum kendini kanıtlamadan hiç kimseyi kahraman statüsünde değerlendirenip güvenmez. Topluma yenilik getirecek olan kahramanın zafer kazanması şarttır. Yetkinliğini ancak böyle ispat edebilir.

- Fedakârlık-azim-kararlılıkla engelleri aşma, kaçınılmaz bir olgudur.

C3. Ana Yurda Geri Dönüş:

- Bilincin uyanışı.
- Büyük ödülle geri dönüş, bir kişilik inşası, kendini gerçekleştirme süreci.
- Akıl + bilgi + sezgi + idrak + irade = âhenk, denge ve bilgelik kazanma. Benliğin arınması.
- Ontolojik anlamda değişip, dönüşme.
- Özben'in gelişmesiyle, yaşamın bilincine eriş
- Ebedî ve yetkin varlığa dönüşme ve ikinci doğum.
- Yüce birey: Toplumun değerlerinin kişiler düzlemindeki temsilcisi olma. Toplumun yeniden doğuşunu hazırlama.
- Kaostan kosmoza geçiş.
- Bireyin kendisiyle (mikro kosmoz), kültürüyle (mega kosmoz), evrenle (makro kosmoz) ve metafizik âlemlerle uyum sağlamasına katkı.
- Ata-Ana Yurda dönüş, yeniden diriliş, ontolojik anlamda kök değerlerin yer aldığı tarihi-kültürel temele kök saldıği topraklara dönüş.
- Bilinci açılmış olan toplum, aydınlık bir gelecek için liderleri Börte-Çene / Bozkurt'un rehberliğinde dirilişin merkezine doğru ilerler. Varoluşsal anlamda varlıklarını büyütecekleri topraklara ulaşma arzusuyla Bozkurt ata yurda dönü-

şün sembolüdür (Şenocak,2013:2534). Ana toprağa bağlılık, esarete-bağımlılığa-acizliğe başkaldırışın enerji kaynağı olan rehber kurt kimlik arayışında, bir “eşiği aşma” ontolojik anlamda değişim-dönüşüm olgusunu gerçekleştirme.

•Yurt/ev kavramı, kişinin varlığını dünyanın merkezi hâline getiren kutsal bir değerdir. Ontolojik anlamda varlığını, ait olduğu köklerle besleyen kişi, en büyük zaferi ata/ana yurduna tarihi ve kültürel değerleriyle sahip çıkarak kazanır.

Ergenekon Destanı’nda; *“Atalarımızdan dinlerdik, çevresinde yaşadığımız bu illerin ötesinde, bizim asıl yurtlarımız vardır.”* sözlerindeki derin özlem dolu hayaller, Türk halkının geçmişine yeniden sahip çıkabilme rüyasını besler (Çobanoğlu 2007: 132). Çünkü hayaller, geleceğe yön veren güçlü bir kaynaktır. Varlığını, geçmişine yüzünü dönerek büyüten Türk halkı, Ergenekon Dağı’nda/bilincin merkezinde aydınlanarak çıkmış olduğu bireyleşme yolculuğundan büyük ödüllerle geri döner. (Şenocak 2013: 2535).

Ergenekon Dağı, cennet bir mekân olmasına karşılık, sonsuza dek yurt tutulan bir mekân olamaz. Sonsuz yaşam özgürlüğünün sürekliliğini, varoluş duygusunu *“vatanında/evinde”* yaşamak isteyen halk, zamanda geriye dönüşle “öz”ün kaynağına ulaşır. Kişiyi dünyanın merkezi hâline getiren, bilinçaltının sessiz çılgınlıklarında çalkalanan bu güç, geçmişin yaşanmışlıklarla dolu köklü tarihinde ve kültüründe varlığını büyütmektedir.

Destan toplumunun ruhuna hareket hâkimdir. Eylemsizlik, zamanı geri döndürememek, hataları telafi edememektir. Bu yüzden ana rahminde gelişimini tamamlayan çocuk gibi Börte Çene’nin/Boz Kurt’un önderliğinde Türk halkı da hayallerine kavuşabilmek için Ergenekon’dan çıkış gününü bekler. Kendi toprağında kök salamadıkça gelecek hayali kuramayan halk, varlığını özgürce büyütebildiği topraklara, kutsal yer-su ruhlarına olan borcunu ödeyebilmek için geri dönmek zorundadır. Hafızada biriktirilen düşlerin eyleme dönüştürülme zamanı geldiğinde geçmişteki deneyimleriyle varlığını geleceğe taşır (Şenocak 2013: 2538).

Dört yüz yıllık süreç sonunda hafızalarda sürekli diriltilecek ve böylece kutsal amaçlarına merkezi bir güç oluşturan halk, âdeta yeniden doğarak ata/ana yurt özlemlerini gerçekleştirmek için yolculuğa çıkar. Geçmiş, şimdi ve gelecek üç boyutu içinde yaşayan insan, geçmişini şimdi’nin bakış açısından bilgi düzleminde kurgulamak-yapılandırmak durumundadır. Şimdi, başka deyişle, geçmiş ile geleceğin bu eklem yeri, geleceği belirlemede en çok etkileyebilirlik ve o ölçüde de toplumun şim-

Ana rahminde gelişimini tamamlayan çocuk gibi Börte Çene’nin/Boz Kurt’un önderliğinde Türk halkı da hayallerine kavuşabilmek için Ergenekon’dan çıkış gününü bekler.

**Kutsal merkez
Ötüken'den sonra geçici yurt
olan Ergenekon,
evrenin merkezi
olmakla birlikte
bilincin de merkezidir.**

dideki durağan hâline işaret ettiğini söyler (Valsan 1995: 112). Ergenekon, esaretten kurtuluş günüdür. Yeryüzünün manevi merkezlerinde “tüm zıtlıkların ortadan kalktığı, ikiliklerin teklife dönüşerek mutlak düzenin hâkim olduğu” kutsal mekândır (Guenon 2001: 59). Öyle ki bu gün, ruhsal/tinsel dönüşümü yaşayarak durağan hayata hareket kazandıran, kökene dönüş hızı veren kahramanın erginlendiği gündür. Dursun Yıldırım’a göre “Atalar Mağarası, bu tarih bilincinin yaşatılması için bugünün tören ve kutlama yeri olmuştur. Bugün Türklerin, Erkin Kün/Özgürlük Günü Bayramı’dır. Türk toplumunda tespit edilen yılbaşı günleri adları şöyle sıralanabilir: Yeni Kün, Yengi Kün, Yeni

Yıl, Nevruz/Navrız, Ulusting Ulu Küni, Ergenekon, Erkin Kün, Özgürlük Günü” (Yıldırım 1998 : 147). Ana rahmi görevini gören mağara, evlatlarını büyütüp erginlemelerini sağladıktan sonra onları doğurur. Yenigün, yoktan var olan bir toplumun ilk saf oluş hâline dönerek ayakları üzerinde durmayı öğreneceği yeniden doğuş mekânıdır. (Şenocak 2013 : 2533).

Ergenekon Destanı’nda Ergenekon Dağı, Göç Destan’ında Kutluğ Dağ, koruyucu, besleyici ana arketipi olarak karşımıza çıkar. Göktürkler ve Uygurlar döneminde dağlık ve ormanlık bölge olan Ötüken, devletin merkezidir. Türk milletinin “ıduk yer-sub” olarak ifade ettiği kutsal yurt/Ötüken, merkez simgeciliğine göre “Göğün ve yerin temel evi, Gök ile Yer arasındaki temel bağ”dır ki dağ ve ağaç “dünyanın eksenini, evrenin merkezini” sembolize eder (Eliade 1992 : 23).

Kutsal merkez Ötüken’den sonra geçici yurt olan Ergenekon, evrenin merkezi olmakla birlikte bilincin de merkezidir (Ögel 1993 : 62). Bilinçaltının karanlık ve sarp mekânlarından geçerek bilince ulaşan halk, kalbin merkezi olan Ergenekon Dağı’nu yurt tutar. Karanlık, aktiviteden uzak ve labirent bir mekân olan mağara, kalbi, bilinçdışını simgeleyen farklı bir deyişle “balinanın karnı” ya da “rahim imgesi” (Campbell 2000 : 107) olarak belirtebileceğimiz içsel dönüşümün yaşandığı bir aydınlanma ve farkındalık yeridir. Mitolojide dağ ve mağara, beraber anılmakta olan eril ve dişil öğelerin, ana ve ata kavramlarının birlikteliğine işaret eder.

Ergenekon kişisel ve toplumsal anlamda kimlik kazandıran, dönüştüren, bizim sınırlarımızı belirleyen geçmişten yeniden üreten bellek mekânlarıdır. Destanlarda kimlik arayışına yurt olan mekân, evren ana/dağ olarak sembolleştirilir. Ergenekon Destanı’nda yeniden doğuşu sembolize eden mitolojik unsur Ergenekon Dağı’dır. Destandaki kutsal dağ, kahramanların erginlenme sürecinde “mitolojik ana” olarak geçmişten sürekli olarak büyüyen yaşam merkezinin kaynağını oluşturur.

Dağa kaçış/sığınma, yurtsuzluk duygusunun kişinin bilinçaltındaki ana/babaya kaçışının bir ifadesidir. “Dağ üzerinde kurulan kent” de kültür tarihinde pek

çok kullanım bulan, çok tanınan bir semboldür. Kent, tam ortasında tanrının algılandığı self (ruhun en iç çekirdeği ve bütünlüğü) bulunan “*ruh alanı*”nı temsil eder (Jung,2009:233). Nitekim Çin entrikalarıyla öz yurdundan kovularak evsiz/yurtsuz bırakılan Türk halkı, kolektif bilincin rehberliğinde ilerleyerek kendisini evren ananın emin kucağında bulur. Ergenekon’a gidiş bir tesadüf değildir. Çinlilerin hilesiyle vatanlarına hasret bırakılan Türk halkı, bir nevi doğüstü bir yolculuğa çıkar. Bu düş yolculuğunda onlara yardım eden içlerindeki sezgi, inanç ve öz değerlerin birikimidir. Tek bir amaç vardır o da, Türk soyunu devam ettirmektir. Yaşam enerjilerini soylu topraklara ulaşabilmek amacından alan halk, şursuzluğunu bilinçli bir yolculuğa dönüştürür. Halk, dar geçitlerden, ayak basılmamış topraklardan geçerek kimsenin varlığından haberdar olmadığı cennet mekâna “*selfe*” doğru yol alırken bireysel iradelerini ötelere gelen sesin çağrısıyla biçimlendirerek olgunlaşma süreçlerine destek olacak kutsala ulaşır. Kutsal mekân, Ergenekon’a/dağa tırmanış, bilincin merkezine yapılan yolculuğun sembolik bir ifadesidir.

Kutsal yer-su ruhları/koruyucu iyeler, halkının kendisine gereken saygıyı göstermemesine rağmen evladına sahip çıkan bir ana gibi onları terk etmez. Milletini bağrına basıp, koruyan, saklayan ve besleyen Ergenekon/tabiat ana, sonsuz bereketiyle yeniden oluşumların eritirici gücüdür. Bu kutsal dağ, Türk halkı için, geçmişin ezen, yıkan, yok eden hilekâr yaşanmışlıklarından, endişelerinden ve korkularından kurtuluşun sembolüdür. (Şenocak 2013 : 2532).

Ergenekon’dan çıktıklarında halka rehberlik yapan kahraman Börte Çene ve kutsal kurt, olağanüstü özellikleriyle halkı, bilinmezliklerden kurtaran, ata yurdun yolunu gösteren sembolik anlam değerlerine sahip kahramanlardır. “*Böyle tanrı benzeri figürler gerçekte, kişisel egoda bulunmayan gücü sağlayan bütün psikenin sembolik temsilcileridirler. Onların özgün rolleri, kahramanlar mitinin belli başlı işlevinin, yaşamın karşısına çıkaracağı zahmetli görevlere hazırlanması için, bireyin benlik bilincinin -kendi gücünü ve güçsüzlüğünü bilisinin- gelişmesini sağlamaktır.*” (Jung 2009 : 112). Börteçene/kurt adam, mitolojik dönemin Tanrı tarafından kağana gönderilen olağanüstü yardımcı gücün farklı bir yansımasıdır. “*Kurt, Türk mitolojisinde toprağa bağlılığı ve doğaya dönüşümü simgeler. Bu iki varlığın arketipsel karşılığı anne kültürüdür... Toprağa bağlı ve doğal ilk imgedir. Kurtla bütünleşmek var olmak için yeniden doğaya dönmek anlamına gelmektedir.*” (Özcan 2012: 32). Kutsal kurt, adı veya varlığıyla esareti, tükenişi ve acizliği kendisine yediremeyen yoktan var olan soylu bir milletin ilerlemesine dinamizm kazandıracak sonsuz enerji kaynağıdır.

Ç. Ergenekon Destanı'ndaki Unsurlar

ERGENEKON DESTANI'NDAKİ UNSURLAR (Aydemir 1933: 5)
Asi Tabiat
Teknik Yahut Mücadele Vasıtaları
İnsan Kudreti
Millî İrade
Rehber Fikir

Destan'da tabiat asi ve mütehakkim olmasına rağmen, insanın tabiatla mücadelesi ve ona galebesi esas konudur. Tabiat aşılmaz bir demir dağ hâlinde insan kudretini sarmıştır.

Ç1.1.Dağ Kültü

Türklerde yer-su ruhlarının en önemli mümessili dağlardır. Dağ kültü daha çok Gök Tanrı kültüyle ilgilidir. Eski Türkler dağları, Tanrı'nın kutsal makamları olarak hem kurban sunulan hem de ant içilen yerler olarak dinî merasimlerde sık ziyaret etmek durumunda kalmışlardır. Orta Asya dağları bu yönüyle çoğu defa "*mukaddes, mübarek, büyük ata, büyük hakan*" sıfatlarıyla zikredilir (İnan 1995: 49).

Hunlardan sonra Türk dünyasına hâkim olan Kök Türklerin de dağları kutsal saydıklarını görürüz. Bu anlamda Ötüken ormanı ve dağı iduk kabul edilmiş; buraların terki milletin sonu olarak gösterilmiştir. Orhun Yazıtlarında Ötüken için "*mukaddes*" kavramı sıkça vurgulamaktadır (Ergin 1995: 24). Türklerin inançlarına göre büyük Türk imparatorluklarının başkenti hep Ötüken olmalıydı. Bu yüzden olacak ki Avarlar, Kök Türkler, Uygurlar hatta Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu büyük devlet olduktan sonra başkentlerini buraya taşımışlardır (Ögel 1998: 2). Buraya yerleşmiş Türkler, bu dağa her yıl kurban sunardı. Hakanın çadırı da Ötüken dağında olup, yönü doğuya bakardı. Ötüken'in batısında bulunan Budun-İnli dağı, ülkenin koruyucu ruhu anlamına gelirdi (İnan 1995 : 5). Genelde, Tanrı makamı olan dağ, Ergenekon özelinde, dünyanın kuşağını temsil eden bir yapı gibi düşünülmüştür.

Türklerin inançlarına göre büyük Türk imparatorluklarının başkenti hep Ötüken olmalıydı.

Ergenekon özelinde dünyanın kuşağını temsil eden bir dağ gibi düşünülmüştür. Klasik Avrupa mitolojisinde bu kuşağa (*cingulus mundi*) denirdi. Bu konuları incelerken, Kaşgarlı Mahmut'un

verdiği şu eski Türk atasözünü göz önünden uzak tutmamamız lazımdır: “*Yer basrıkı tağ, budhun basruki bey.*” Yani yerin baskısı tutanı dağ; milletin baskısı tutanı dağ Bey’dir. Demir bakır dağlar Türk mitolojisine göre bir nevi yeryüzünün direğidir. Ötüken dağı da böyle bir dağdır.

Ortadoğu kültürlerinin Kaf Dağı, bir nevi eski Türk Demir ve Kutsal dağlarının karşılığı idi. Ergenekon destanının esasını teşkil eden de böyle bir dağdır (Ögel 2003 : 60,61). Doğanın tüm dönüşümlerine direnen dağ ruhtur. Dağ köksüz ve direksiz yükselen göğü sırtlanır. Yere sağlam basışı yükünün ağırlığındandır. Duruşuyla aşağıya, yere ait olduğu kadar, eylemiyle yukarıya göğe aittir; zira yönelişi oraya aittir, Vakarlıdır. (Saydam 2010 : 62). Dağ, bir ata, bir türeyiş mekânıdır. Dağların koruyucu ruh ve vatan olarak görülmesi (İnan 2000 : 48). Yer-Su ruhlarının en önemli mümessili olmasından kaynaklanır.

Dağlar “*Büyük öteki*”ne yakın olunan mekânlardır. Yüksek dağların zirveleri, insan zihninin en önemli pragmatik sıçrayışı, yani bedenden azat olarak ruhlaşmasının metaforik karşılığını taşır (Saydam 2010 : 60). Dağ, tek başına birdir. Merkezdedir. Sonsuzluğu sıradağlar gibi insanın coğrafyasına olduğu kadar da zihnini çepeçevre kuşatıcı, tutucu, toparlayıcı sınırdır. Dağ aydınlığın elemanıdır; Güneş ondan yükselir. Giderek incelik, tabanından uzaklaştığı için zayıflar. Dinamik ve hayat verici olan dağ yüksekliği özgürleşmeyi imler. Dikey yapısıyla dağ bir yükseliştir.

Evrenin merkezi olan dağ (axis mundi) Gök-yeryüzü-yeraltını, geçmiş, şimdi ve geleceği “*bir*”leştirir, mutlaklaştırır. (Elliade1994). Dağ edebi metinlerde yalnızlığı, onur-vakar ve çileyi, düşüncüyü, riyâzeti, murakabeyi, kâmil insanı sembolize eder. Eski Türk düşüncesinde dağa kutsallık izafe edilir. Dağın kutsal kabul edilmesinin en önemli nedeni Türklerdeki Gök Tanrı inancıdır. Göğe yakın olan dağ gücü, kuvveti ifade etmesi açısından da dikkate değerdir. Başını göğe dikmiş ve dosdoğru olması yönüyle de Türk dünyasında saygı gören bir semboldür.

Ergenekon’a giden halk bu soylu yolculuğu dar geçitlerden, ayak basılmamış bir mekâna doğru yaparken, “bireysel iradelerini ötelere gelen sesin çağrısıyla biçimlendirerek olgunlaşma süreçlerine destek olacak kutsala (Şenocak 2013: 2532) ulaşmayı mı hedefliyordu? Ergenekon’a tırmanış bilincin merkezine yapılan yolculuğun sembolü müydü? Türk’ü bağrına basıp, koruyan, saklayan ve besleyen bu kutsal dağ, Türk’ü ezmeye, yıkmaya, yok etmeye çalışan hilekâr oyunlardan endişe ve korkulardan kurtuluşun simgesi miydi? Tarihin bilinen ilk devirlerinden beri Türklerin yaptıkları büyük fütûhatta en mühim rol oynayan iki sanatları olmuştur: At yetiştirme ve madencilik, bilhassa demircilik. Türk, Çin ve Arap tarih ve coğrafya kaynaklarının hepsinde Türklerin atalarının demirci olduğundan bahsedilmektedir.

Türklerle İranlıların çok eski devirlerde geçmiş olan savaşlarını tavsif ve tasvir etmekten ibaret olan Firdevsî’nin “Şehname”sinde Türk orduları demirden, çelikten kurulmuş ordu olduğu anlatılmaktadır. Bu destanî rivayete göre Rüstem ilk

Türkler herhangi bir konu üzerine yemin ederken demirin kutsallığını teyit için kılıcı çıkararak yanlamasına koyarlar ve onun üzerine yemin ederler.

defa Türklere karşı savaşa giderken babası Zal ona Türkleri tarif ediyor:

*Türkler savaşta erkek ejderdir,
Nefesleri alev, hınçları bela yağmuru,
Bayrakları, zırhları siyah demir,
Bilekleri ve külahları demirden...*

(İnan 1963: 542).

Türklerde demir önemli bir kültürdür. Dağ dişil semboldür. Kişisel annenin görüngüsüdür (Neumann 1973: 135). Ergenekon destanı için de kişisel annenin dağ formunda gözüktüğü söylenebilir. Türkler düşmanlarından kaçtıklarında bir dağa sığınır. Burası meyve ağaçlarıyla dolu, ırmakların olduğu adeta cennet gibi bir yerdir. Onlar burada tekrar hayat bulur düşmanlarından

korunurlar. Daha sonra da çoğalırlar. Ergenekon adını verdikleri bu dağ anne karnı gibi onları dışarıdan korur, besler ve zamanı gelince dışarıya çıkarır. Çocuk nasıl anne karnında beslenirse onlar da burada beslenir ve de güçlenirler. Doğum, onların demir dağı eriterek buradan çıkmasıdır. “Eriyen demir dağ” Demir Çağı’nın bitişinin sembolüdür. Eriyen demir dağdan insanların çıkışı sırasında “Kurt’un yol göstermesi ise, insanların yeniden mükemmeliyete doğru yükseleceklerini anlatan son derece önemli bir bilgidir. (Canda 2002: 114).

Destanda bir demirci dağın demir madeni bulunduğu noktadan ateş yakarak bu noktayı eritmiş ve buradan yol açarak Türklerin Ergenekon’dan çıkmalarını sağlamıştır. Bu olayda demirci kurtarıcı, geçtikleri demir geçit de kurtuluş kapısı olarak görülmüştür. Bu olay nedeniyle her 9 Martta (Ergenekon’dan çıkıldığı için) Türk hakanları tören yaparlar ve halk bu törende hazır bulunurdu. Örsün üzerine kızgın demir konulur, hakan bunun üzerine çekiçle vurur ve daha sonra ziyafet verilir. Türkler herhangi bir konu üzerine yemin ederken demirin kutsallığını teyit için kılıcı çıkararak yanlamasına koyarlar ve onun üzerine yemin ederler. Türkler demire genel olarak Kök-Temir yani “gök demiri” derlerdi. Göktürk devletini kuran Bumin ve İstemi Kağanların kendi kabilelerinin sanatları demircilik idi (Ögel 1971; 154).

Türk mitolojisinde doğadaki beş unsurdan biri olarak kabul edilen demir mitolojide kimi zaman bir kılıç görünümünde hâkimiyetin ve gücün ifadesi, diğer taraftan da onun üzerine and içilen adeta verilen yemine şahit gösterilmesi demirin kutsallığına işaret etmiş; kimi zamanda bir dağ olarak büyüklüğü ve yüceliğiyle karşımıza çıkmıştır. Gücün, yüceliğin simgesi olan bu motif bir meslek olarak da bir Türk topluluğunun tarih içinde tanınmasına da ön ayak olmuştur; zira

Göktürkler demircilik sanatının beşiği konumundaydılar. Türk devletinin, soyunun zuhura gelişi de bir demir dağın eritilmesine bağlanmış ve bir kavmin destanının temelini oluşturmuştur. Türk mitolojisinde demir dağlar Türk soyunun türemesi ve kozmogonide önemli bir rol oynuyorlardı. Yine dikkat çekici bir motif de “demir ev”dir. Oğuz Kağan Destanı’nda geçen ifade şu şekildedir: “*Bu evin çatısı demirden, pencereleri gümüşten, damı da altından...*” (Ögel 1995). Bu da önemli bir noktayı gözler önüne getiriyor. Bir evi bir araya getiren onun ev olduğunu gösteren ne duvarı ne penceresidir, esas olan çatıdır; bu yüzden gücün, dayanıklılığın simgesi olan demir kullanılmıştır ki, Türklerde birlik beraberlik, sağlamlık, dayanıklılık esas olduğundan bunu da en iyi ifade eden demir madeni seçilmiştir.

Demire oranla daha az geçen çelik madeni de Türk mitolojisinde “çelik dağ” olarak yer alır. Çelikte dayanıklılığı, gücü temsil eder, bu nedenle demir ve çelik birlikte yer almıştır.

Ç.2.İnsan Kudreti

Kurt-çoban dağı eritecek, insan kudreti bu geçitten geçecek, bağlı kuvvet serbest kuvvete, durgun toplum, yayılan ve genişleyen cemiyete dönecektir: “*Esir kavim kurtulacak, yeni ufuklarda tekrar dirilecektir.*”

Ç.3.Teknik

Bir örs ve ateşle asırlarca yolu kapayan demirden dağ, bu alevin ateşinde eritiliyor. Ateş, erginleyici bir sınav aracıdır. Temizlenme ve arınma (Eliade 2003: 115) anlamına da gelir. Demir Dağı eriterek, özgürlüğe ulaşmak, ruhsal anlamda yeniden doğmak destanının önemli sembollerinden biridir.

Ç. 4.Demirci-Rehber (Yüce Birey)

Milletin birleşmiş iradesidir. Toplumun bütün bireylerine dağılan iradi kudret ve kuvvet demirci kurtarıcıda timsalini buluyor ve maşeri irade böyle teşekkül ediyor. Mefkûre bu rehber şahsiyetle önümüzdeki engelleri ateşe ram olan demir dağı eritebiliyor. (Aydemir 1933).

Kutsal mekân demir dağından çıkılan yolu keşfeden demirci, Tanrı’nın gücü ile erittiği dağdan özgürlüğe çıkarken, adeta yeniden doğuşu sembolize eder. Türk’ün ülkü ateşinde eriyen bu yüce dağ, dirliğe ve birliğe çağrıdır. Bilincin kendiliğini bulmasında simya işlerini üstlenen kişinin/dış çağrının demirci olma nedenini ise köken mitleri açığa çıkarır.

Demirciler, özel ruhlarca korunurlar. Mitlere göre ateşi bulan, insanlara tarımı, hayvanları evcilleştirmeyi öğreten ilk demircilerdir. Eğitimci-Demirci, insanı gizleri anlayabilecek hale getirerek Tanrı’nın işini tamamlar ve kusursuzlaştırır (Eliade 2003: 87).

“Demirden dağ eritilirken genç kızlar şarkılar ve destanlar okumaya, yaşlılarsa gözyaşı içinde dualarla şükürler etmeye başlar.”

Kutsalın simgesi demir dağdan çıkılacak yolu milletine, yüce birey/bilge demircinin göstermesi bir diğer sembolik değerdir: *“Bir yer bilirim, orada demir madeni var, eritir kendimize yol açarız. Yeter ki bu ülkü yüreğimizi, demiri eritecek kadar doldurmuş olsun.”* (Çobanoğlu 2007: 32). Demir, eğilip bükülmezliği ile sağlam bir madendir. Fakat ateşle ona istenilen şekil verilebilir. *“Ateş, erginleyici bir sınav aracıdır. Temizlenme ve dönüşme aracı”* (Eliade 2003: 115) olarak mitsel kökenli destanın anılarını içinde biriktirir. El birliği ile eritilen demir dağdan özgürlüğe çıkış, ruhsal anlamda yeniden doğuşun sembolüdür. Dil, din, tarih ve kültür, bütün bir milletin aklında ve gönlünde dondurulmuş

kalıplarından birlik, beraberlik ve inancın ateşiyle eriyerek hızla kökene doğru akar. Kaybedişlerin ve hataların demirden bir dağa sürüklediği yaşam, şimdi onlara ancak birlik ve beraberlik içinde dirliğe ulaşabileceklerini öğretmiştir. Bilincin kendiliğini bulmasında simya işlevini üstlenen kişinin/dış çağrının demirci olma nedenini ise köken mitleri açığa çıkarır: Bu ifadelerden anlıyoruz ki destan kahramanlarının erginlenmesinde, demirci çeliğe su verir gibi onları yeniden şekillendirendir. Ateşe hükmeden yeraltının/bilinçdışının sahibi demirci, özünden uzaklaşan insanı arındırarak ona hayata yeniden başlama şansı verir. Demirci sayesinde, varoluşun ve dünyevi aydınlanmanın farklı mekânlarına doğru yapılan bir yolculuğun hazırlıkları, kökenden kopuşun kaygısını artık sona erdirmiştir (Şenocak 2013: 2534).

Demirin ateşle eritilmesi, dondurulan kutsallığın akışkan hale getirilmesi, göçün eylemsel, geri dönüşümünü canlandırır. Bu dağı eriten ateş, Türk birlik ve beraberliğidir. Dört bir tarafı düşmanla çevrilsede içindeki “biz” ateşi ona dokunanları yakıp kül edecek büyük bir ateştir. *“Demirden dağ eritilirken genç kızlar şarkılar ve destanlar okumaya, yaşlılarsa gözyaşı içinde dualarla şükürler etmeye başlar.”* (Gökdağ-Üçüncü 2007: 68). Okunan destanlar, şarkılar ve dualar bütün bir milleti aynı kaynaktan besleyen değerlerin sese ve söze dönüşmesidir. Toprak/ata yurt özlemi; tarih, kültür, dil, ırk birliği vb. gibi bir milleti millet yapan değerlerin değiştirici ve dönüştürücü sesidir. Kişinin ata/ana yurda dönüş düşüncesini tetikleyen bu aidiyet düşüncesi, sorgulayıcı kimlik arayışı ve mekân fikri, birlik ve beraberliğin mevcudiyetinde dil ile yankılanır. Her yıl 21 Mart günü Türk Dünyası ve Anadolu’da ateş yakılıp üzerinden atlanarak, demir dövülerek Türklerin Ergenekon’dan çıkış günü kutlanır. *“Nevruz’da ateş yakmak bilhassa Asya toplumlarında kült hâline geldiğinden olsa gerek, kış boyunca çadırında, yurdunda, otağında mangala hapsettiği ateşi meydana çıkarıp iç mekândan dış mekâna taşınmayı sembolize eder. Bu, ateşin toprağa ve havaya hâkimiyeti gibidir artık.”* (Pala 2008: 279). Nevruz Bayramı’nda yapılan kutlamalar,

okunan destanlar, mitolojiler ve türküler bir milletin ortak geçmişini hafızalarda güncelleyerek yeniden diriltiren kendilik değerlerimizdir.

Bilinci açılmış olan toplum, aydınlık bir gelecek için liderleri Börte Çene/Bozkurt'un rehberliğinde dirilişin merkezine doğru ilerler. Varoluşsal anlamda varlıklarını büyütecekleri topraklara ulaşma arzusuyla Börte Çene; "*Haydin bir bayrak altına!*" (Çobanoğlu 2007: 132) diyerek aynı ülküyü paylaşan herkesi "*Birlikten kuvvet doğar!*" düşüncesiyle bir araya getirir. Emrine uyanları selamlar, bağrına basar, uymayanları kırıp geçirir. Bu kutsal yolculukta halka yol gösteren dağ, su iyeleri, göksel rehber demirci, kutsal kurt, mitolojik taş, demir vb. gibi semboller, "göç" sebeplerini açımlayan, kimlik arayışını çözümleyen arketiplerin sesidir. Bu sembollerin farkındalığı, kahramana eşiği geçmesinde yardımcı olan, onu ontolojik anlamda değiştirip dönüştüren dış çağrılardır. (Şenocak 2013: 2534).

Birey kendini kurarken, özünü geliştirirken ontolojik varoluşunu gerçekleştirirken, kutlu bir ocakta, atalar kültürünü tanıyarak-anlayarak-kavrayarak öz beninde enerjiyi depolayarak kutlu bir geleceği inşa gücüne erişir. Bu eylemi başarmanın yolu, nesiller arasındaki bağı güçlendirecek anlam haritasını belirlemektir.

Ç. 5. Kızılelma Fikri

Börteçene veya Bozkurt yol gösterici olarak Türk tarihinin devirleri ve nesilleri içinde hareket ve ideali temsil ederek bir medeniyet veya imanda tecellisini sağlar. Ergenekon efsanesi, bir milletin millet halinde kurtulma ve bir vatanın yeniden kurulma mucizesinin bütün sırrını verir, bütün unsurlarını ihtiva eder. Bu efsanede bazen çarpışan, bazen birleşen o beş kuvvetten biri eksik olsaydı mucize kemâlini bulmaz ve cemiyetin terakkisi mümkün olmazdı. Bu destanın ruhu, Türk milletinin bütün tarihi kaderine ve seciyesine uygundur. Binlerce yıl süren yayılma ve yerleşme devirlerinin bize verdiği cemiyetleşme ve ordulaşma ruhu-bazen söner ve kararır görünmekle beraber- daima bizim, güzel seciyelerimizden biri olarak kalmıştır.

Bazı cemiyetler vardır ki, orada tabiat mütehakkim ve tekniğini yapamayan, örsünü ve ateşini bulamayan insan kudreti ise bu asi ve mütehakkim tabiatın cilvesine esirdir. Böyle cemiyetler, büyük teknikli memleketler karşısında tâbi ve esir olan müstemlekelerdir. Böyle cemiyetler ruhen ve maddeten akîm ve iptidaî cemiyetlerdir. Bu memleketlerde tabiat, sırrını ve nimetini, hiç kıskanmadan saçmış ta olabilir. Fakat kolu bağlı insan, tekniksiz insan bu ifşa edilmiş sırlar ve bu saçılmış nimetler karşısında da aç ve sefildir (Aydemir 1933). bazen da tabiatı yenen, tekniği yaratan, fakat bir Börteçene'den, nizamın, inkişafın yol göstericisi olan bir, temiz idealden mahrum olan cemiyetler de vardır. Bu cemiyetlerde insanla tabiatın mücadelesi ve tekniğin terakkisi, nihayetinde yine insanın esaretinden, fakat bu defa tabiat elinde değil, teknik elinde esaretinden başka bir netice vermez (Aydemir 1933).

Millî mefkûrenin bu mânâda da sahipsizlikten kurtulması, öze vurgun Türk milliyetçiliğinin Ergenekon ateşini söndürmemesi, örsü paslandırmaması gerekir. Bu itibarla, Türk'ün Ergenekon'larının mâhiyeti üzerinde düşünmek bir vatan borcudur. Türk'ün Ergenekon'ları:

1. Ergenekon'dan çıkış Destanı
2. Talas Savaşı
3. Malazgirt Savaşı
4. İstanbul'un Fethi
5. Millî Mücadele

Ergenekon'a Giriş: Türk milletinin hakkı olandan çok dar bir sahaya itilip tıklması ki maddi olduğu kadar mânevî de olabilir; Ergenekon'dan çıkışı Türk milletinin tarihi gücünü yeniden kazanarak hakkı olan maddî ve mânevî büyüklüğe yol alması (Yeni Türk Ans 1985: 824).

Türk'ün Kızılması Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'de nasıl ele alınmıştır, bakalım: Ziya Gökalp 1913 yılında millî mefkûreyi, ideolojik yönü ağır basan Kızılma şiirinde, bir ideal ilim şehri olarak tasvir eder. Onun Kızılma'sı Türk birliğindedir. (Tansel 1952: 89).

Yine Gökalp'in,
*Maksadı gitmektir birliğe doğru,
 Millî düşünceye dirliğe doğru.
 Bilir bir gün millî irfan doğacak,
 Yeni Orhun, yeni Turfan doğacak.
 İçtamî bir yurt, kavmî bir tarih
 Edecek Türklüğü taklitten tenzih.*

mısraları Kızılma'nın amacını belirtmesi bakımından önemlidir. Ziya Gökalp'in Türk Duygusu dergisinin 8 Mayıs 1913 tarihli sayısında "*Türk An'anesi: Ergenekon*" başlığıyla yayınlanan şiiri daha sonra 1914 tarihli Kızılma kitabında "*Ergenekon*" başlığıyla yer almıştır:

Biz Türk Han'ın beş oğluyuz,
Gök Tanrı'nın öz kulu yuz,
Beş bin yıllık bir ordu yuz,
Turan yurdu durağımız!

Ak ordumuz sola gitti,
Üç hakanlık tesis etti,
Medi, Sümer, Akad, Hitti
Bu üç şanlı oymağımız!

Birincisi Azerbaycan,
ikincisi Geldanistan,
Üçüncüsü Arz-ı Kenan,
Fıskırdı üç kaynağımız!

Gök ordumuz sağa vardı,
Çin'i baştan başa sardı,
Hiyong-nular bu Hanlardı,
Set olmadı tutağımız!

Kara ordu gitti, iskit,
Ülkesinde yaptı bir çit.
Atilla ol, Şalon'a git,
Sözü oldu adağımız!

Kızıl ordu dağlar aştı,
Efganlarla çok savaştı,
Bir alayı Hind'e taşıtı,
Sind oldu bir ırmağımız.

Sarı ordu tekin durdu,
Şehir yaptı, çiftlik kurdu,
Uygurların bu iç yurdu,
Kaldı ana toprağımız!

Yüce Tanrı Oğuz Han'ı,
Göndererek Türk hakanı,
Birleştirdi beş Turan'ı,
Doğdu güneş sancağımız!

Oğuz Han'dan sonra Hanlar
Kazandılar yüce şanlar,
Bilinmek için bu boş anlar,
Şahnamedir sorağımız,

Yıllar geçti bir an geldi,
Türk Tahtına ilhan geldi,
Sağdan, soldan düşman geldi,
Kurulmuştu tuzağımız.

Verilmedi bir dem soluk,
Kanlar aktı oluk oluk,
Öldü bütün çoluk çocuk,
Han, Bey, Çeri, Uşağımız.

Yalnız Nököz ile Kıyan
iki kızı alıp yayan,
Bir sarp dağa attılar can
Bunlar oldu kaçağımız.

Dağdan dağa hep gizlice,
Yürüdüler beş-on gece,
Bir tan vakti gayet ince,
Bir iz oldu uğrağımız!

Bu iz yolu çok uzattı,
Sonra Alageyik çattı,
Bir dik yardan bizi attı,
Kanadı her bucağımız!

Bir de baktık yeşil bir bağ
Her tarafi bir yüce dağ,
Geniş, fakat sıkı bir ağ,
Dedik ne hoş bu ağımız!

Alageyik çayır yerdı
Yavrusunu emzirirdi,
Bizi gördü meme verdi,
Oldu Ana Kucağımız!

Dört yüz sene burda kaldık,
Geyik arttı, biz çoğaldık,
Çıkamadık işe daldık,
Pek şenlendi konağımız!

Elma, erik çoktu yedik,
Demir bulduk, ör işledik,
Bir gizli yol bulsak dedik,
Dağ delerdi bıçağımız!

Kurt'tan hali iken bu yurt,
Bir gün peyda oldu bir kurt,
Bir geyiğe attı avurt,
Gördü çoban yamağımız!

Kurt bir delik buldu, gitti,
Bir demirci takip etti,
Ocak yaktı taş eritti,
Açıldı yol kapağımız!

Büyük sevinç, büyük müjde,
Bayram yaptık kentte, köyde,
Torun, oğul, baba, dede,
Büyüğümüz, ufağımız!

Demircye Bozkurt dendi
Han tanıldı, taş giyildi,
Yoldan önce kendi indi,
Sağ elinde bayrağımız!

Börteçine kurdun adı,
Ergenekon yurdun adı,
Dörtüzsene durdun hadi,
Çık ey, yüzbin mızrağımız!

Oldu sana Kaf bu eşik,
Tarih kaldı delik, deşik,
Artık yeter bu taş beşik,
Oldu körpe yatağımız!

Uzaklarda hoş ülkeler,
Issız yurtlar seni bekler,
İşte Kıpçak, işte Kaşgar,
Ta karşıda Gökdağ'ımız!

Tarhandağı gözler seni;
Tanrı orada sözler seni,
Dört asırdır özler seni,
Tukin dağda otağımız!

Turan, eski toprak bize;
Hind, bir altın konak bize;
Çin köşkleri kışlak bize,
Tuna boyu yaylağımız!

Yunus gibi çıktık Hut'tan!
Büyük yurda küçük yurttan,
Geyik girdik, doğduk kurttan.
Kılıç oldu orağımız!

Sartlık gitti, Uygurlandık.
Soyumuzla gururlandık.
Şamanlardan uğurlandık.
Pirler oldu yardağımız!

ilk yayıldık: Beşbalık'a!
Karakurum, Elmalık'a
Çin başladı zorbalığa,
Ezdi onu tokmağımız!

Sağa sola gitti ordu,
Hind'e, Rum'a bir baş vurdu.
Altın yuta düzen kurdu.
Yine eski yasağımız!

Alplerimiz girdi harbe,
Düşmanlara attı darbe;
Şimal, cenup, şarka, garbe,
Akın etti kısrağımız!

Türk ayağı hangi yurda,
Basmışsa baş eğdi kurda!
Gökhan orda, Akhan burada!
Dedik gitti ayağımız!

Tümen, Çin'e akın etti.
Efrasiyab, Rum'a gitti.
Tomris adı göğe yetti.
Hüsrev oldu tutsağımız!

Teleleri, Aktürkman'ı
Toplamıştı Soğd'un Hanı,
Çapul etti Eşkân i, yân ı
Sevinç adlı soğdağımız!

ilhan Moka, Bilge Kağan,
Gaznevi'den Mahmut Sultan,
Selçuklulardan Alparslan Han,
Birer şanlı koçağımız!

Askerliđi gördü atsız.
Harzem Şahı oldu atsız.
Bugün hakan, dün bir adsız:
Böyle kayar kızağımız!

Tonguz, Çin'e hakan oldu.
Hitay Türk'ü üryan oldu.
ilk düşünen Gür Han oldu,
Birleşmeli ocağımız!

Cengiz bunu tasarladı.
Dört bucağa ılgarladı.
Türk soyunu topladı,
Turan oldu öz bağımız!

Oğuz Han'dan beri mühmel,
Kalmış idi büyük emel.
Yüce dilek uzattı el.
Ele geçti arağımız!

Gökten yüce yıldızımız!
Bir devr açtı her hızımız!
Atilla bir Kırgızımız!
Timurleng bir Kazakımız!

Fatih aldı istanbul'u.
Babür, Hind'e eğdi yolu.
Nadir sarstı sağı solu;
Oldu bir son taslağımız!

Bundan sonra talih döndü,
Yıldızımız yine söndü,
Karşımızda Rus göründü;
Kesildi yurt otağımız!

Kırım, Kazan heder oldu!
Tuna, Kafkas beter oldu!
Türkistan'da neler oldu?
İşitmedi kulağımız!

Yurt girince yâd eline,
Ergenekon oldu yine!
Çıkmaz mı bir Börteçine?
Nurlanmaz mı çerağımız

Gökalp: 1989,78-83).

Bozkurt, dört yüz yıl kapalı kalınan yerden çıkma vaktinin geldiğini, artık Türklerin tüm Turan'a yayılması gerektiğini söyler.

Ömer Seyfettin'in Kızılelma ideali Türkler için Tanrı-Devlet-Halk bütünleşmesini sağlayan bir düşünce üzerine oturur. (Özdemir 2008: 3). Ömer Seyfettin'in destan olarak kaleme aldığı ilk şiiri, "*Yeni Gün Ergenekon'dan Çıkış*" adıyla Halka Doğru Mecmuasında 1914 yılında yayınlanmıştır. On dördlükten oluşan şiir, "*Bozkurt*" ile "*Türkler*" arasında karşılıklı konuşma ile geçer ve çekiç ile örsün başında yapılan ayini anlatır (Filizok 1984: 121). Ergenekon'dan çıkışı anlatan şiirde öncelikle Bozkurt, dört yüz yıl kapalı kalınan yerden çıkma vaktinin geldiğini, artık Türklerin tüm Turan'a

yayılması gerektiğini söyler. Bu şiir de diğer şiirler gibi hacim bakımından oldukça kısadır (Argunşah 2000: 86,87). Şiirde Ergenekon'un temel motifleri olan etrafı dağlarla çevrili bir alana sığınma ve burada uzun süre kaldıktan sonra bir kurdun önderliğinde buradan çıkış anlatılmıştır.

Ömer Seyfettin, "*Yeni Gün*" adını verdiği bu şiirin yanı sıra millî bayram olarak nitelendirdiği Yeni Günü, "*Türklerin Millî Bayramı Yeni Gün: 9 Mart*" başlıklı makalesinde Ergenekon'dan çıkış bağlamında değerlendirmiştir. Bu makalede Ömer Seyfettin, her milletin kendi tarihinde, geleneklerinde millî bayramlara sahip olduğunu, ancak bizim milletimizin millî bayramını, yani Yeni Günü koruyamadığını ve Acemlerin bu bayramı Nevruz'a çevirdiğini söyler. Ayrıca makalesinin devamında Ergenekon Destanının metnini de verir (Argunşah 1984: 172).

Çatlak kalemlerin, sözde fikir adamlarının anlayamadığı inkâra düştüğü bu büyük destanın taşıdığı anlam derinliği; millî varlığı, yeniden doğuşu, Türk millî ruhunun dayandığı temel değerleri ihtiva etmesi açısından önemlidir. Yakup Kadri'nin "*Ergenekon*"; adlı eseri, Anadolu'yu Ergenekon kılışın yani, Durmuş Hocaoğlu'nun ifâdesiyle "*Ya Yeniden Ergenekon, ya Endülüs*" çığlığının eseridir (Hocaoğlu 2006).

D. Ergenekon Destanı'nın Önemli Sembolleri

D1. Mağara (Cennete Açılan Kapı) (Kutsal Ata Mağarası)

Genelde epistemolojik ve ontolojik açıdan ele alırsak, kavramın içinde üç unsur yer almaktadır. Aydınlık-gölge ve karanlık. Psikanalitik yorumla, mağara iç dünyamızı, benliğimizi sembolize eder, keşfedilmeyi bekleyen sızlarla dolu bir dünyadır. Mağara metaforu Eflâtun'un idealar âlemini açıklarken başvurduğu bir benzetmedir. Ancak, psikologlar bu metafora, insanlığın bilinmeyen dönemlerine işâretle arketip (archetype) olarak bakarlar. Arketipler insanoğlunun ortak bilinçaltını yansıtırlar. Mağara da simge olarak insanlığın bilinmeyen dönemlerine ilişkin ölüm ve yeniden dirilmeyi gösteren önemli bir arketiptir (Gürol 1993: 197-201).

Mağara ve yeraltı Jung'a göre; bilinçdışının henüz hiçbir ayırma yer vermeyen bir katmanıdır. Mağara yeniden doğuşun gerçekleştiği yer, insanın kuluçkaya yatıp yenilenmek üzere kapatıldığı gizli bir oyuktur. Her kim mağaraya, yani herkesin kendi içinde taşıdığı mağaraya ya da bilincin dışındaki karanlığa girerse, kendini önce bilinçdışı bir dönüşüm süreci içinde bulur. Bu ona, bilinci ve bilinçdışının içerikleri arasında bir bağ kurmasını sağlar (Jung 2000), (Jung 2005).

*Bir dağ var yükselmişti, başı göğe ermişti,
Çadır direği gibi, gök kubbesin germiştir.
Bazen demirden idi, bazen bakırdan idi,
Kökünü yere salmış, kapısı yerde idi.
Demirdenmiş çatısı, mağaraymış kapısı,
Altında "cennet" varmış, yerin buymuş yapısı.*

Mağara eşiğin aşılmasıyla, geçilen gizli ülkedir. Mağara kültürünün tarihi mesajında yeraltını yerüstüne bağlayan kapı ya da ana rahmi anlayışı hâkimdir. Varlığa açılış, erginlenme bir yeniden doğuş, diriliş anlamına gelen mağara bir ana gibi bağrında yavrularını büyütüp yetkinleştirerek yeniden varoluşu sağlayan bir kutsal mekândır.

Zihinsel anlam kalıplarımızın gerek toplumsal ve gerekse kültürel kodlarından biri olan dağlar (demirdağ) ve mağara Bozkurt Destanı'nda yok olmak üzere olan Türk milletinin bu kutsal mekânda çoğalması, bir mağaradan, bir ocaktan kıtalara ulaşabilen engin bir birikimle vatanlarına dönerek devlet kurmaları anlatılmaktadır.

*Yürüyüşü var Türk'ün şehidi gazisiyle
Haşır neşir olacak âtisi mazisiyle
Eğer Türk'ü tebcile koşmazsa doğu, batı,
Yerlere serilecek gök denin mavi çatı
Türk'üz, dinin hamisi imanın timsaliyiz..
Ulu bayrağımızla güneşin emsaliyiz.
Biz Tanrı'ya baş eğen, Tanrı'ya âşıkınız;
Tanrı nurundan yere akseden ışıklarız.
Güneş ruhlarımızdan alır asil nurunu
Ölmez, dönmez, baş eğmez Bozkurtların torunu
Türk'üz, başımız gökte gölgemiz düşer aya;
Tanrı'nın kudretidir kanımızdaki maya
Bu kanın ateşinde eridi koca surlar.
(N. Y. Gençosmanoğlu).*

D.2. Köken Miti Kurt:

(Böri) Bozkurt'un millî hafızamızın oluşmasında şu önemli özellikleri vardır.

- Sessizliğin ve ataklığın sembolüdür.
- Askeri ilerleme sembolüdür.
- Askeri yaklaşma, baskı ve şaşırtma örneğidir.
- Cesaretin, soğukkanlılığın ve kurnazlığın örneğidir.
- Düşmanın zayıf yanını bilme örneğidir.
- Haberleşme örneğidir.
- Kılavuz, rehberdir.
- Sabrın, ihtiyacın, çok düşmanlığın sembolüdür.
- Savaşçılığın, cesaretin, bilginin ve aklın sembolüdür.
- Uzun ömürlü, görme ve işitme duygusu keskindir.
- Örnek aile yaşayışına sahip; dişisi öldüğünde erkeği yuvayı besleyebilen bir hayvandır.
- Evcil değildir, güçlü-çevik-atak-dışa dönük-geniş bir mekânda yaşamayı seven bir varlıktır.
- Engelleri yenmeyi, aşmayı, sağlayan bir rehberdir.
- Hakan'a ve orduya ihtiyat, ihtimam ve temkin dersi veren bir Hoca, bilgin ve akıllı bir varlıktır.
- Liderlik, boyun eğmeme, başı dik olma doğruluk, cesaret, mertlik gibi asıl özellikleri olan kurdun, astrolojik anlamı da dikkat çekicidir. Gökteki büyük ayı burcunun yedi kurttan oluştuğu düşünülür.

Tanrı'dan gelen kurt, koruyucu-yol gösterici-dost- kumandan kurt kavramlarını biraz açalım:

*Yine taşı, bulandı Ergenekon deresi
Sancağımın meskeni yüce dağlar neresi?
Otursun ulu HANLAR anavatan tahtına
Ki kara bulaşmasın ırkının ak bahtına
Ey! Bozkurt torunları, hey., hey! Bre kızanlar,
"Korkma sönmez" diyerek başladı borazanlar.
Sarıl hey!. Martinede çık Kafkasdağları'na.
Kızıl kuşlar tünemiş Türkistan bağlarına. (N. Y. Gençosmanoğlu).*

Tanrı'nın habercisi, elçisi, Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan kılavuz (darda kalanların yardımına koşan bir Hızır) gibi algılanan Kurt uğurlu bir varlık

olarak değerlendirilir. Dişi kurt, Bozkurt donuna girmiş düşmandan ve kendisini ve yaralı Türk gencini korumuş bir Türk kızı, kadın kam olabilir (Esin1980).

Oğuz destanında Oğuz, Türklerin "*Büyük Kağanı*" olduğunda verdiği toy bitince, "*Alpler olsun savaşta Bozkurt gibi uluyan!*" (Ögel 1993: 120) derken kahramanları coşturmanın yanında, kurt gibi ses çıkarmanın kendilerine uğur getireceği düşüncesini göstermektedir. Dede Korkut'ta Salur Kazan Bey'in "*kurdun yüzü mübarektir*" (Gökyay 2007: 44) demesi kurdun ilahi bir varlık olmasını çağrıştırmaktadır. Buradan açık bir şekilde kurt yüzü, yani kurt görmenin uğurlu sayıldığı ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede Türk kültür çevresinde "*kurt görmenin uğurlu sayılması*" aynı şekilde "*kurt görenin işinin rast gideceğine inanılması*" (Durmuş 2005: 59) destanî bilgileri desteklemek bakımından kayda değerdir. "*Kurdu öldürmenin suç sayılması*" ve "*kurt öldürülürse uğur kalmayacağına*" (Teoman 1952: 525) inanılması da kurdun uğurlu bir varlık olarak görülmesine işaret sayılmalıdır. Ocak başına asılan, çadır kapısının üstüne takılan ve ev kapısının üstünde asılı bulunan kurt başları da Türkler arasında kurdun uğurlu sayıldığını göstermektedir (Teoman 1952: 525). Böylece kültürel süreklilik içinde bu anlayış eski dönemlerden günümüze kadar ulaşmış bulunmaktadır.

Kurdun Ağzı Allah kelamı ile bağlanır ve ağzı bağlı kurt saldırmayı adeta haram kabul eder. Kurdun ağzı keza Allah adı ile açılır ve evcil hayvanlar yerlerine dönmelerine rağmen kurdun ağzını açmamak büyük günah sayılır (Kalafat,2008).

Bir zamanlar Türklerde kurdun bir kült oluşuna, Potanın bile şüphe etmiyor. Dede Korkut Kitabı'nda, "*Kurt yüzü mübarektir*" denilmesi, bu kültün etnik-kültürel örneklerinden biridir. "*Yüzü mübarek*" (nur yüzlü) deyimini, Dede Korkut Oğuznamelerinin Vatikan nüshasında da görülür. Burada bu deyim, boyların kahramanı olan Kazan Bey'in dilinden, ulu ata ve kurtarıcı olan Bozkurt için söylenir. Kazan Han, kendi kökünü de kurda bağlar.

Ancak tüm bu anlatılanlar, kurdun bir totem olduğu anlamına gelmez. Tam tersine bir totem olmadığını gösterir. D. Kloson, 1964'te yazdığı Türklerdeki kurtlar konulu araştırmasında, Türklerde kurdun totem olduğu fikrine şüpheyle bakmaktadır. Kurttan doğma üzerine kurulu kökenle ilgili efsanelerin doğru yorumlarına dayanan ve zengin etnografik verilerle beslenen daha sonraki araştırmalarda, Türk ve Moğol halklarında Totemizmin yeniden incelenmesinin önemine dikkat çekilmiş ve incelemeler, kurtla bağlı inanışların Totemizm özelliği taşımadığını ortaya çıkarmıştır.

Bozkurt mücerret bir mânâ ve ifade değildir. Türk tarihindeki yeri daha geniş ve daha derindir. Türk kültür ve medeniyetinin sembolü olduğu kadar Türk sosyo-politik bir mânâ da içerir. Türk idealinin, Türk dinamizminin temel kültlerinden biridir: "*Biz yanlış olarak Türkler'in Gök-Börü yani Gök-Kurt dedikleri kutsal kurda Bozkurt adını veregelmişiz. Aslında Gök ile Boz arasında büyük ayrılık vardır. Türkler'in*

Türk kültür çevresinde çeşitli özellikleriyle ortaya çıkan kurdun ondurucu, yani şifa dağıtıcı özelliği de bulunmaktadır.

kutsal kurtlarının rengi gök idi. Çünkü o, Tanrı tarafından gönderilmiş bir elçiden başka bir şey değildi. Tanrı kurt şekline girerek, Türkler'e görünüyor ve onlara başarı yolu açıyordu. Onun için de, kurdun rengi «gömgök» idi. Daha sonraları Türkler, gök rengini olgunluk, ergenlik ve tecrübenin bir sembolü olarak görmüşlerdir.” (Ögel 1971: 112).

Türk kültür çevresinde çeşitli özellikleriyle ortaya çıkan kurdun ondurucu, yani şifa dağıtıcı özelliği de bulunmaktadır. Destanî bilgilere göre türenilen, kılavuz, dost, koruyucu, uğurlu ve ulu varlık olan kurt manevi boyutuyla görünmektedir. Manevi olarak kendisine saygı duyulan kurdun

maddi boyutu ile başı ve bedeninin ön plana çıktığı görülmektedir. Şüphesiz kurt öldükten sonra kalan ruhsuz baş ve bedeni ona ait maddi unsurdur. Bu itibarla ona ait unsurlar somuttur. Bu maddi unsurları da manevi inançlarına temel oluşturmaktadır. Manevi olarak Türk kültür çevresinde önemli bir yeri olan kurdun maddi unsurları da önemli görülmüştür. Bu nedenle kurdun baş ve bedenine ait unsurlar Türk kültür çevresinde önemsenmiş ve bunlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede kurdun çeşitli uzuvlarının birçok derde deva olduğu inancı yaygınlık kazanmıştır (Durmuş 2002: 74).

Çocuğu yaşamayan kadınlar, bir kurt derisinin ağzını keserler ve bunun içinden çocuğu üç defa geçirirler, kurdun ağzından geçen çocuk artık yaşar (Yalman 1930: 13). Çocuğu yaşamayanlar bir parça kurt bıyığını bir hamaylı içine koyup çocuğun boynuna asarsa artık çocuğu yaşar (Yalman 1930: 13). Kurt aşığı delinerek nazar için çocukların beşiğine asılır (Yalman 1930: 13). Nazar değmemesi için çocukların sağ omzuna kurt dişi dikilir (Teoman 1952: 525). Ebe kadınların çoğunda birer kurt kafası bulunur, ebeler kırk basan çocukları veyahut zayıf kalan yavruları hamamda kurt kafatasını hamamtası yaparak yıkarlar, bununla yıkanan çocukların hiçbir şeyi kalmaz (Yalman 1930: 14).

Yetişkin insanlar için de kurda ait unsurlar önem taşımaktadır. Fazla uyku uyuyanlar bir kurdun gözlerini ceplerinde taşırlarsa uykuları hafifleşir. (Yalman 1930: 13) Her yerde itibarlı olmak isteyen adam kurdun makatını cebinde bulundurmalıdır, buna malik olanları herkes sever. (Yalman 1930: 13) Korkan insanlara kurdun yüreği kebab ettirilip yedirilirse o adamın cesareti tekrar avdet ettiği gibi, korkak bir adam cesur olur (Yalman 1930: 14). Kurdun dişini cebinde taşıyan adam nazar görmez, uykuda sayıklamaz. Bozkurt'un gözü kurutulur ve toz edilerek sürme gibi göze çekilirse o göz çok görür ve ağrımaz (Yalman 1993: 133).

Bütün bu sayılanlara bakıldığında ölen bir kurdun bütün uzuvları kadınlar tarafından paylaşılmaktaydı. Böylece kurdun derisi, bıyığı, gözü, makatı, dişi, aşıık

kemiği, kafatası ve yüreği çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Bu kapsamda yaşamayan, kırk basan, nazar değen çocuklar ile toplum içinde itibar görmek isteyen, heybetli ve cesur olmak arzusunda olan insanlar için kurt bir şifa kaynağı olarak görülmekte ve buna inanılmaktadır. Bu inanç kaynağını kurdun mazide gördüğü saygı ve itibardan almış bulunmaktadır.

Kurdun izinin kutluluğu onun takibi ile güzele-iyiye-doğruya ulaşabileceği inancı (Kalafat 2008: 35) bugün dahi geçerlidir. Rüyada görülen kurt iyi ve güzelin simgesidir. Müjdeci olarak düşünülür.

Ey!. Bozkurt ecdadının evlâdı Göktürk soyu!

Batıya bak. Kanınla al oldu Tuna boyu?

Doğuya don. Turan'da kemiklerin ağlıyor.

Şahlanan hislerini hangi kuvvet bağlıyor?

Türk kültür çevresinde destanî bilgilere göre kurt koruyucu özelliğiyle de ortaya çıkmaktadır. Özellikle türeyiş efsanelerinde kurt koruyucu olarak dikkati çekmektedir. Vusunlara ait efsanede otlak alana atılan çocuğa kurdun yanaşarak süt vermesi ve onu beslemesi (Durmuş 2002: 73) kurdun koruyucu vasfını ön plana çıkarmaktadır. Göktürk dönemi efsanelerinde de kurdun koruyuculuğu belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Göktürklerin düşmanları tarafından ayakları kesilmiş bir çocuğun kurt tarafından beslenilmesi, gençlik çağına kadar büyütülmesi (Ögel 1993: 20) kayda değer husustur. Burada bacakları kesilmiş ve hiçbir tarafa gidemeyecek bir çocuk söz konusudur. Dişi kurdun hem bacakları kesik hem de çocuk olan birisinin bakımını üstlenmiş olması, onun koruyuculuğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bu koruyuculuk çocuk büyüyüp, yetişkin oluncaya kadar sürmüş görünmektedir (Durmuş 2002: 73).

Kurtların aile yapıları ve birbirlerine olan bağlılıkları yine Türklerdeki aile yapısı ile örtüşmektedir. Dişi kurt yavrularını büyüyene kadar sütle besler. Yavrular küçükken erkek kurt ise yuvanın önümde bekleyerek hem dişi kurdu hem de yavruları korur. Annenin ölümü hâlinde ise erkek kurt yavrularını terk etmeyerek yediklerini kusarak yavrularını besler. Toplu hâlde; aile olarak gezerler; bu topluluktan birinin başına bir felaket geldiği zaman diğer kurtların onu kurtarmak için ellerinden geleni yapmaları gibi özellikler aslında Türk aile ve toplum yapısının bir özeti niteliğindedir. Kaynaklarda Türkler kendi köklerini ifade etmek için güçlü bir hayvan olan "kurt" ifadesini kullanır. Türk mitolojik düşüncesinde, ulu ata, yol göstericisi ve dürüstlük işlevleriyle karşımıza çıkan, koruyucu, kült kahraman statüsündeki kurda "Gök Oğlu" denildiğini biliyoruz.

Türk mitoloji sisteminde, kült kahraman, ilk ata ve koruyucu ruh gibi işlevler yerine getiren "Bozkurt" un, başka birçok işlevleri de vardır. Bunlara, dağ

“Bozkurt, bizim kurtarıcımızdı. Eğer o, yol göstermeseydi, ne ben olurum ve ne siz...”

koruyuculuğu ve dolayısıyla vatan koruyuculuğu da dâhildir. Çünkü bir grup sistemlerde olduğu gibi, bu sistemde de ruhu (koruyucusu), aynı zamanda toprak ve vatan koruyucusu olarak düşünülmüştür. “Bozkurt” destanının -Ergenekon Efsanesi- izleri, Göktürklerden kalma, yadigâr olarak bilinen Bugut Abidesi üzerinde, “Bozkurt”tan süt emen, kolları kesik çocuk kabartmasında da yaşamaktadır. Eski Türkçe metni elde olmayan “Ergenekon”da,

“Bozkurt”un kurtarıcı motifi olan, “Borteciino”yu (Bozkurt), ilk Türk hakanı gibi sunarak, onun deformasyona uğramış şekliyle aksettirilmiştir. Bu yüzden de Türk kültürü araştırmacılarından birçoğu, haklı olarak, “Ergenekon”un, Moğol devri tarihçisi Reşideddin tarafından Moğollaştırılmış bir Göktürk Bozkurt destanı olduğunu yazarlar. “Altay dağları etrafında, Oğuz Türklerinin iskân etmesi hakkında, Türk halk efsanesi” adı altında kaydedilen, Azerbaycan mitolojik metnine göre, Türk’e kurtuluş yolunu gösteren “Bozkurt”, Nuh Peygamber’in oğludur. Burada Türk’ün, nesli çoğalırken söylediği, “Bozkurt, bizim kurtarıcımızdı. Eğer o, yol göstermeseydi, ne ben olurum ve ne siz... Onun içindir ki, Bozkurt’a her zaman inanmalısınız.” sözleri oldukça anlamlıdır. Göktürkler, kutsal yüzlü sandıklarından, kızıl başlı “Bozkurt”un resmini, gök bayrakları üzerine bile kazımışlardır.

Türk kültürel geleneğinde kutsal sayılan “Bozkurt”, savaş ruhu anlamı içerir. “Bozkurt” ile bağlı çok sayıda mitolojik inanışlar; Türk etnik-kültürel geleneğinde, onun, belâlardan kurtulan bir savaş ruhu, mutluluk getiren bir güç, sosyal düzenin koruyucusu gibi önemli yerler tuttuğunu gösterir. Çünkü “Bozkurt”, eski Türk savaş ideolojisinin de temelinde yer almıştır. Bu anlamda, “Bozkurt”u savaşın koruyucu sayan eski Türkler, savaştan önce bu koruyucu ruha taparlardı. Uygur alfabesiyle yazılmış olan, “Oğuz Kağan Destanı”na göre. Türk ulusunun savaş sembolü “Bozkurt” (Gök Bürü) olmuştur: “Bozkurt olsun bize uran.” Bu Türk mitolojik düşüncesinin kendinden doğan bir olaydır. “Bozkurt” ile ilgili yazılmış bu metinden anlaşıldığı üzere, kutsal yüzlü “Bozkurt”, Oğuz’un dünyayı fethetmesine, savaş hamisi olarak yardım edip, kılavuzluk yapmıştır. Ordunun önünde giderek onlara yol göstermiştir. Bozkurt, Kut Dağı efsanesinde de bir yol göstericidir. Genellikle, Türk soyunun kötü gününde ve soyu bir şeylerin tehdit ettiği zaman, soyun özgürlük ruhunun sembolü gibi “Bozkurt” ortaya çıkar, yol gösterir ve kılavuzluk yapar. Araştırmacılar, haklı olarak “Köroğlu” destanını da “Bozkurt” destanının bir versiyonu olarak değerlendirirler.

*Ey! Benim bahtım gibi, kara bahtlı olanlar,
Ey! Hayat goncaları açılmadan, solanlar.
Ey! Vatan kavgasının, kemikten siperleri,
Size haykırıyorum siz ey ülkü erleri!
Nerde o "sütunları" saran korkunç alevler?*

Sizin ruhunuzdaydı, ateş püsküren devler. (N. Y. GENÇOSMANOĞLU).

Kurt kendine has birçok özelliği olan bir hayvandır. O, Türk kültür çevresinde destanî kayıtlara göre dertleşilen, dert paylaşılan bir dost ya da arkadaşır. Bu arkadaşlık belki de kan kardeş olmuş iki kişinin arkadaşlığı gibidir. Bu itibarla uzun vadeli ve güvene dayalıdır. Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, kurdun bütün özellikleri Türkler tarafından bilinmekte, onunla dertleşilmekte ve herhangi bir yakın arkadaş gibi onun bilgisi ve yardımına ihtiyaç duyulmaktadır (Durmuş 2002: 72).

*Dinle! Dövölmekte... Çağrı kösleri,
Dinle! Yakındadır..., ayak sesleri,
Bozkurtların sıcak, hür nefesleri
Ufkunu doğudan sarsın da yine
Kalk! Doğrul yerinden! Yürü, geç öne!*

Atalarımızın kültürü "Bozkır" kültürü olarak ifade edilmektedir. Bozkır kültürünü Türklerin siyasi ve sosyal yapısı oluşturmaktadır. Bu kültür, göç ve fetihler esnasında orada terk edilip gelinmemiştir. Bozkurt, asırlardır yaşayan bir ülkünün, sembolüdür. Türk destanlarındaki, dolayısıyla Türk Milleti'nin inanışlarındaki rolü üç şekildedir: ata, rehber, kurtarıcıdır.

Bozkurt'tan türemiş olmak inancı Türklere uzun zaman boyunca büyük bir gurur, emniyet ve geleceğe güvenle bakma duygusu vermiştir. Bazı Türk destanlarında ana, bazı Türk destanlarında baba olarak görülen Bozkurt çok defa Türk neslinin yok olacağı zaman ortaya çıkmakta ve Türklerin neslinin devam etmesini sağlamaktadır. Böylece Türklerin soyunu kutsallaştırmaktadır. Türklerin millet hayatında büyük tesiri olacak hareketlere girişecekleri zamanlarda Bozkurt onlara yol göstermekte, rehberlik yapmaktadır. Ergenekon Destanı'nda ve Kut Dağı efsanesinde Bozkurt millî bir kılavuz rolünü oynamaktadır. Türk'ün zor duruma düştüğü zaman Bozkurt'un ortaya çıkarak onu kurtarması, evladı üzerine eğilen bir ananın veya babanın şefkat duygusunu hatırlatacak derecede derin bir mana da taşımaktadır. Sanki Bozkurt manevi bir âlemden Türk Milleti'nin akıp giden hayatını devamlı takip etmekte ve onların başının sıkıştığı, çaresiz kaldıkları zaman ortaya çıkarak yol göstermektedir. (Durmuş 2009).

Türk mitolojisinin en önemli sembolü olan kurtla ilgili olarak yapılan çalışmalarla "türeyişi sağlayan kurt ata, kurt ana, kurt kılığına giren kutsal ışık" (Ögel

1971: 40-52), “kurtarıcı kurt” (Sinor 1982: 224), “cedlerin yardım eden ruhu” (Özarlan 1997) gibi pek çok motif ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi Türk hakanına veya benzeri bir şekilde topluma liderlik etme durumundaki bir ferde yol gösteren, rehberlik eden bir başka ifadeyle kılavuz bozkurt motifidir.

Kılavuz bozkurt motifinin yaygın olarak bilinen en eski örneğini Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur varyantında (Bang1936) görmekteyiz. Oğuz Kağan'ın dört bir yana yaptığı seferler ile düşmanlarına boyun eğdirmesi ve pek çok boyun meydana geliş ve adlandırılış sürecinin anlatıldığı destanda kılavuzluk yapmakta olan bozkurt aynı zamanda Oğuz Kağan'a öğütler de (Reichl 1992: 35) vermektedir. Destanda beş kez işaret edilen kılavuz bozkurt motifinin tuttuğu yer az gibi görünmesine karşın aşağıda ele alacağımız veçhile görüleceği üzere, kaynağı, mahiyeti, yapısı ve bunlara dayalı işlevleri nedeniyle gerçekte destanın kahramanı olan Oğuz Kağan'ın destani kişiliğinin oluşumunda temel unsur konumundadır. (Çobanoğlu 1997 : 166). “Mavi Gök” ve “Kara Yer” Eski Türk İnanç Sistemi ve dünya tasarımı (=representantion) fizik ve metafizik özellikler gösteren iki önemli yapı unsurudur. (Divitçioğlu 1987).

Gökten gelen kutsal ve yaratıcı mavi ışığın bir yerde (ağaç, kadın, kurt...) döllenmeye neden olması (Ögel 1971) mavi ışığın yol gösterici, kurtarıcı “kurt”a dönüşmesi önemli figürlerdir. Kurtulmak, kurtuluş, kurtarıcı kavramların “kurt”la ilgisi açıktır. (Kurt-ulus...). Kurt orduların önünde yürüyen kumandandır. Totem devrinde yaşayan Türkler'in Ongun'u bozkurt, destanlarda Türk'ün hayat ve savaş gücünü temsil eder. Bozkurt, destanlarda Tanrı kurt, anne kurt, altın bayrak başlığı ve muhtemelen ordular önünde yürüyen kurt adlı kumandandır; Türkiye Türklüğünde orduyu temsil eden Mehmetçik sembolünün eski Türkler tarafından kullanılan bir benzeridir. Kurt'un ana-ata niteliğini de göz ardı edemeyeceğiz.

Bazı Türk destanlarında ana, bazı Türk destanlarında baba olarak görülen Bozkurt çok defa Türk neslinin yok olacağı zaman ortaya çıkmakta ve Türklerin neslinin devam etmesini sağlamaktadır. Böylece Türklerin soyunu kutsallaştırmaktadır. Türklerin millet hayatında büyük tesiri olacak hareketlere girişecekleri zamanlarda Bozkurt onlara yol göstermekte, rehberlik yapmaktadır. Ergenekon Destanında ve Kut Dağı efsanesinde Bozkurt millî bir kılavuz rolünü oynamaktadır. Türkün zor duruma düştüğü zaman Bozkurtun ortaya çıkarak onu kurtarması, evladı üzerine eğilen bir ananın veya babanın şefkat duygusunu hatırlatacak derecede derin bir mana da taşımaktadır. Sanki Bozkurt manevi bir âlemden Türk Milletinin akıp giden hayatını devamlı takip etmekte ve onların başının sıkıştığı, çaresiz kaldıkları zaman ortaya çıkarak yol göstermektedir. Türk tarihinde pek çok kahraman, Bozkurt simgesi ile temsil edilmiştir. Aşına sözcüğünün hem Bozkurt anlamına gelmesi, hem de Hun ve Göktürk hükümdar sülalesinin adı olması rastlantı değildir. Bozkurt'un Türk destanlarındaki fonksiyonu tamamen semboliktir. Milletin büyüme, yayılma ve güçlenmesi için takip edilmesi gereken yolların işaretini destan maddî unsurlarla ifade etmektedir. Bozkurtta sembolize edilen fikir Türk birliğini sağlayan, Türklerin

büyüyüp gelişmesini temin eden bir fikirdir. Türkler bu fikre inanıp riayet ettikçe hâkimiyetlerini ve üstünlüklerini korumakta, bu fikirden ayrıldıkları zaman felakete uğramaktadırlar. Onları felaketlerden kurtaran da yine Bozkurt olmaktadır. İşte burada Bozkurt, bir ülkünün, yani sosyal bir hayat nizamının yansımından başka bir şey değildir. Kısacası, Bozkurt asırlardır var olan bir ülkünün sembolüdür.

Kurdun Türk askerleri ve askeri seferlerindeki önemi yalnız destanî bilgilerle sınırlı kalmamaktadır. Destanlardaki bilgileri yazılı kaynaklardaki bilgiler de desteklemektedir. Göktürk yazıtlarında “*Tanrı kuvvet verdiği için babam*

Göktürk yazıtlarında “Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş” denilmektedir.

kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş” denilmektedir (Köl Tigin Yazıtı, Doğu,12). Burada Türk askerleri kurda benzetilmektedir. Türkler’in kendi askerlerini kurt gibi görmelerinin yanında “*turan taktiği*” ve “*kurt oyunu*” adı verilen savaş taktikleri bulunmaktadır. (Kafesoğlu 1989 : 274). Böyle bir taktiğin uygulanması kurdu iyi tanımaları ve yol gösterici olarak bilmelerinin bir sonucu olmalıdır.

Kurt Türk kültür çevresinde çeşitli Türk devletlerinde ad ya da unvan olarak da görülmektedir. Bu isim tek başına kullanılabildiği gibi başka isimlerle birlikte de kullanılmıştır. Karahanlılar, Çağataylılar, Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçuklularında bu isim yaygın olarak devlet yöneticilerinde, özellikle tiginlerde görülmektedir. Bu isim yalnız böri şeklinde yer aldığı gibi, Ak Böri, Al Böri, Böri Bars, Böri Tigin, Çocuk Böri Şenun, Gök Böri Kökey, İl Böri, Kök Böri vb. şekillerde de isim olarak geçmektedir (Sümer 1999: 771-878). Kurt adı yalnız bir kişiye verildiği gibi seçkin askeri birliklere de verilmiştir. Göktürk kağanlarının bahadırlarından seçilmiş muhafız birliğine böri adı verildiği bilinmektedir. (Koca 2003: 88). Bu ismin yaygın olarak kullanımı kurdun Türk Kültür çevresinde kılavuz olarak görüldüğünü göstermektedir (Durmuş 2009: 71).

E. Destan-Sanat İlişkisi

G. Jung’a göre mitler-destanlar, öyküleştirilmiş “*temel varoluş örnekleri*” yani, evrensel geçerliliğe sahip yaşam kalıplarıdır ve her insan için anlamlı mesajlar taşırlar. (Jung 1971). Denebilir ki bütün dünya mitolojileri içinde Yunan mitolojisi imge ve simgeler açısından kendisine en çok başvuru olan mitoloji olmuştur. Bugün hemen hemen bütün medenî dünyada onun imge ve simgeleri kullanılmaktadır. Şüphesiz bunun birçok sebepleri vardır ve bu mesele direkt olarak konumuzla ilgili değildir, ancak mit ve sanat konusu ele alındığında kısmen de bu konuya değinilmelidir. (Tökel 2000 : 47). Araştırmacılar Yunan mitolojisinin bu kadar yaygın ve meşhur

olmasını, bu mitolojinin yüzyıllar boyunca sanat eserlerine kaynaklık etmesine ve bu mitolojinin aynı zamanda bir inanç sistemi oluşturmasına bağlamaktadırlar. *"Her ulusun efsâneleri vardır. Ama mitoloji deyince daha çok Yunan efsâneleri geliyor akla. Nedeni, bu efsânelerin aynı zamanda inanç sistemi oluşturmaları, ozanların, sanatçıların ve düşünce adamlarının bunlara sürekli katkıda bulunmalarıdır."* (Bayladı 1995: 11). Bu görüş aynı zamanda mitolojilerin yaşayabilmesi için onların sanatçılar tarafından kullanılması gerektiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Türk mitolojisinin etkin bir şekilde yaşayamamasını Behçet Necatigil bu sebebe bağlar: *"Tarih kitaplarında uzak hatıralar hâlinde kalmış eski Türk mitoslarının tarih boyunca sanat eserlerinde zaman zaman dirilemeyip varlıklarını belli edememiş ve ölü ata yadigârları olarak bir yerde donup kalmış bulunmaları, Türk destan ve mitolojisinin bahtsızlığı olmuştur."* (Necatigil 1988: 9).

Bütün araştırmacılar Yunan ve Lâtin mitolojisinin dünya edebiyatına etkileri ürerinde önemle durmuşlardır, *"Antik Yunan ve antik Roma mitolojisinin ve sanatsal edebiyatının başta Avrupa halkları olmak üzere birçok halkın dili ve edebiyatı üzerinde olağanüstü büyük etkisi vardı."* (Pospelov 1995 : 15). Promete, Oidipus, Sisifos, Dionysos, Herkül, Eros, Afrodit, Venüs, Narkissos vb. figürler neredeyse bütün dünya edebiyatının ortaklaşa kullandığı figürler hâline gelmiştir. Hatta kimi yazarlar, artık kullanıla kullanıla aşına kelimeler hâline gelmiş bu ve benzeri figürlerin simgesel anlamlarını bile vermektedirler: *"...Prometheus ya da Başkaldırı, Orfeus ya da Edebî İnşâ, Sisifos ya da Saçmalık, Oidipus ya da, meşhur kompleksi...(Rousseau 1994: 156). "Taşındıkları sezgi gücü, yer yer insan yaradılışındaki zaaf ve tutkuları, çağlar üstü bir kesinliğe, çok yönlü bir kullanış imkânına bağlanmış olmalarıyla mitoslar, bugün de sanatın yararlandığı bir ilham ve kültür kaynağıdır."* (Necatigil 1988: 7) Bir sanatkar için hazır birer ilham hazinesi olan mitler, her zaman bu cihetiyle de cazibesini korumuştur. Mehmet Kaplan da bu anlamda mitleri ve sembolleri insanlığın ebedî şiir hazinesi olarak niteler (Kaplan 1990: 136).

Çağdaş insanın köke ve kökene ilgisinin artmasını göz önüne alırsak Türk kültür ekolojisinin temellerini bu çalışmalarla rahatlıkla atabiliriz. Küresel düşüncenin siyasi ve kültürel ayağı iyice incelenirse görülecektir ki, *"kültür mozaiği"* veya *"evrensel kültür"* başlığı altında Greko-latin mitolojisinin evrensel olduğuna ve bu kültürün tüm insanlığın ortak değeri hükmünü ifade ettiğine ilişkin (ABD ve AB'nin bu düşünceye hizmet için çevirdikleri filmler ve kitaplar göz önüne alınırsa...) çalışmaları hız kazanmıştır.

Arketiplerin görevi, geçmiş ile bugünü ve bugün ile de geleceği buluşturmak ve insan psikolojisine yön vermektir. Kolektif bilinçdışına ait değerleri çağın ihtiyacına göre yorumlayan amacı, eski Türk düşünce dünyası ile insanlığa ait evrensel değerler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkartmaktır. Bu sayede Türk dünyası, varlığını koruyabilmek için kendi bünyesini tanıyacak ve kendi bünyesine uygun yeni bir medeniyet sentezi oluşturabilecektir. Kanaatimce, geçmişinden ve farkına vardığı genetik kodlarıyla gelen özelliklerinden yola çıkan yeni, bilinçli ve dinamik Türk gençliği, bu medeniyet sentezini gerçekleştirmek güçte olacaktır.

Sanat bir yeniden inşa, bir terkip anlamına yaratma faaliyeti olduğuna göre şüphesiz sanatçı, aynıyle kullanan değil, var olan malzemeyi yepyeni bir formla arz eden, onu işleyerek değişimlere uğratan kişidir. Sanatçının kullandığı malzemedeki bu tasarruf ve değiştirme eylemine objektivation denir.

Mit-destanların sahip olduğu çok katlı, derin anlamsal yapı, eserin sanatsal derinliğini ve gizemini oluşturmada çok işlevli bir fonksiyon üstlenecektir. Ne yazık ki; “Eski Türk Düşüncesi”nin kaynakları henüz bir bütün hâlinde incelenmediği için, dünya edebiyatı bir yana bizim fikir hayatımıza dahi aksetmiş değildir. Oysa Türk tarihi, ecdada bağlı anıların kutsal bir emanet gibi korunduğu birçok bilgiyle doludur. Tarihimizin bilinçaltına, arketiplerine, bozkırın ruhuna yapılacak bir yolculuk, bize bu manada büyük katkı sağlayacak birçok malzemeyle doludur. Türk tarihinin bilinen, bilinmeyen kahramanlarının hikâyeleri usta kalemlerde işlendiğinde, ortaya çıkacak rol-modellerle her alanda lider ruhlu gençler yetişecektir. Bilge Kağan, Kül Tigin, Tonyukuk... ortaya koydukları siyasi-askeri ölçüler, erdemlerle yüklü liderlikleriyle, adalet-liyakat-secaatleri ve bilge- ata ruhlarıyla Türk’ün asalet ve vakar yüklü davranış tarzlarıyla bize çok değerli bilgiler sunmaktadır.

Tarih bilinci; Türk kültürünün kaynaklarını iyi analiz ederek onların omurga kavramlarını romanda, şiirde, resimde, müzikte, sinemada, tiyatrodada, edebiyatta, bilimde ve felsefede yeniden üretebilmek, büyük Türk Destan’ını mit tabanına oturtturarak, eski Türk ruhunu bu eserlere yansıtarak, Türk’ün ontolojik karakter kod sistemini yansıtan bir tür semiyotik tablo yaratabiliriz. Kültürel hayatı anlama ve anlamlandırmada bu önemli bir meseledir. Ayrıca, böyle bir anlayışla toplum ve devlet hayatının da sürekliliği sağlanır ve bunlarla hayata düzen verilir. Kültür hayatımızın şifreleri buralarda gizlidir.

Millî destanın doğuşu, halkın muhayyilesi + büyük sanatkârın iradesinin birleşmesiyle ortaya çıkacaktır. Sanat düşüncesinin çekirdeğine Türk’ün temel simgelerini yerleştirip, sanatçının gücünü devreye sokarak, mevcut hikâyelerden bir büyük ve kuvvetli destan ortaya koyabiliriz. Mito-poetik metotla, Türk mit ve destanlarını sanatın her dalında figüratif öğeler kullanılarak, çözümlemeler yapılarak, metinler yeniden okunarak, yepyeni bir formla inşa etmek millî destanın doğuşuna da yardımcı olacaktır. Şüphesiz amaç taklit veya bir iz düşünüm yaratmak değil, yeniden inşa etmektir.

Türk tarihinin bilinen, bilinmeyen kahramanlarının hikâyeleri usta kalemlerde işlendiğinde, ortaya çıkacak rol-modellerle her alanda lider ruhlu gençler yetişecektir.

**Bir ülke sahip
olduğu millî
kahramanlarıyla
itibar kazanır.**

Sonuç

Türk kültür hafızasında, zihnî yapısında, toplumsal kimliğin inşasında yüceltilen değerlere önem vermenin gerekliliği tartışılmaz. Destanlara sinmiş millî ruhu, şerefli bir mücadelenin toplumun yaşama ve yaşatma kabiliyet ve şuurunu ne yazık ki uzun bir süreçte ihmal ettiğimiz açıktır. Tarihin

öznesi olmak için, ruhlarımızı kanatlandıracak ufuk turlarına ihtiyaç vardır. Son yıllarda giderek artan sosyal hafızamızın temel değerlerine yapılan saldırılar, küresel asimilasyona, toplumsal bellek yitimine sebep olmuştur.

Fikir hayatımızdaki her kırılma, bize ait değerlerin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır. Benliğini yitirmiş bir toplumu yeniden kendisi olma çağrısı hüviyeti taşıyan bu çalışma, ham bilgiyi yeniden yorumlama-dönüştürme-üretme konusunda kararlı bir bilincin eseridir.

Millî ruhun koordinatlarını bireylerin hafızalarına kaydetmek yoluyla yaşamlarına mânâ katmak önemli amaçlarımızdandır. Kültürümüzün gerçek ruhunu, cesaretini, hür ve bağımsız karakterini, özgürlük aşkını, şimdiki yaşayan bireye aktarırken, onu kendi öz kimliğinin tutunma noktalarına çağırıyoruz. Genelde bütün Türk milleti, özelde gençlerimize en yüce erdem olan millî kahraman olmanın hazzını hatırlatmaya çalışıyoruz.

Bir ülke sahip olduğu millî kahramanlarıyla itibar kazanır. “Gelecek yüzyıllara kumanda edecek olan” bu kahramanlar, millet hayatına yön veren tavırlarıyla, ruh derinlikleriyle millî edebiyatımızın ana eserlerine yönelince, umut ediyoruz ki, bu kaynakları çağla beraber yeniden üreterek güçlü bir Türkiye inşa edeceklerdir.

Örs ve çelik arasında, ateşte dövülerek insanî-etik ve estetik değerler üreten “Atalar Kültü” Türk’ün fiziksel gücü ve ruh metanetinin iradi temelini gösteren bir sembol olarak önemli çağrışımlara yol açmaktadır. Bu itibarla, 9 Mart ritüel olarak bu şuurla mutlaka kutlanmalıdır. Dirilişin anlamlı mesajlarını içeren oyunlar-şairler-marşlarla Ergenekon’dan çıkış temsil edilmelidir.

*Sağnaklar kamçılarken kavruk yüzlerimizi,
Altay kayalarına vurduk dizlerimizi,
Sesimize ses verdi, Mehmetçikler Kore’den,
Boz aygırlı cilasun çıktı kara dereden.
Çekti altın yayını, el attı sadağına.
Bozkurt başlı tuğunu dikti Tanrıdağı’na..
Dedi ey Türk ulusu! Uyan. Uyan ben geldim,
Çöz kara çevreleri “yaslı gittim şen geldim»
Bu gür sestem, bulutlar dağıldı duman oldu.
Türklüğün uyanışı, Tanrı’m. Ne yaman oldu!*

KÜR ŞAD ilerleyerek çıktı tümsek bir yere,
 El atıp kılıcına, söz söyledi erlere.
 Dedi ki "Milletime vuran eller kurusun"
 Tanrı Türkü korusun. Tanrı Türkü Korusun
 Atalar, atsız erler buşkulanmıştı bundan,
 İkinci defa çıktı Türkler Ergenekon'dan
 Şehit nefeslerinden nur oldu Tanrıdağı
 On üç asırdan sonra açıyoruz Bayrağı.
 Dinsin artık acılar, gözyaşları kurusun.
 Tanrı Türkü Korusun...
 Tanrı Türkü Korusun!

Kaynaklar

- Argunşah, M. (1984), Ömer Seyfettin' de Ergenekon Destanı, İst.
 Argunşah, H. (2000), Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Şiirleri, Mensür Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar. İst.
 Aydemir Süreyya, Şevket. (1933), Ergenekon Efsânesi. Kadro Aylık Fikir Mecmüası. Sayı 13
 Ayverdi, S. (2003), Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Dâvâmız. İst.
 Bang- RR. Arat. (1936), Oğuz Kağan Destanı, İst.
 Bayladı, D. (1995) Mitoloji (Tanrıların Öyküsü) İst.
 Çobanoğlu, Ö. (1997), Kılavuz Bozkurt Motifinin Tarihsel Bağlarda ve Günümüz Alevi- Bektaşî Tarikatlarındaki Yapısal İşlevsel Sürekliliği Üzerine Tespitleri Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Veli Armağanı. Gazi Üni. Türk Kültürü ve HBV Araş. Mrk. Yay. S. 165- 173-
 Divitçioğlu, S. (1987), Kök Türkler. İst.
 DURMUŞ, İ. (2009), Destan, Efsane ve Rivayetlere Göre Türk Kültür Çevresinde Kurt. Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları. Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı.
 EBÛLGAZÎ Bahadır Han. Türk şeceresi (Şeceresi- i Türk), hzl.- Rıza Nur, İst. 1343/ 1925
 ELİADE, M. (1992), İmgeler Simgeler, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ank.
 ELİADE, M. (1994), Ebedi Dönüş Mitosu. (çev. Ü. Altuğ) Ank.
 ELİADE, M. (2003), Dinler Tarihine Giriş. Ank.
 ESİN, E. (1980), " Böri" Birinci Uluslararası Millî Türkoloji Kongresi, İst.
 FİLİZOK, R. (1984), Ömer Seyfettin' in Eserlerinde Halk Edebiyatı Tesirleri. İst.
 GÖKDAĞ, B.A.-Kemal Üçüncü (2007). Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları. Ank.
 GÖKYAY, O.Ş. (2007), Dedem Korkut Kitabı, İst.
 GÖMEÇ, S. (2009), Kök Türk
 GUNEON, R. (2001), Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi. (çev.: Fevzi Topaçoğlu). İst.
 GÜROL, E. (1993) "Arketip" Türk Dili, S: 500, s. 197- 201
 HOCAOĞLU, D. (2006), Burası Bizim İçin Ya İkinci Ergenekon' dur Ya İkinci Endülüsü, Türk Yurdu, Sayı 232 (593), Aralık 2006
 İNAN, A. (1963), Millî Tarihimizin ve Destanlarımızın Kaderi, Türk Kültürü, T.K. A. E. Ank. Nu. 9
 İNAN, A. (1987), Makaleler ve İncelemeler, 2bs. Ank.
 İNAN, A. (1995), Tarihte ve Bugün Şamanizim. Ank.
 KAFESOĞLU, İ. (1966), Reşit R. Arat İçin. Ank.
 KAFESOĞLU, İ. (1989), Türk Millî Kültürü. İst.
 KALAFAT, Y. (2008), Türk Halk Tefekküründe Kurt. Ank.
 KAPLAN, M. (1990), Cumhuriyet Devri Türk Şiiri. Ank.
 KOCA, S. (2003), Türkiye Selçukluları Tarihi. Ank.
 MERİÇ, C. (1994), Bir Dünyanın Eşiğinde. İst.
 NECATİGİL, B. (1988), 100 Soruda Mitologya. İst.
 ÖGEL, B. (1971), Türk Mitolojisi I. c. Ank.
 ÖGEL, B. (1995), Türk Mitolojisi II. c. Ank.
 ÖGEL, B. (2001), Türk Kültürünün Gelişme Çağları.

- ÖZCAN, T. (2012), Arketipsel Eleştiri ve Edebiyat. Bizim Külliye, Sayı:51, 30-33.
- ÖZDEMİR, F. (2008), Kızılelma'yı Arayan Üç Yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragıp Şevki Yeşim. Turkish Studies. Volume 3/5.
- PALA, İ. (2008), Dört Güzeller/Toprak, Su, Hava, Ateş. İst.
- PEKİN, N. (1985), Destan Kültürü. Türk Edebiyatı Dergisi. Destan Özel Sayısı. s.26-29
- POSPELOV, G (1995), Edebiyat Bilimi (çev. Yılmaz Onay). İst.
- SAYDAM, B. (2010), Deli Dumrul Bilinci. İst.
- ŞENOCAK, E. (2013), Göç ve Ergenekon Destanlarında Mitostan Ütopyaya Yolculuk. Bilig. Kış 2013 Sayı 8/1.
- TEOMAN, Z. "Bozkurt Efsanesinin Anadolu'daki İzleri. TFA, 33, (1952) 525.
- TOGAN, Z. V. (1931), Türk Destanının Tasnifi, Atsız Mecmua, Yıl: 1, Sayı: 3, 15 Temmuz.
- TÖKEL, D.A. (2000), Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar. Ank.
- ÜLKEN, H. Z. (1948), Türk Destanına Doğru. Hareket. Fikir – Ahlâk – Sanat Derg. Şubat 1948, Yıl: 2, Sayı 12.
- VALSAN, M. (1995), İslam Maneviyatı ve Batı. (çev. Işık Ergüden). İst.
- YALMAN, A. R. (1930), "Anadolu'da Bozkurt", HBH, 12, s. 12-14
- YALMAN, A. R. (1993), Cenupta Türkmen Oymakları II, İst.
- YILDIRIM, D. (1998), "Ergenekon Destanı" Türkler, Vol. 3, Yeni Türkiye. Ank.
- Ziya Gökalp, Ziya Gökalp Külliyyatı I: Şiirler ve Halk Masalları, hzl. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989, s. xlii, 78-83.
- www.gizlenentarihimiz.blogspot.com, 07.01.2014.
- www.biz-tarihciyiz.blogspot.com, 07.01.2014.

BALKANLARDA DİNÎ RADİKALİZM

PROF. DR. RAMAZAN BİÇER*
PROF. DR. MEHMET DALKILIÇ**

Giriş

1992 yılında Bosna Hersek Parlamentosunun bağımsızlık kararı almasından sonra Yugoslavya Federal Ordusu, Saray Bosna'ya girdi. Bu istila karşısında Bosnalı Müslümanlar özellikle Alia İZZETBEGOVIÇ önderliğinde vatanlarını savunma hareketini başlattılar. Bu, Bosnalı Müslümanlar tarafından bir cihad olarak nitelendirildi. Vatani savunmanın ve düşmanı ülkeden kovmanın dinî bir yükümlülük olduğunun bilinciyle, bu kutsal görev aynı zamanda Bosnalıların dinî duyarlılığını da artırdı. Nitekim bu vatan savunması bir anlamda Bosna'da kurulacak İslam devletinin de oluşumuyla ilgili söylemlere yol açtı. Bu beklentiyi İZZETBEGOVIÇ "İslam itikadı ile gayr-i İslami hukuk ve siyaseti bağdaşamaz" sözüyle ifade etmiştir. Buna göre Bosna, öncelikle düşman işgalinden kurtulacak ve ardından İslami bir yönetimin kontrolünde olacaktır.

Bosna işgalini, Müslümanlara karşı bir hareket olarak değerlendiren birçok kimse, İla-yı kelimetullah amacıyla Allah yolunda cihat düşüncesiyle, dünyanın çeşitli ülkelerinden buraya savaşmak amacıyla geldiler. Bu ülkeler arasında Türkiye, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Mısır, Malezya, Afganistan, Pakistan ve diğer ülkeler vardır. Ancak bunlar içerisinde en fazla Suudi Arabistan

* Sakarya Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Öğretim Üyesi.

** İstanbul Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Öğretim Üyesi.

Küçük yaştan beri cihat dersleriyle büyüyen ve bunu da Selefi-Vahhabî anlayışı doğrultusunda algılayan bazı Müslümanlar, kendi kabulleri dışındaki insanları da bir tür “şirk” içerisinde görmek suretiyle, onlara karşı cihat etmenin vücutbiyetine inanmışlardır.

çıkışlı mücahitler daha çok dikkat çekmiştir. Zira Suudi Arabistan’dan cihat etmek amacıyla bireysel olarak gelenler olduğu gibi, ülkedeki birçok yardım kuruluşları yanında daha sonraları dikkatlerin üzerine çekileceği el-Kaide grubu, bizzat Bosna-Hersek ile yakından ilgilenmiştir.

NATO’nun müdahalesiyle savaş sona erdikten sonra, Bosna’ya gelen mücahitlerin bir kısmı ülkelere geri döndüler. Bir kısmı ise diğer Balkan ülkeleri yanında, Türk cumhuriyetlerine, Irak ve Afganistan’a gittiler. Bir diğer bölümü ise, burada kalmıştır. Kalanların ezici çoğunluğu Suudi Arabistanlı olup, Vahhabî düşüncesine mensup kimselerdi.

Dinî Radikalizmin Arkaplanı

Küçük yaştan beri cihat dersleriyle büyüyen ve bunu da Selefi-Vahhabî anlayışı doğrultusunda algılayan bazı Müslümanlar, kendi kabulleri dışındaki insanları da bir tür “şirk” içerisinde görmek suretiyle, onlara karşı cihat etmenin vücutbiyetine inanmışlardır. Bu doğrultuda kendi doktrinlerini yaymayı ve bu uğurda savaşmayı, kutsal olarak kabul etmişlerdir. Bu gerekçe onların Balkanlarda kalmalarına ve yöre Müslümanlarına

yönelik faaliyette bulunmalarına neden olmuştur. Bunlardan bir kısmı, kendileri gibi düşünmeyen ve komünist dönem sonrası dini bilgilerden yoksun kalan ama geleneksel kültür ile dinini yaşamaya çalışan insanlara yönelik şiddete varan eylemlere girişmelerine yol açmıştır.

Balkan savaşlarında yer alan önemli gruplardan bir kısmı da İran’dan gelen kimseler idi. Onlar da buldukları bölgelerde kendi Şii mezheplerini yaymaya çalışmışlardır.

Bosna Hersek ve Kosova gibi Balkanlarda meydana gelen bağımsızlık savaşlarında yer alanlar arasında Batı literatüründe terörist olarak nitelenen binlerce gönüllüsüyle Müslüman Kardeşler Cemaati de vardır. Bunların bir kısmı da savaş sonrası ülkelere dönmeyerek buralara yerleşmişlerdir. Yine bu savaşlarda Usame b. Ladin ve Zevahirî önderliğinde el-Kaide örgütü mensupları da bulunmaktaydı (Shay 2007, 140-141).

Balkan savaşlarında görev yapanlar arasında yer alan bir başka grup da, Cezayir başta olmak üzere Kuzey Afrika’dan gelip, Fransa’da yaşayan Müslümanlar

ile genellikle Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi yerlerden göç ederek İngiltere'ye yerleşmiş olan Müslümanlar idi (Shay 2007, 152, 159-161). Bunların savaş sonrası ülkelerine dönüşlerinde problemler yaşanmış ve bunlar özellikle 11 Eylül olayı ardından potansiyel tehlike olarak değerlendirilmiştir.

Balkanlarda savaştan mücahitler arasında Çeçenistan başta olmak üzere Kafkasya ülkelerinden gelen Müslümanlar da bulunmaktaydı. Bunlar ise Rusya Federasyonu tarafından tehlikeli kişiler olarak görülmüş ve özellikle Rusya'nın buralara yönelik politikalarında ve yöre halkına yönelik baskılarında gerekçe olarak gösterilmiştir. Benzer durumlarda Ukrayna devleti ve diğer Türk cumhuriyetleri için geçerli olmuştur. (Kırımoğlu 2010; Yeşilot 2007, 433-450)

Bosna Savaşı'na katılıp da, ülkelere geri dönmeyen veya Irak ve Afganistan gibi ülkelere "hicret" etmeyen Suudi Arabistan menşeli mücahitler, Bosna-Hersek ve Müslümanların yaşadığı diğer Balkan ülkelerine gitmişler, Arabistan devletinin ekonomik gücünü de arkalarına alarak, buralarda evlenmişler, cami yaptırmışlar veya yardım dernekleri açmışlardır. Hem dinî hem de ekonomik yönden cılızlaşan Balkan Müslümanlarının bir kısmını kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Ayrıca buradaki Müslüman ailelerinin çocuklarını eğitim ve öğretim amacıyla Suudi Arabistan'a göndermişlerdir. Oralarda lise veya üniversite eğitim ve öğretimi gören çocuklar, Balkanlardaki ülkelere döndüğünde, Selefi-Vahhabî inanç doğrultusunda etrafındakilerle iletişime, daha doğru bir tabirle yerel kültürle iletişimsizliğe girmişlerdir.

Buradaki Selefi ifadesi daha çok Vahhabî anlamında kullanıldığı, Vahhabîlerin de kendilerinin itikatta Selefi anlayışa sahip olduklarını iddia etmelerinden dolayı, iki terim yan yana kullanılmıştır. Selef tabiri, sahabiler, tabiin ve onlardan sonra gelen anlamında olan tebeu't-tabiin kesimini kapsamaktadır. Ancak bu veri, çok sağlıklı görünmemektedir. Zira belirtiler periyottaki kişilerin "Selefi" adıyla böyle bir sistemli oluşum içerisinde oldukları ileri sürülemez. Öte yandan bazı Batılıların Selefi kişiler olarak Ahmed b. Hanbel, Ebu Hamid el-Gazzalî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Abdülvahhâb, Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh ve benzeri kişileri kaydetmeleri de tutarlı görünmemektedir. (Hellmich 2008 : 117) Zira Vahhabîlik düşüncesinin kaynağı anlamında Selefiyye'nin temel örgüsüne sahip olmayan Gazzalî, Afganî ve Abduh gibilerinin bu kategoriye

Hem Balkanlara yerleşen Ortadoğu kökenliler, hem de Arabistan'da eğitim ve öğretim görenek buraya dönenler, etraflarındaki Gayr-i Müslim insanlarla ilişkiden uzak kalıp, doğrudan Müslümanları hedef almışlardır.

dâhil edilmesi isabetli görünmemektedir. Aksine bu kimseler daha çok yenilikçi statüdedir.

Hem Balkanlara yerleşen Ortadoğu kökenliler, hem de Arabistan'da eğitim ve öğretim görek buraya dönenler, etraflarındaki Gayr-i Müslim insanlarla ilişkiden uzak kalıp, doğrudan Müslümanları hedef almışlardır. Kendi oluşturdukları cemaat ve camiye gelmeyenleri İslam'ın dışında kabul ederek kendi cemaat ve camilerine davet etmişler, kabul etmeyen kesime şiddet uygulamaya başlamışlardır. Bunun yanında cami etrafında bulunan Müslüman mezarlarını tahrip etmeye, özellikle Osmanlı dönemine ait mezar taşlarını ve tarihî eserleri kırmaya ve parçalamaya başlamışlardır.

Doğrudan Balkan Müslümanlarına yönelik şiddet eylemleri yanında bu kimseler, Bosna-Hersek'te bulunan ABD ve İngiltere konsolosluklarına silahlı saldırıda bulunmuşlardır. (Shay 2007, 71, 72) Bu yönlü gerçekleşen olaylar iki boyutludur: Birincisi, uluslararası terör eylemi konumunda konsolosluklara saldırmışlardır. Yukarıda kaydedilen diğer tür ise, daha çok yerel bir statüdedir. Ancak bu yerellik olgusu, Müslümanların bulunduğu her yerde uygulanmaya başlayınca, uluslararası bir statü kazanmıştır.

Bu şekliyle radikal akım mensupları, iç ve dış olmak üzere iki yönlü şiddet eylemlerine girmektedirler. Her iki durumda da, eylemi yapanlar Müslüman kimliğine sahiptir. Şiddet uygulanan kesim ise, kemiyet açısından Müslümanlar (halk), keyfiyet açısından ise dinî kesimden çok siyasi boyuttakilerdir (yöneticiler).

Balkanlardaki dinî-İslami oluşum iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi, önceki dönemlere dayanan ve Müslüman olan halk kesimidir. Bunlar arasında özellikle Türk kökenli olanların ayrı bir önemi bulunmaktadır. Balkanlara İslamiyet, Osmanlılardan önce gelmiştir. Bu nedenle Osmanlı devleti Balkanlara ulaştığında, azınlıkta olan bazı Müslüman gruplar bulunmaktaydı. (Norris 1993, 19-32) Ardından Osmanlıların iskân politikası doğrultusunda Anadolu'dan bazı kimseler Balkanlara götürülmüş ve orada ikamet ettirilmiştir. Bu doğrultuda günümüzde Balkanlarda yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu Türk kökenlidir. Böylece Türkler, Balkan İslamı'nın simgesi olmuş ve genelde Türk dendiği zaman İslam kastedilmiş ve anlaşılmıştır.

Özellikle Bosna Savaşı sonrası Balkanlara yerleşen kimseler, Balkan Müslümanlarının ikinci boyutunu temsil etmektedir. Bu kesim, sonradan Balkanlara geldiği için, Balkan halkları tarafından ikinci derecede değerlendirilmiş ve bunların eski komşuları olan Türklerden farklı kimlik ve kişiliğe sahip oldukları gözlemlenmiştir. Nitekim hangi kesimden olursa olsun, Balkanlarda yeni İslami oluşumu yönlendiren ve şekillendiren kimseler farklı bir nitelendirmeye tabi tutulmuştur. Balkanlarda karşılaştığımız birçok kimseye "Cami nerede?" diye sorduğumuzda, "Hangi cami, Arap mı Türk mü?" şeklinde bir yanıtla karşılaşılmıştır. Bu bağlamda mesela Bulgaristan'da olduğu gibi, camiye giden bazı kimselerin,

mesafe süresi ve oranı dikkate alınmaksızın, “Arap” veya “Türk” camisine gittiklerini gözlemledik. Bu durum göstermektedir ki, Balkanların yerli nüfusunun bir bölümünü oluşturan Türklerin benimseyip temsil ettiği İslamiyet, daha sonra gelenler tarafından farklı bir boyuta kaydırılmıştır. Zira bu kesim Balkanlara gelmeden önce, oralarda tek bir “cami” vardı, şimdi ise, ön takılı camiler oluşmuştur.

Her halükarda Balkanlara sonradan gelen Müslümanların, Körfez ülkeleri başta olmak üzere genelde dünyanın farklı ülkelerinden, cihad ruhuyla hareket eden kimseler olduğu görülmektedir. Toplumunun büyük bir kesiminin Müslüman olduğu bir ülkeyi savunmak üzere cihad ruhuyla buraya gelmişlerdir. Bunun yanında onların büyük bir kısmı, kendileri dışındakilere doğru bir yöneliş içerisinde olan mücahit ruhlu ve “İla-yı kelimetullah” amacıyla orada olan insanlardır. Buradaki cihat olgusunun hem Müslüman olmayanlara hem de Müslümanlara yönelik olduğu inancı içerisinde bulunan bu insanlar, mensup olduğu mezhebin veya inandığı değerlerin yaygınlaşmasını şiddetle arzu etmektedirler. Hele karşılarındaki “güruh”, İslam’a mensup olduğunu iddia edip, inandıkları değerleri bilmiyor ve dolayısıyla dinî buyruklara aykırı hareket ediyorsa ve üstelik de “doğru” yu öğrenmek istiyorlarsa, bu kesim için önemli bir çalışma alanı doğmuş oluyordu.

**Balkanlarda
karşılaştığımız
birçok
kimseye “Cami
nerede?” diye
sorduğumuzda,
“Hangi cami,
Arap mı Türk
mü?” şeklinde
bir yanıtla
karşılaşmıştık.**

Dinî Radikalizmin Teolojisi

Müslümanlar için, öncelikle dinini Kur’an ve Hz. Peygamberin buyrukları doğrultusunda yaşamaları, dinî bir zorunluluk yani vaciptir. Bu doğrultuda dinî buyrukları başkalarına göstermek ve anlatmak suretiyle (tebliğ) cihad etmek de ikinci derecede bir görevdir. Bu sunum/tebliğ şekli ise, ya bizzat yaşayarak ve başkalarına örnek olarak (hâl dili) gerçekleşecektir ya da dinî buyrukları başkalarına anlatmak suretiyle tahakkuk edecektir (kâl dili). Bu İslamî literatürde “nasihat” olarak adlandırılmıştır. Nasihat ise, bir başkasının hayrını, iyiliğini istemek demektir. Bunun hedef kitlesi ise, hem Müslümanlar hem de gayr-i Müslimler olabilir.

Bu bağlamda “kötülüğü gören, eliyle, imkânı yoksa diliyle düzeltsin, bu da elinden gelmiyorsa, kalbiyle buğz etsin” mealinde hadis (Müslim, “iman” 78; Tirmizi, “Fiten” 11), Müslümanlara bu görevi yüklemiştir. İlgili hadisin sahih olduğunu kabul ederek metin düz okunduğunda, tarihsel boyutta Haricilik ve Vahhabilik; güncel bir örnek olması bakımından da Afganistan’da Taliban ve el-Kaide’nin anlayış ve uygulayışının doğruluğuna yönelik bir anlam ortaya çıkmaktadır. Buna göre “iyi”

Bu durumda şiddet içeren ayetlerin bağlamını dikkate almadan yapılan bir tefsir ve yorum, tutarlı bir yaklaşım olmaz. Böyle okuma biçimleri marjinal kalır ve genel-geçer İslam düşüncesinin bir parçası olamaz.

ve “doğru” bilincine sahip bir Müslüman, “kötü” ve “yanlış” üzerinde olan kimseye, doğrusunu anlatmak zorundadır (vacip).

Burada irdelenmesi gereken asıl sorun, ‘iyi’ ve ‘doğru’, ‘kötü’ ve ‘yanlış’ ın ne olduğu ve bu konudaki ölçüttür. İslam inanç ekolleri ve mezhepleri, iyi ve kötü tanımı üzerinde durmuş, tanımlamayı denemiş ve bir kavram çerçevesi oluşturmaya çalışmışlardır. İslam düşüncesinin önemli ekollerinden olan Mu‘tezile’ye göre iyi, aklın benimsediği hâl, durum ve tavidir. Kötü ise, akli bağlamda bunun tam aksidir. Ehl-i sünnet bilginleri de konuyla ilgili görüşlerini sergilerken, farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Buna göre iyi, Allah’ın emrettiği, kötü ise O’nun yasakladığıdır. Bu, Ehl-i sünnet ekolüne ait Eş‘arîlerin yaklaşımıdır. Bu tanıma göre, Allah bir şeyi emrederse, o iyidir; yasaklarsa, o kötüdür. Bu görüş aynı zamanda Cebrî bir düşüncenin de ürünüdür. Matüridilere göre ise, Allah bir şeyi iyi olduğu için emreder,

kötü olduğu için yasaklar. Dikkat edilirse, burada Matüridîler ile Mu‘tezile arasında ciddi bir yakınlık söz konusudur. Eş‘arîlerin yaklaşımında, Allah’ın buyruğunun ana etken olduğu, Matüridî ve Mu‘tezile’ye göre ise, eşyanın tabiatı ön plana çıkarıldığı görülmektedir. (Bakıllani 1947, 103; Yaltkaya 1926, 115).

İyi ve kötü hakkındaki yorumlar bu şekilde olunca, burada ana etkenin, kişilerin anlayış ve algılayışları, mezheplerin yaklaşımları söz konusu olmaktadır. Bu durumda sözcülemi bir Vahhabî için kötü ve yanlış olan bir husus, bir Ehl-i sünnet mensubu için öyle olmayabilir. Bu nedenle ilgili hadisi yorumlama da farklı doğrultuda olabilmektedir. Öte yandan, söz konusu hadisteki buyruk, resmî kanun ve kurallar doğrultusunda uygulanmazsa, yerel anlayışlar öne çıkmış olur ki, bu da kargaşa ve terörün ön hazırlayıcıları olmuş olur. Nitekim İslam bilginlerinin önemli kısmı ilgili hadisinin içeriğinin devlet kanalıyla, kanun ve kurallar doğrultusunda gerçekleşmesi gerektiği kanaatinde olmuşlardır.

Öte yandan İslam dininde zorlama olamayacağına yönelik kutsal buyruklar bulunmasına rağmen, (el-Bakara 2/256) dinî kaynaklı terör olaylarının temel referansları arasında bulunan bazı ayetler için de, benzer bir yöntem geçerlidir. Zira Kur’an’ın ana temasına bakıldığında, Müslümanları müspet hareket etmeye yönelik, ıslaha teşvik edici buyruklar dikkat çekici bir yoğunluktadır. Bunun yanında şiddet içeren ayetler de vardır. Bu durumda şiddet içeren ayetlerin bağlamını dikkate almadan yapılan bir tefsir ve yorum, tutarlı bir yaklaşım olmaz.

Böyle okuma biçimleri marjinal kalır ve genel-geçer İslam düşüncesinin bir parçası olamaz. Marjinal oluşumlar ise, insanî-toplumsal bir nitelik olduğu için, her kesim ve alanda bulunur ve çoğunluğun görüşünün temsilcisi olamaz.

Cihat teriminin birçok anlamı bulunmaktadır. Özellikle konuyla ilgili olan meşhur hadis doğrultusunda meseleye yaklaşım sergileyecek olursak, cihadın kapsamı, daha da geniş bir alana yayılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber bir savaştan dönerken, “Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz” demiştir (Süyûtî II, 73). Bu ifadenin yorumu ise, nefisle olan savaştır. Her halükarda her ikisi de cihad olarak nitelendirilmiştir. Ancak öncelik, bireysel olup kişinin kendisini eğitmeye, ruhen terbiye etmeye, kişiliğini geliştirmeye ve manen yükseltmeye yönelik çabasına verilmiştir. Anlam ve yönelim ne olursa olsun, ilgili hadis ifadesi doğrultusunda, şiddet içeren cihat olgusunun, resmî kurum yani devlet tarafından gerçekleştirileceği de anlaşılmaktadır. Bu dinî bir görev olarak kabul edildiği ve başkalarına zarar verici bir hareket şeklinde biçimlendiğinden dolayı, resmî bir statüde olması zorunlu görülmüştür. Ancak eğer devlet olmazsa, yani resmî bir konumda değerlendirilmezse, yine de grup veya kesimlere bırakılamaz. Zira grup veya kesimler, geneli temsil edemez. Bunun böyle olması gerektiğini, İslam tarihindeki Müslümanların birbirleriyle olan savaşlarından anlamaktayız.

Burada cihat terimine yaklaşım teolojik açıdandır, siyasi boyut ise bu makalenin ilgi alanı dışındadır. Dinin siyasete alet edilmesi veya siyasetin dine bulaşmasıyla ortaya çıkan büyük sorun ve zararlarının tarihi birçok şahidi vardır. Ancak bunun bir tür kaçınılması çok zor bir konumda olduğunu da kabul etmek gerekir. Zira tarih sahnesindeki siyasi olayların birçoğunda din önemli bir ivme ve etken olmuştur.

Cihadın temel ruhunun ve ana gayesinin anlaşılması önemlidir. Zira cihadın gerçekleştirme gerekçelerinin başında dinî bir duygu olması, dini yükseltme ve yayma (i'lâ-yı kelimetullah) veya savunma amaçlı olması gerekmektedir. Dinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması, yani davet, İslam'ın temel yapısıyla uyumludur. (Topaloğlu 2000, 531-534)

Savunma amaçlı bir cihat olgusu, dinin gerçekleştirilmesini zorunlu kıldığı bir husustur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki savaş ve cihad terimlerini içeren ayetlerin pek çoğu bu bağlamdadır.

Savunma amaçlı bir cihat olgusu, dinin gerçekleştirilmesini zorunlu kıldığı bir husustur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki savaş ve cihad terimlerini içeren ayetlerin pek çoğu bu bağlamdadır.

Günümüz İslami radikal örgütlerin algılayışı doğrultusunda cihat çağrılarının nihai hedefinde birkaç gerekçe bulunmaktadır. Birincisi, İslam dünyasını istila eden, bazı Müslüman ülkeleri işgal eden, sömüren veya geçmiş dönemde işgal etmiş olup, hâlâ farklı boyutlarda buna devam eden Batı'ya karşı bir diriliş, başkaldırı çağrısı şeklindedir. Bu tür bir gerekçe anlaşılabilir. Zira bu doğrudan bir savunma hareketidir. Ancak böyle bir eylemi doğrudan terör ile ilişkilendirmek tutarlı görünmemektedir. (Lewis 2002) Yine de bu şekildeki bir direniş ve savunmanın, sivillere zarar vermemek gibi, kendi içerisinde kuralları olmalıdır.

Cihadın ikinci gerekçesi ise, İslami kurallara dayanan bir devlet kurmak arzusudur. Özellikle Ortadoğu ve Arap dünyasındaki radikal örgütlerin temel gerekçeleri, devlet yönetiminin İslam'dan uzak olmasıdır. Oysaki Körfez ülkeleri ve Ortadoğu devletlerinin birçoğunun devlet yönetim sisteminde, dinî buyruklara ihtimam gözlemlenmektedir. Buna göre yukarıda geçtiği gibi, iyi ve doğru yönetim sisteminin şekillendirilmesinde, ilgili örgütün İslami anlayışı yatmaktadır. Bu ise, evrensel olmaktan çok yerel bir görünüme sahiptir. Böyle bir anlayış ise, İslam'ın temel değerleri olan Kur'an ve Hz. Peygamberin uygulamalarıyla uyuşmamaktadır. Nitekim İslami olup, referansı Kur'an ve Hz. Peygamberin sünneti olan bir çok mezhep veya düşünce ekolünün uzun süredir mevcudiyeti, bunun göstergesidir. Yani sadece tek bir tip İslamiyet yoktur. İslam'ın evrensel bir yapıda olması da, bunu gerektirmektedir. Durum böyle olunca, dünya Müslümanlarını bir araya getirmek, tek bir lider veya düşünce etrafından şekillendirmek düşüncesi de, tutarlı görünmemektedir. Bu tek tipliliğin insan doğasına aykırı olduğu dolayısıyla tek bir oluşumun mümkün olmayacağı Kur'an'da da vurgulanmıştır. (en-Nahl 16/93) Aynı zamanda Müslümanları eğitmek, onlara dini alanlarda bilgilendirmek amacıyla yapılan çalışma ve girişimler de, aynı gerekçe ile yani tek bir Müslümanlık bulunmadığı anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

Müslüman olup da uluslararası terör hareketlerine katılan kimselerin cihat olarak adlandırdığı eylemlerinin bir başka önemli gerekçesi de, kâfirler yanında müşrik olan kesime karşı tevhid mücadelesidir. Buradaki temel referans da, Selefi-Vahhabî doktrinde şekillenen tevhid anlayışıdır. Bu felsefeye göre tevhid inancına aykırı olan bütün düşünce ve eylemlerle mücadele etmek vaciptir.

Balkanlarda Dinî Radikalizm

Bilindiği gibi Balkan ülkeleri, komünist-sosyalist bir dönem sonrası bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Onların bir kısmı büyük mücadeleler sonucu devlet statüsüne kavuşmuştur. Komünist-sosyalist dönemde din toplumdan tamamen dışlanmaya çalışılmış, kitlelere ateizm düşüncesi aşılmanmaya çaba gösterilmişti. Okullarda bu eğitimi alan Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlardan dine karşı tavır oluşturulmuş, insanlar dine lakaytlaştırılmıştı. En azından görüntü böyleydi. Bağımsızlık sonrası Balkan halkları, dine yönelmeye başlamıştır. Bunda

üç etken olduğu sanılmaktadır. Birincisi, her şeye rağmen insanlar geleneksel-kültürel boyutta dini yaşamış, bu nedenle de dinini unutmamıştır. Fırsat ortaya çıkınca da gizli olarak sürdürdüğü inancını dışa vurmuştur. İkincisi ise, bağımsızlık sonrası Batıdan gelen Hristiyan misyonerleri, insanlara dini hatırlatmış ve sunmuştur. Bu tutum karşısında Hristiyanlar dinlerine yönelmeye başladı. Misyonerler, aynı faaliyetleri Müslüman ve Türkler üzerinde de yürütmeye başlayınca, bu durum karşısında Müslümanlar kendi dinlerini hatırlamaya ve ona yönelmeye ve aynı zamanda misyonerlere tepki duymaya başladılar.

Balkanlardaki Müslümanların dinlerine yönelme ve sahip çıkmaya başlamalarının bir başka nedeni de, Bosna Savaşı sonrası Balkanlarda kalan ve buralara yerleşen mücahitlerin çabalarıydı. Burada dünyanın birçok ülkesinden gelen kimselerin kendi kabul ve anlayışları doğrultusunda sunmuş olduğu dinî anlayış önemli bir yer tutar. Gelenlerin bir kısmı Şîa mezhebi eksenli İslam'ı takdim ederken, bir kısmı da Ehl-i sünnet anlayışını tebliğ etmişlerdir. Ancak bu kesim arasında kendilerini "Ehl-i Sünnet-i Hassa" olarak takdim eden ve Selefî dinî anlayışına inandıklarını söyleyen Vahhabî temayüllü insanlar da bulunmaktaydı. Bunların İslamî yaklaşımları, yüzyıllardan Osmanlı toprakları olarak kalmış Balkanlardaki Türk ve diğer Müslümanların genel-geçer İslam anlayışlarıyla bağdaşmamaktaydı. Bilindiği gibi Osmanlı Türklerinin dinî anlayışı daha çok Hanefî-Matürîdî ekseninde oluşmuştur.

Balkanlarda yerleşen ilk nesil Selefî-Vahhabî dâileri, başta Arabistan olmak üzere Körfez ve Ortadoğu ülkelerinden edinmiş oldukları maddi-manevi destekle, buralarda geniş çaplı faaliyetler yürütmeye başladılar. Bu çalışmalarında kısmen başarılı oldukları gibi, kısmen de şiddet kullanmak suretiyle kendilerini kabul ettirmek amacıyla zor kullanmaya başlamışlardır.

Öte yandan ne kadar ilginçtir ki, 11 Eylül olayını yaşayan ABD yanında bazı Batılı devletler, Balkanlardaki radikal akımlara yönelik hoşgörüsü de mantık içerisinde değerlendirilebilecek bir tutum değildir. Mesela Kosova'da bu grupların Amerikan askerleriyle sıkı ilişkiler içerisinde olduğu, onların radyolarında bunlara program yapma imkânı tanıdıkları bölge halkı tarafından bilinen bir husustur.

Cihatın hangi amaçlarla yapılabileceği konusuna yukarıda değinmiştik. Bu veriler doğrultusunda Balkanlarda cihatın gerçekleştirme gayesinin ne doğrultuda

Balkanlarda yerleşen ilk nesil Selefî-Vahhabî dâileri, başta Arabistan olmak üzere Körfez ve Ortadoğu ülkelerinden edinmiş oldukları maddi-manevi destekle, buralarda geniş çaplı faaliyetler yürütmeye başladılar.

olabileceği hususuna değinmek istiyoruz. Öncelikle bu eylem Allah'ın yolunda, O'nun rızasını kazanmak amacıyla, İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmak ve de Müslüman halkları savunmak gayesiyle yapılabilir. Nitekim teknik terim olarak da "el-Cihâd fî Sebîlillâh/Cihad Allah yolunda olur" denmiştir.

Balkan ülkelerinin büyük çoğunluğu Müslüman değildir. Oralarda Müslümanlar, azınlık statüsündedir. Bu doğrultuda kendi bilgi dağarcıklarındaki veriler ve imkânları ölçüsüne dinlerini yaşamaya ve yaşatmaya çalışmaktadırlar. Buradaki camilere daha yeni yeni Fatihâ'yı düzgün okuyabilen imamlar atanmaktadır. Müftülükler yeni organize olabilmektedir. Türkiye'nin büyük desteğine rağmen bütün imamların maaşları düzenli bir şekilde ödenememektedir. Durum böyle olunca komünist dönem sonrası kendilerine gelmeye çalışan Balkan Müslümanları, bir taraftan henüz tamamlanamayan devlet yapısı, bir taraftan büyük çırpınılar içerisinde olan ekonomik yapı, öte yandan Batı'ya entegre olma sürecinde olan halklarda birlikte yaşama mücadelesi vermektedirler.

Bu doğrultuda onların dinî algılayış ve yöneliş biçimlerinde Kur'an ve Hz. Peygamber kaynaklı bir oluşum için belli bir sürecin hatta neslin geçmesini beklemek gerekmektedir. Bu beklenti, Allah'ın "sünnetullah" kanunu gereği, sürece dayalı birey ve kitlelerin sosyal gelişimleri doğrultusundadır. Bu realiteyi göz önüne almadan, Balkan Müslümanlarının dinî gelişimlerin doğru değerlendirmek mümkün değildir.

Balkanlarda faaliyette bulunan Selefî-Vahhabî kökenli radikal akım mensuplarının bir kısmı, 11 Eylül hadisesinden sonra, diğer birçok Türk cumhuriyetlerinde de olduğu gibi, buralardan ayrılmışlardır. Bu "hicret" üç temel nedene dayanmaktadır. İlki, 11 Eylül sonrası ABD'nin hışmından korkan Balkan devletleri, radikal İslamî kesimlere desteği kesmiş (bu destek, ilişmemek ve gelişmelere uzak durmak, hoş görü sergilemek şeklinde de olabilmektedir) veya yurtlarından çıkmalarını istemiştir. İkincisi, yöre halkından beklenen ilgi ve alakanın gerçekleşmemesi. Bir diğeri ise, belli oranda da olsa, buralara kalıcı bir şekilde teşkilatın kurulmasıdır. Buna göre imamları "kendileri"nden olan cami/mescitler yapılmıştır. Balkanlardaki bazı camilerin halkın dinlenmesine yönelik çay ocağı, kahve, sohbet odası gibi ek mekânların bulunduğu düşünülürse, camilerin fonksiyonunun ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Bu süre zarfında daha önceleri Arabistan gibi ülkelere okumak amacıyla gönderilmiş olan gençlerin büyük bir kısmı ülkelere dönmüş ve misyonu kalıcı görevlilere devretmişlerdir.

Vahhabî-Selefî kökenli radikal akımların Balkanlarda günümüze kadar yaptıkları faaliyetler göz önüne alındığında, iki türlü bir değerlendirme yapılabilmektedir:

Şu ana kadar yapılan bütün İslami radikal hareketler, özellikle misyonerlik hareketleri karşısında, Müslüman halklarda dinine sahiplenme bilincini uyandırmıştır. Üstelik bunların büyük çoğunluğu, Bosna savaşında olduğu gibi yöre Müslümanlarıyla birlikte savaşmışlardır.

Öte yandan onlar, buldukları yöredeki Gayr-i Müslim'den daha çok Müslümanlara yönelik bir tür faaliyette bulunmaları nedeniyle, kendi dindaşlarına zarar vermişlerdir. İslamiyet ile yeniden buluşmaya çalışan ve azınlık statüsünde bulunan yöre halkı arasında fitne ateşi yakılmıştır.

Balkanlardaki Selefi-Vahhabî anlayışın radikal boyutunun yöreye ve yöre Müslümanlarına vermiş olduğu zararlar, yöre halkınca ve ilgilenenlerce bilinmektedir.

Kosova'da tarihi Osmanlı camilerine yönelik agresif hareketler yanında, cami imamına fiziki tacizler maalesef ileri boyutta olmuştur. Öte yandan cami bahçelerinde bulunan mezar taşlarını tahrip etmeleri de teessüf veren başka bir olaydır.

Sorunun teolojik boyutu başka bir makale konusu olması nedeniyle burada göz ardı edecek olursak, mezarlıklar bir kültürün şahitleridir. Balkanlarda Müslüman kültürünün göstergelerinin yok edilmesi, İslam'ın oradaki şahitlerinin silinmesi anlamındadır. Üstelik caminin hemen ötesinde bulunan Azize Teresa'nın heykeline herhangi bir olumsuz girişimde bulunmayan bu insanların, Müslüman mezarlarına yönelik tahripkar tavırları, iddialarında samimiyetsizliğin bir göstergesidir. Oysa ki, insan suretindeki heykel, tevhid düşüncesine daha aykırı olup, şirke daha yakındır. Buradaki temel sorgulama, iddialarındaki samimiyetine yöneliktir.

Selefi-Vahhabî anlayışın öncüleri, Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhab gibi kimseler olduğu kabul edilmektedir. Oysaki kendilerine önder olarak seçtikleri İbn Teymiyye (1263-1328) ve benzeri şahısların hiçbirisi, doğrudan Müslümanları hedef olarak görmemişlerdir. Onlar, öncelikle cihatı İslam düşmanlarına yönelik olarak değerlendirmişlerdir. Bunun en belirgin örneği, İbn Teymiyye'nin Mardin fetvasıdır. (İbn Teymiyye III, 533) O, cihat olarak tanımladığı bu fetvasında, Mardin'i istila eden, çoluk çocuk demeden Müslümanlara zulmeden, halka şiddet gösteren "küffar" a yönelik bir fetvadır. Bu fetvada ana gerekçe, savunmaya yöneliktir. Bu nedenle günümüz radikal akımlardan terör eylemlerine başvuranların, Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye gibi önder olarak takdim ettikleri kimselerin görüşlerini çarpıttıklarıyla ilgili tezler, yabana atılacak iddialar değildir.

Balkanlardaki Selefi-Vahhabî anlayışın radikal boyutunun yöreye ve yöre Müslümanlarına vermiş olduğu zararlar, yöre halkınca ve ilgilenenlerce bilinmektedir.

İslam mezheplerinin “din” adına yaptıkları şiddet ve terör eylemleri, o mezhep veya gruba özgü olup, geneli temsil etmemektedir. Nitekim sözgelimi Haricîlik ve Vahhabîlik, İslam dünyasının geneli tarafından benimsenmemiştir.

Değerlendirme

Dinî temalı terör olarak değerlendirilen eylemler, genelde dinî-İslamî söyleme sahip, İslami değerleriyle öne çıkmış bir mezhep, akım ve tarikata mensup olan kişilerce gerçekleştirilmekte, şiddet içermekte, birey ve kitlelere zarar verici bir boyutta olmaktadır. Bununla birlikte bu hâliyle eylem, genel anlamda “dinî” terimiyle bağdaşmayan bir yapıya bürünmektedir. Zira ana tema itibarıyla din, insanlığa huzur veren, şiddetten alıkoyan, başkalarına zarar vermektan men eden ve barışı körükleyen bir yapıdadır. Ancak insanlık tarihinde din, birçok kavga, gürültü, şiddet ve terör olaylarının da nedeni veya en azından gerekçesi olmuştur. Bu durumda din, algılanış biçimiyle olumlu ve olumsuzluk şeklinde iki boyutlu olarak tarihi serüvenini sürdürmektedir. Buradaki ana faktör, dini benimseyen ve kullanan kimselerin onu algılayış ve kullanış biçimidir. Buna göre terörün dinin özünden kaynaklandığını ileri sürmek tutarlı görünmemektedir.

Dini algılayış biçimi ise, zaman, zemin ve kitlelere göre değişir. Bu durumda tarihsel süreçte İslam mezheplerinin “din” adına yaptıkları şiddet ve terör eylemleri, o mezhep veya gruba özgü olup, geneli temsil etmemektedir. Nitekim sözgelimi Haricîlik ve Vahhabîlik, İslam dünyasının geneli tarafından benimsenmemiştir.

Tarihsel süreç, elbette günümüze bazı kalıntılar bırakmıştır. Çağımızdaki birçok fikir ve eylemin temelleri, geçmişte atılmıştır. Elbette her fikir ve hareket, bu süreçte evrim geçirmektedir. Bu bağlamda İbn Teymiyye sonrası değişen Selefilik hareketi, “Yeni Selefilik” olarak adlandırılmıştır. Günümüzdeki Orta Asya ve Küçük Asya’daki toplumların İslam anlayışı, Hanefî-Matüridî yani Ehl-i sünnet ekseninde oluşmaktadır. Bu nedenle Afganistan ve Pakistan gibi ülke halklarının çoğu, bu mezhebe mensuptur. Benzer anlayış ve oluşum Balkan Müslümanları için de geçerlidir. Hem Orta Asya hem de Balkanlara sonradan gelen Müslümanların mezhebi daha çok Selefi-Vahhabî endekslidir. Buralara sonradan gelen kimseler, kendilerini Ehl-i sünnet olarak takdim etmektedirler. Selefi-Vahhabî anlayışa mensup olanların kendi anlayışlarını “Ehl-i Sünnet-i Hassa” olarak adlandırdıklarını burada hatırlatmakta yarar var. Bu nedenle hem Taliban hem de el-Kaide kendilerini Ehl-i Sünnet olarak tanımlamaktaysalar da, bu isim altında Vahhabîlik düşüncesini temsil ettikleri görülmektedir. Bu hâliyle onlar Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye de dâhil olmak üzere, birçok bilginin görüşlerini farklı yorumladıkları anlaşılmaktadır. En azından zaman ve zeminin farklılığından oluşan yaklaşım değişikliği söz konusudur. Zira o dönemlerde verilen fetvalar, fetva sahiplerinin zaman ve zeminin

oluşturduğu kültürün etkisiyle şekillenmektedir. Buna göre o dönemlerde dini kuralların yönetimi şekillendirdiği bir devlet vardır (Dar-ı İslam). Onun karşısında ise Müslüman olmayan ve cihad edilmesi gereken ülkelere vardır (Dar-ı harb).

Günümüzde ise dünya ülkelerinin idari sistemi değişmiştir. “Dar-ı İslam” olarak belirtilen devletler, bizzat içerideki radikal dinî akımlar tarafından, İslam yurdu olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu da, resmî din anlayışına uymayan grupları cezalandırmaktadır. Bu bağlamda birçok din bilgini, bizzat bu devlet yöneticileri tarafından öldürülmüştür. Öldürülen insanlar, şeriat söylemiyle hareket ederken, Mısır ve Suudi Arabistan gibi, devletin resmi yapısında ve hukuk sisteminde de şeriat bulunmaktadır. Yine, Türkiye gibi, halkının çoğunluğu Müslüman olan bazı devletler de, laik ve seküler bir yönetim şekline sahiptir. Bu tür bir devlet sistemi, önceki İslam hukuku kitaplarında belirgin olarak bulunmamaktadır. Bu da Müslüman düşünürlerin yeni bir devlet algısını zorunlu kılmaktadır. Bu haliyle “Dâr” ile başlayan tanımlarda ciddi bir kargaşa oluşmaktadır (Özel 2001, 541). Öte yandan, harp yurdu olarak nitelendirilen birçok ülkede Müslümanlar, Kuzey Afrika gibi anayurtlarına göre, dini yaşayışları itibarıyla daha özgür bir görünüme sahiptir. Bu ise, yine “Dâr” teriminin şartları ve statüsünün değişimini zorunlu kılmaktadır.

Radikal söylemli kesimin rehber âlimlerinin öncülerinden olan Abdullah Azzam gibileri, dünyada İslam hukukunun egemen kılındığı veya kılınması gerektiği yurtlar arasında en uygununun Afganistan olduğunu ileri sürmüştür. Onlar, mevcut İslam ülkelerinin hiç birisinin İslam yurdu olmadığını kabul etmektedirler.

Buna göre dinî radikal kesimlerin öncü kollarının benimsediği bir ülke kavramı şimdilik bulunmamaktadır. Bu Afganistan’da gerçekleştirmeye çalışılmış olsa da, başarılı olunamamış, üstelik uygulamalar Müslümanların çoğunun tepkisini çekmiştir. Bu veriler doğrultusunda dinî temalı terör eylemlerini gerçekleştirenler, devlet oluşturma bazında başarılı olamamışlardır. Üstelik fikir öncüleri olarak kabul ettikleri bilginlerin resmi savunucusu statüsünde olan Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinde bile kabul görmemişlerdir.

Başta Balkanlar olmak üzere bütün Türk cumhuriyetlerinde faaliyette bulunan ve Vahhabî öğretiyi hareket eden kimseler, buldukları yerlerde, İslam’ın

Günümüzdeki Orta Asya ve Küçük Asya’daki toplumların İslam anlayışı, Hanefî-Matüridî yani Ehl-i sünnet ekseninde oluşmaktadır. Bu nedenle Afganistan ve Pakistan gibi ülke halklarının çoğu, bu mezhebe mensuptur. Benzer anlayış ve oluşum Balkan Müslümanları için de geçerlidir.

Başta Balkanlar olmak üzere bütün Türk cumhuriyetlerinde faaliyette bulunan ve Vahhabî öğretiyile hareket eden kimseler, buldukları yerlerde, İslam'ın yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yerine, ki bu öncelikle Müslüman olmayanları İslam'a davet şeklinde olmalıdır, azınlıkta olan Müslümanlarla uğraşmışlardır.

yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yerine, ki bu öncelikle Müslüman olmayanları İslam'a davet şeklinde olmalıdır, azınlıkta olan Müslümanlarla uğraşmışlardır. Bu hâliyle de onlar, mevcut Müslümanların her hâliyle iyileştirilmesi yerine, mevcudu bozma, onlar arasında huzursuzluk çıkarma, Müslümanların "tevhid" i yerine bilinçli veya bilinçsiz fitne sokarak, ayrılıkçılık yapmışlardır. Nitekim onlar, camiler bütün Müslümanların bir araya geldiği kutsal mabetler iken, kendileri farklı cami ve mescitler kurmak suretiyle "dılar mescidi" oluşturmuşlardır.

Her halükarda dinî temalı terör hareketini gerçekleştiren grupların başarısından söz edilemez. Bu sonuç, hem yerel hem de küresel bağlamda geçerlidir. Üstelik hem yerel hem de küresel Müslümanların aleyhine olan gelişmelere yol açmıştır.

Kaynaklar

- BAKILLANİ, Ebu Bekir (1947), *et-Temhid*, ed. M. M. Haydarî, M. A. Ebû Ride, Kahire: Lecneti't-Telif
- COPLY, Gregory (2003), "Strong Warning Indicators for New Surge in European Islamic Terrorism", *Balkan Strategic Studies*.
- HELLMİCH, Christina (2008), Creating the Ideology of al-Qaeda: From Hypocrites to Salafi-Jihadist. *Studies in Conflict and Terrorism*, 31: 111-124.
- İBN TEYMİYYE (t.y.), *el-Fetava'l-Kübra*, Beyrut: Darü'l-Marife, III, 533.
- KIRIMOĞLU, M. Abdülcemil. (2010). Konferans. *Bahçesaray*. 4-6.
- Lewis, Bernard. (2002), *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. New York: Oxford University Press.
- AZZAM, M. (2003), Al-Qaeda: The Misunderstood Wahhabi Connection and the Ideology of Violence. *The Royal Institute of*

International Affairs, No. 1.

MOZAFFARİ, Mehdi (2009), The Rise of Islamism in the Light of European Totalitarianism. *Totalitarian Movements and Political Religious*, Vol. 10, no 1: 13.

NORRİS, H. T. (1993). *Islam in the Balkans*, London: Hurst & Company.

ÖZEL, Ahmet (2000), "Cihat", *DİA*, VII, 527-531.

ÖZEL, Ahmet (2001), "Daru'l-İslam", *DİA*, VIII, 541-543.

SHAY, Shaul (2007), *Islamic Terror and The Balkans*, Rutgers: Transaction.

TOPALOĞLU, Bekir (2000), "Cihat", *DİA*, VII, 531-534

YALTKAYA, M. Şerefeddin (1926), "Mu'tezile ve Husun Kubuh", *Dâru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1926, c. II.

YEŞİLOT, Okan (2010), *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

YEŞİLOT, Okan (2007), "Azerbaycan Örneğinde Türk Cumhuriyetlerinde Sosyal ve Kültürel Hayatı Etkileyen Dış Tehditler", *Türk Dünyası Problemleri ve Çözüm Yolları*, ed. N. Öztürk, A. Satan, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayınları.

TÜRKİYE'DE MÜLTECİ VE SİĞİNMACI SORUNU

PROF. DR. METİN IŞIK*
DOÇ. DR. SEZAI TÜRK**

Giriş

İnsanlık tarihinin en eski zamanlarından beri var olan göçü, tüm canlıların hayatlarını daha iyi şartlarda sürdürebilmeleri ya da yaşamlarını devam ettirebilmelerinin ön koşulu olarak, çeşitli nedenlerle gerçekleştirilen bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlayabiliriz.

Eski çağlarda doğal afetler, beslenme ihtiyacını ya da temel yaşam gereksinimlerini karşılayamama gibi nedenlerle göç eden insanlar, daha sonraları çoğunlukla ekonomik ve siyasi nedenlerle ülke içerisinde veya uluslararası düzeyde göçlerini sürdürmüşlerdir. Özellikle iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesiyle daha da hız kazanan yasadışı göç hareketleri, bugün dünyanın karşılaştığı en önemli sorunlardan birisi hâline gelmiştir.

Tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Türkiye, sahip olduğu doğal ve tarihi değerleri, topraklarında pek çok toplumun köklü geçmişinin bulunması, çevre ülkelere göre istikrarlı ekonomik gücü ve siyasi yapısıyla, yabancıların turistik, bilimsel araştırma, çalışma, öğrenim ve ticaret amaçlı ziyaretlerine konu olmaktadır. Türkiye'nin, Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasındaki ulaşım güzergâhları üzerinde, özellikle Doğu ile Batı ekseninde doğal

* Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki ülkeler, gelir seviyesinin düşük, işsizlik oranının yüksek olduğu ve istikrarsızlıkların yaşandığı ülkelerdir. Türkiye sınırının çok uzun ve dağlık olmasının bir sonucu olan sınır kontrollerindeki zorluk, yasadışı göç baskısını arttırmaktadır.

bir köprü konumunda bulunması (jeopolitik pozisyonu), komşu ülkelerdeki savaş ve istikrarsızlıkların sürekliliğine karşın ülkemizde siyasi ve ekonomik istikrarın olması, yasadışı göç oranlarını diğer ülkelere göre arttırmaktadır.

Türkiye, 90'lı yıllardan itibaren, topraklarından Batı Avrupa'ya yönelen, özellikle Afganistan, İran, Irak, Pakistan ve Bangladeş kaynaklı yasadışı göç hareketlerine maruz kalmıştır. Sovyet Blok'unun dağılmasından sonra, Romanya, Rusya, Moldova, Ukrayna, Belarus gibi ülke vatandaşlarının yasadışı göçlerine hedef olmuştur. 2011'de yaşanan Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye, Mısır, Sudan, Libya, Tunus, Filistin gibi ülkelere çok sayıda sığınmacı için Türkiye kurtuluş bölgesi olmuş, bunun yanı sıra vatandaşlarımızın Avrupa'ya yasa dışı geçişleri bakımından bir kaynak ülke hâline gelmiştir.

Türkiye, coğrafi konumuna bağlı olarak uzun kara ve deniz sınırlarının yanında, çok sayıda sınır kapısına sahiptir. Türkiye'nin, Bulgaristan ile 269 km, Yunanistan ile 203 km, Suriye ile 877 km, Irak ile 384 km, İran ile 560 km, Nahcivan ile 18 km, Ermenistan ile 328 km, Gürcistan ile 276 km olmak üzere toplam 2.949 km uzunluğunda kara sınırı ve

6.530 km uzunluğunda deniz sınırı bulunmaktadır. 39 hava, 47 deniz, 20 kara ve 7 demiryolu olmak üzere toplam 113 hudut kapısından her yıl artan sayıda yabancı giriş-çıkış yapmaktadır.

Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki ülkeler, gelir seviyesinin düşük, işsizlik oranının yüksek olduğu ve istikrarsızlıkların yaşandığı ülkelerdir. Türkiye sınırının çok uzun ve dağlık olmasının bir sonucu olan sınır kontrollerindeki zorluk, yasadışı göç baskısını arttırmaktadır. Gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelere Avrupa ülkelerine yönelik olarak, yasa dışı göçmenler tarafından kullanılan çok sayıda göç güzergâhı bulunmaktadır. Türkiye ve çevresindeki ülkeler de kullanılan bu yasadışı transit göç hareketlerinden etkilenmektedir.

Ülkeye girişleri genelde yasadışı yollarla gerçekleşen yasadışı göçmenler, giriş ve çıkış için farklı güzergâh ve yöntemleri kullanmaktadırlar. Afrika ülkelerinde yaşanan iç savaşlar, Irak, Afganistan ve İran gibi ülkelere yaşanan siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle bu ülkelere kaçan insanların, hedef olarak

belirledikleri Batı Avrupa ülkelerine geçiş için Türkiye'yi transit olarak kullandıkları her yıl yaşanan kaçış ve polis kayıtlarında ortaya çıkmaktadır. Doğu-Batı ekseninde gerçekleşen yasadışı göç hareketlerinde ülkemiz dışında, Kafkasya, Afrika, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Güneydoğu Akdeniz, Balkan Ülkeleri, Bosna-Hersek gibi farklı birçok güzergâhı kullanmaktadır.

Göçmen kaçakçılığında Türkiye'nin tercih edilmesinin başlıca sebepleri yapılan görüşmeler ve anket çalışmaları sonucunda şu şekilde ortaya çıkmaktadır: İnsanların, Türkiye'de kaçak olarak çalışıp para biriktirerek ülkelerine geri dönmek istemeleri, daha önceden çeşitli yollarla Türkiye'ye gelerek yerleşmiş olanların kendi tanıdıkları insanları Türkiye'ye çağırmaları, Türkiye'nin, Ortadoğu ve Kafkas ülkeleri arasında en demokratik, ekonomik açıdan güçlü ve istikrarlı bir ülke olması, yaşam standartlarının geldikleri ülkelere göre daha yüksek olması, Türkiye'de yakalanmaları hâlinde daha az ceza göreceklarini ve insanlık dışı muameleye maruz kalmayacaklarını bilmeleri, yasa dışı giriş yapan çoğu yabancı uyruklu kişilerle vatandaşlarımız arasında dil birliğinin bulunması gibi sebepler sıralanabilir.

Mülteciliğe/Sığınmacılığa İlişkin Kavramsal Çerçeve

Zorunlu göç kategorisinde incelenen mültecilik/sığınmacılık özellikle 20.yy'ın getirisi olan paylaşım savaşlarının yol açtığı kitlesel göçün sonucu olarak dünya gündeminin ilgi odaklarından biri hâline gelmiştir. Ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık, iç savaşlar, etnik temizlik hareketleri insanları, kendi ülkelerini terk ederek başka ülkelerde yaşamlarını sürdürecekle yerler bulmaya itmiştir. Aynı zamanda bu gelişmeler birçok ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş ve siyasi sığınmacıların/mültecilerin yanı sıra ekonomik anlamda da mültecileri ortaya çıkarmıştır (Toksöz 2006: 119–120).

Mülteci ve sığınmacı kavramları arasındaki ayırım bir göçmenin yasal anlamda hangi statüde bulunduğunu yansıtmaktadır. Kavram karmaşasını gidermek adına sığınmacı ya da sığınma arayanı (asylum seeker), bir ülke sınırlarına giren ancak henüz yasal bir başvuruda bulunmayan ya da başvuruda bulunmuşsa hakkında henüz yasal bir karar verilmemiş olan kimse olarak tanımlayabiliriz. Diğer bir tanımla, hava yolu ya da başka bir araç ile ulaştığı ülkede, ilk işlem olarak sığınma isteginde bulunan kişi ya da "ülkesini terk ederek, mülteci olduğu iddiasıyla bir başka ülkeye sığınan, ancak henüz mülteci olup olmadığı hakkında yetkili ulusal otoriteler ve/veya BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından karar verilmemiş kimselerdir" (Castles ve Miller 1998: 88).

Mülteci ise sığınma başvurusu olumlu sonuçlanan ve o ülkede mülteci olarak kalmasına izin verilen, dolayısıyla birtakım hakları elde etmiş olan kimseleri ifade etmektedir. Mültecilik hukuksal bir statüyü belirtirken sığınmacılık daha

Uluslararası bağlayıcılığa sahip olması nedeniyle Cenevre Sözleşmesi, mülteci hukukunun hâlihazırda kullanılan en önemli aracı konumundadır. Sözleşme 1951 Temmuzunda kabul edilmiş ve 1954'te yürürlüğe girmiştir.

çok fiili bir durumu ifade etmektedir. Sığınmacıya sağlanan haklar mültecilere sağlananlara göre daha sınırlı düzeyde kalmaktadır. Ulusal ve uluslararası kuruluşlar konuya ilişkin farklı noktaları vurgulayabileceklerinden, genellikle bu kavramlardan bir tanesini kullanmaktadırlar (Aybay 2005: 20).

Uluslararası bağlayıcılığa sahip olması nedeniyle Cenevre Sözleşmesi, mülteci hukukunun hâlihazırda kullanılan en önemli aracı konumundadır. Sözleşme 1951 Temmuzunda kabul edilmiş ve 1954'te yürürlüğe girmiştir.¹ Sözleşmede hukuksal anlamda mültecinin kim olacağına ilişkin hükümler yer alırken, diğer maddelerde de mültecilere tanınan eğitim, sosyal güvenlik, çalışma, barınma, belge sahibi olma ve hareket serbestliği gibi haklara yer verilmektedir (Özcan 2005: 14-16). Sözleşmeye göre, mülteci; "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan

ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut milliyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişilerdir" (1951 Cenevre Sözleşmesi, 1.madde A fıkrası).

1951 Sözleşmesi'ndeki tanıma benzer bir mülteci tanımı, 14 Aralık 1950 tarihli Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) Tüzüğü'nde yer almaktadır. Buna göre; "ırkı, dini, milliyeti ya da siyasi düşüncesi nedeniyle, zulme uğrayacağına dair haklı bir korku duyduğu için uyruğunu taşıdığı ülkenin veya eğer milliyeti yoksa eskiden ikamet ettiği ülkenin dışında bulunan ve geri dönemeyen ya da uyruğunu taşıdığı ülkenin hükümetinin korumasından yararlanmak veya eğer milliyeti yoksa eskiden ikamet ettiği ülkeye dönmek istemeyen" kişilerin BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin (BMMYK) ilgi alanına gireceği belirtilmiştir (BMMYK Tüzüğü). Kısaca mülteci, uyruğunda bulunduğu ya da yaşamını sürdürdüğü ülkeyi bir zulme uğraması ya da zulme uğraması tehlikesiyle terk etmek zorunda kalan kişidir.

Bir mültecinin 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen haklı nedenlerle ülkesi dışında bir başka ülkeye yasal ya da yasadışı yollarla gitmesi ve o ülkeye sığınması eylemi **ilticadır**. İçinde bulunduğu ekonomik vs. koşullar nedeniyle ülkesini gönüllü olarak terk eden kişi ise **yasadışı göçmendir**. Mülteci için, geldiği ülkenin zenginliğinden çok bu ülkenin güvenliği önemlidir ve ülkesini istemeyerek terk etmek durumunda kalmıştır. Yasa dışı göçmen, mülteci olarak farklı olarak kendi ülkesinin korumasından yararlanabilir. Ayrıca yasadışı göçmen, yasa dışı giriş ve çıkışı nedeniyle bir cezai yaptırımla karşılaşmaktadır. Mülteci ise yasa dışı girişinin ardından gecikmeksizin yetkili makamlara başvurarak geçerli nedenlerini göstermesi durumunda cezalandırılmaz. Yasa dışı göçmenin, ülkeye yasadışı girişi ya da yasal yollardan geldikten sonra gerekli izni almayarak kalmaya devam etmesi durumunda sınır dışı edilmesi doğal bir sonuçtur. Mültecinin ise ulusal güvenlik ve/veya kamu düzeninin gerektirdiği durumlar dışında sınır dışı edilemeyeceği ve her ne şekilde olursa olsun hayatı ve özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelere gönderilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Türkiye'de Mülteci ve Sığınmacı Sorununa Yönelik Değerlendirme Araştırma

Çalışmanın Önemi, Amacı ve Kapsamı

Türkiye'deki mültecilerin temel sorunlarını ele almayı amaçlayan bu çalışmada, araştırmanın kapsamı ve BM-MYK merkezine yakınlığı, araştırma kolaylığı gibi sebeplerde dikkate alınarak Çankırı- Kırıkkale illerinde sığınmacı konumundaki 110 göçmenle anket çalışması yapılmıştır. Sorunları önceden tespit etmek çözüm bulmada önemli yer tutar. Bu makale, ülkemizdeki mülteci/sığınmacı sorununa ışık tutmak, sorunları belirlemek ve yapılacak gelecekteki çalışmalara katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Mülteci ve sığınmacı sorunu özelde ülkemizi genelde ise bütün dünyayı ilgilendiren çok önemli bir sorundur. Vatanlarını terk ederken geçmiş ile ilgili

Bir mültecinin 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'nde belirtilen haklı nedenlerle ülkesi dışında bir başka ülkeye yasal ya da yasadışı yollarla gitmesi ve o ülkeye sığınması eylemi ilticadır. İçinde bulunduğu ekonomik vs. koşullar nedeniyle ülkesini gönüllü olarak terk eden kişi ise yasadışı göçmendir.

hatıraları, yaşanmışlıkları, gelirlerini bir yana bırakan göçmenler, bir umudun peşinde yeni hayatlarına yelken açarken artık kaybedecekleri çok şeyin olmadığına da farkındadırlar. Bu yüzden umutlarını kaybeden bir sığınmacı pimi çekilmiş bir bombadan farksızdır. Mülteci ve sığınmacı soruna çözüm bulmak ötelenemeyecek kadar önemlidir. Ülkeler bu insanlık dramı ile ilgili çözüm önerilerini gerçekleştirmek zorundadır. Çünkü göç olgusu geçmişte var olduğu gibi gelecekte de var olacaktır. Ülkeler arasında, ekonomik, sosyal ve politik durumdan kaynaklanan, yaşam koşulları ve kalitesindeki küresel farklılıklar olduğu sürece göç hareketlerinin devam edeceği öngörülmektedir. Ülkemiz yüzyıllar boyunca devamlı sıkıntıların yaşanmış olduğu bir bölgede yer almaktadır. Türkiye kendi bünyesinde yer alan göçmenlere yönelik çalışmaları sosyal bir patlama olmadan yerine getirmeli ve yaşam koşullarını iyileştirmelidir.

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK-UN High Commission for Refugees) raporlarına göre 2010 yılında 5877'si Iraklı, 4617'si İranlı, 3447'si Afganistan, 1267 Somalili ve 1539'u diğer ülkelerden olmak üzere 16747 mülteci başvuruda bulundu. Türkiye'ye 31/12/2010 yılında göçmen olarak gelip Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliğine mülteci olmak için başvuran 9226 sığınmacının 3656'sını (% 40) Iraklı göçmenler oluşturmakta bunu % 2881 göçmen (% 31) İranlı göçmenler oluşturmaktadır. 1248 Afgan (% 14) ve 448 Somalili (% 5) göçmenler bu iki ülkeyi takip etmektedir.² Yaptığımız bu çalışmada İran ve Iraklı göçmenlerin örneklem içinde seçilmesi ülkemize gelen göçmen sayısının bu ülkelerden çoğunlukta olmasıdır. BMMYK merkezine yakınlığı, araştırma kolaylığı gibi sebeplerde dikkate alınarak Çankırı-Kırıkkale illerinde sığınmacı konumundaki 110 göçmenle anket çalışması yapılmıştır. Belirtilen sayı örneklem olarak seçilen il emniyet kayıtlarındaki tüm sığınmacı sayısıdır.

Araştırma Yöntemi ve Veri Derleme Tekniği

Veriler derlenirken var olan duruma müdahale edilmesi söz konusu değildir. Değişkenler üzerinde herhangi bir etki yapılmayacağı için var olan durum olduğu gibi saptanmıştır. Bu nedenle araştırma yöntemi, alan araştırması yöntemidir.

Araştırmada, önce çalışmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bilgi ve bulgulara dayanarak çalışmanın kuramsal çerçevesi belirlenmiştir. Daha sonra ortaya konulan kuramsal çerçeveden hareketle anket tekniği uygulanarak veriler elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler, sosyal bilimler için geliştirilmiş olan SPSS istatistik paket programı ile analiz edilmiştir.

Mültecilerin Demografik Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Araştırmaya katılan mültecilerin yaklaşık % 91'inin İran, % 9'unun ise Irak vatandaşı olduğu belirlenmiştir.

Tablo.1 Mülteci/Sığınmacıların Milliyetlerine Göre Dağılımı

Milliyet	Kişi Sayısı	Yüzde
Irak	10	9,1
İran	100	90,9
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mültecilerin yaklaşık % 36'sı kadın, % 65'i erkektir.

Tablo.2 Mülteci/Sığınmacıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Kişi Sayısı	Yüzde
Kadın	40	36,4
Erkek	70	64,6
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan Türkiye'deki mülteci/sığınmacıların yaş dağılımı incelendiğinde mültecilerin yaklaşık % 23'ünün 20 yaş altı, % 18'inin 20-30 yaş arası, % 36'sının 31-40 yaş arası ve % 23'ünün de 41 yaş ve üstü yaş grubunda oldukları belirlenmiştir.

Tablo.3 Mülteci/Sığınmacıların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Kişi Sayısı	Yüzde
20 yaş altı	25	22,7
20-30 yaş arası	20	18,2
31-40 yaş arası	40	36,4
41 yaş ve üstü	25	22,7
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan Türkiye'deki mülteci/sığınmacıların aylık gelirlerine göre dağılımı incelendiğinde mültecilerin yaklaşık % 91'inin herhangi bir geliri olmadığı görülürken yalnızca % 9'unun aylık geliri vardır ve bu gelir 630 TL'nin altındadır. Araştırmaya katılanların bir kısmı, aylık gelirlerinin (100 TL civarında) Birleşmiş Milletler tarafından verildiğini ifade etmiştir.

Tablo.4 Mülteci/Sığınmacıların Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

Aylık Gelir	Kişi Sayısı	Yüzde
Yok	100	90,9
0-630 TL	10	9,1
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mültecilerin yaklaşık % 36 ile çoğunluğunun lise mezunu, % 27'sinin üniversite mezunu olduğu ve yaklaşık % 5'inin lisansüstü eğitim aldığı belirlenirken yaklaşık % 32'sinin ise okur-yazar ve ilköğretim mezunu oldukları belirlenmiştir.

Tablo.5 Mülteci/Sığınmacıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	Kişi Sayısı	Yüzde
Okur-yazar	15	13,6
İlköğretim Mezunu	20	18,2
Lise Mezunu	40	36,4
Üniversite Mezunu	30	27,3
Lisansüstü	5	4,5
Toplam	110	100

Mültecilerin Sorunlarının Değerlendirilmesi

Tablo.6 Mülteci/Sığınmacıların Türkiye'de Bulunma Sürelerine Göre Dağılımı

Süre	Kişi Sayısı	Yüzde
6 aydan az	15	13,6
1 yıl	70	63,6
2 yıl	10	9,1
4 yıl ve daha fazla	15	13,6
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mültecilerin yaklaşık % 64 ile çoğunluğunun 1 yıldır, % 9'unun 2 yıldır, % 14'ünün 4 yıl ve daha fazla süredir Türkiye'de buldukları belirlenirken yaklaşık % 14'ünün ise en çok 6 ay önce Türkiye'ye geldikleri belirlenmiştir.

Araştırmaya katılanlara "Sığınmacı olarak kaç yıl beklediniz?" sorusu yöneltilmiş ve 5 kişi soruyu yanıtlamamıştır ya da cevap kaydedilmemiştir. Soruyu

yanıtlayan katılımcıların yaklaşık % 76'sı 1 yıldan daha az beklerken % 10'u 2 yıl ve % 14'ü de 4 yıl ve daha fazla süre Türkiye tarafından mülteci/sığınmacı olarak kabul edilmeyi beklemiştir (Tablo-7).

Tablo.7 Mülteci/Sığınmacıların Bekleme Sürelerine Göre Dağılımı

Bekleme Süresi	Kişi Sayısı	Yüzde	Geçerli %
1 yıldan daha az	80	72,7	76,2
2 yıl	10	9,1	9,5
4 yıl ve daha fazla	15	13,6	14,3
Toplam	105	95,5	100
Cevapsız	5	4,5	
G.Toplam	110	100	

Araştırmaya katılanlara “Türkiye’de herhangi bir kurumdan destek gördünüz mü?” sorusu yöneltilmiş ve yaklaşık % 5’i destek gördüğünü ifade ederken % 95’i ise herhangi bir destek görmediğini ifade etmiştir. Destek görenlerin bir kısmı BM’den destek gördüklerini belirtmiştir.

Tablo.8 Mülteci/Sığınmacıların Herhangi Bir Kurumdan Yardım Alma Durumu

Destek Görme	Kişi Sayısı	Yüzde
Evet	5	4,5
Hayır	105	95,5
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mülteci/sığınmacıların yaklaşık % 14’ü Türkiye’ye yalnız gelirken % 59’u eş ve çocuklarıyla, % 27’si ise ailesiyle birlikte gelmiştir.

Tablo.9 Mülteci/Sığınmacıların Kimlerle Birlikte Geldiklerine Göre Dağılımı

Kiminle birlikte geldiniz?	Kişi Sayısı	Yüzde
Yalnız geldim	15	13,6
Eşim ve çocuklarımla	65	59,1
Ailemle	30	27,3
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mülteci/sığınmacılara “**Mülteci ya da sığınmacı olmanızın nedeni nedir?**” sorusu açık uçlu soru olarak yöneltilmiş ve elde edilen

yanıtlar yukarıdaki tabloda verildiği gibi sınıflandırılmıştır. Mülteci/sığınmacıların yaklaşık % 55 ile büyük bir çoğunluğunun yalnızca siyasi nedenlerden, % 5'inin siyasi ve ailevi nedenlerden sığınmacı oldukları belirlenirken yaklaşık % 27'sinin yalnızca dinî nedenlerden, % 5'inin dini ve ailevi ve % 9'unun da savaş ve dinî nedenlerden sığınmacı oldukları belirlenmiştir. Anket formları incelendiğinde, mültecilerin çok büyük bir çoğunluğunun dini neden olarak "Hristiyanlık'tan dolayı" ifadesini kullandıkları görülmüştür.

Tablo.10 Mülteci/Sığınmacıların Mülteci Olma Nedenlerine Göre Dağılımı

Mülteci Olma Nedeni	Kişi Sayısı	Yüzde
Dini	30	27,3
Dini ve ailevi	5	4,5
Savaş ve dini	10	9,1
Siyasi	60	54,5
Siyasi ve ailevi	5	4,5
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mültecilere **"Türkiye'de mülteci olarak sizi en çok korkutan şeyler nelerdir?"** sorusu açık uçlu soru olarak yöneltilmiş ve elde edilen yanıtlar yukarıdaki tabloda verildiği gibi sınıflandırılmıştır. Mülteci/sığınmacıların yaklaşık % 64 ile büyük çoğunluğunun geri gönderilme korkusu taşıdıkları, % 18,2'sinin en büyük korkusunun yakalanma ve can korkusu olduğu belirlenmiştir. Mültecilerin % 9,1'i içinde buldukları sosyal yaşamın, % 5'i de mali durumlarının Türkiye'de kendilerini en çok korkutan nedenler olduğunu ifade etmiştir. Yakalanma ve can korkusu taşıdığını belirten mültecilerin anket formları incelendiğinde, kaçak mültecilerin dışındaki mültecilerden bazılarının kendi ülkeleri tarafından yakalanmalarından korktuklarını ve bu nedenle can korkusu taşıdıklarını ifade etmeleri dikkat çekmektedir. Sosyal yaşam ve mali durum nedeniyle korktuklarını belirten mültecilerin genellikle barınma, beslenme ve arkadaş edineme nedeniyle sosyal yaşam korkusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkiye tarafından kendilerine çalışma izni verilmemesi nedeniyle maddi gelir elde etme imkânı bulamamalarının da temel ihtiyaçlarını karşılayamama (aç kalma gibi) korkularını arttırdığını ifade etmişlerdir.

Tablo.11 Mülteci/Sığınmacıları En Çok Korkutan Nedenler

Korku Nedeni	Kişi Sayısı	Yüzde
Geri gönderilme	70	63,6
Yakalanma, can korkusu	20	18,2
Sosyal yaşam	10	9,1
Mali durum	5	4,5
Yok	5	4,5
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mülteci/sığınmacıların % 95,5'i yasal yollardan, % 4,5'i ise kaçak olarak Türkiye'ye gelmiştir.

Tablo.12 Mülteci/Sığınmacıların Türkiye'ye Giriş Yollarına Göre Dağılımı

Giriş yolu	Kişi Sayısı	Yüzde
Yasal	105	95,5
Kaçak	5	4,5
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mülteci/sığınmacıların % 50'si Türkçe bildiğini belirtmiştir. Mültecilerin Türkçe bilmelerinin Türkiye'de bulunma süreleri ile ilişkili olacağı aşıkardır. Bu durum, elde edilen verilere da belirlenmiştir. Türkiye'de bulunma sürelerine göre Türkçe bildiğini ifade edenlerin dağılımı incelendiğinde; 4 yıl ve daha fazla süredir Türkiye'de bulunanların tamamının, 1 yıldır Türkiye'de bulunanların ise % 50'sinin Türkçe bildikleri görülmektedir. Ayrıca, 6 aydan az süredir Türkiye'de bulunan mültecilerin % 66,7'si Türkçe bilmediğini ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan mültecilerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri araştırılmak istenmiş ve mültecilere **"Türkiye'yi tercih etme nedeniniz nedir?"** sorusu açık uçlu olarak sorulmuştur. Yanıtlar sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Mülteci/sığınmacıların yaklaşık % 77'si yakın olmasını, % 14'ü kültürel dinî yakınlık olmasını ve % 9'u ise ailevi nedenleri tercih gerekçesi olarak belirtmiştir. Elde edilen veriler ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde % 13,6'sı köprü ve yakın ülke olması nedeniyle, % 13,6'sı kültürel, dini yakınlık dil nedeniyle, % 50'si yakın olması nedeniyle, % 4,5'i yakınlık ve güvenli olması nedeniyle ve % 9,1'i yakınlık ve demokrasi olması nedeniyle Türkiye'yi tercih ettiğini belirtmiştir. Ailevi nedenlerle Türkiye'yi tercih edenlerin yaş gruplarına göre dağılımı incelenmiş bunların aileleriyle birlikte gelen 20 yaş altı yaş grubundaki çocuk ve gençler olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca, mültecilerin Türkiye'yi tercih etme nedenlerinin milliyetlerine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmak istenmiştir. Bu amaçla yapılan

istatistiksel analiz sonucunda mültecilerin Türkiye'yi tercih etme nedenlerinin milliyetlerine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Mesela Iraklı mültecilerin % 50'sinin Türkiye'yi yakınlık nedeniyle, % 50'sinin de yakınlık ve güvenli olması nedeniyle tercih etmektedir. İranlı mültecilerin ise % 50'si yakınlık, % 10'u yakınlık ve demokrasi olması, % 15'i kültürel, dini yakınlık ve dil, % 15'i köprü ve yakın ülke olması nedeniyle ve % 10'unun ailevi nedenlerle Türkiye'yi tercih ettiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan mültecilerin % 95,5'i ikamet harcı ödemiş, % 4,5'i ödememiştir. Bu durum mülteci ya da sığınmacıların yasalara uygun hareket etme isteğini göstermektedir.

Tablo.13 Mülteci/Sığınmacıların İkamet Harcı Ödeme Durumuna Göre Dağılımı

İkamet Harcı Ödeme	Kişi Sayısı	Yüzde
Evet	105	95,5
Hayır	5	4,5
Toplam	110	100

Araştırmaya katılanlara **“Türkiye'ye sığındığınızda Türkiye'de kalma niyetiniz var mıydı?”** sorusu yöneltilmiştir. Mültecilerin yaklaşık % 32'si Türkiye'de kalma niyetiyle sığındığını belirtirken % 68'i böyle bir niyetlerinin olmadığını ifade etmiştir.

Tablo.14 Mülteci/Sığınmacıların Türkiye'de Kalma Niyetine Göre Dağılımı

	Kişi Sayısı	Yüzde
Evet	35	31,8
Hayır	75	68,2
Toplam	110	100

Araştırmaya katılanlara **“En çok yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?”** sorusu açık uçlu soru olarak sorulmuş ve yanıtlar yukarıdaki tabloda verildiği biçimde sınıflandırılmıştır. Mültecilerin Türkiye'de yaşadıkları sorunların başında maddi sorunlar gelmektedir. Mültecilerin yaklaşık % 82'si sorunlarının arasında maddi sorunları belirtmiştir. Anket formları incelendiğinde mültecilerin çoğunun Türkiye'den çalışma izni alamamaları nedeniyle işsizlik sorunu yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. İşsizlik sorunu, maddi sorunlar sınıfına dâhil edilmiştir. Yaşadıkları korkularla ilgili değerlendirmelerde de işsizlik nedeniyle maddi sıkıntı yaşamalarının korkularını arttırdığı ifade edilmişti. Mültecilerin yaşadıkları sıkıntılar arasında sağlık, eğitim ve sosyal sıkıntılar da önemli bir yer tutmaktadır. Yine bu sorunlar da yaşadıkları korkularla paralellik göstermektedir.

Tablo.15 Mülteci/Sığınmacıların Türkiye’de Yaşadıkları Sorunlara Göre Dağılımı

Sorunlar	Kişi Sayısı	Yüzde
Eğitim, Sosyal	10	9,1
Maddi	10	9,1
Maddi, Sağlık, Eğitim	5	4,5
Maddi, Sosyal, Sağlık	75	68,2
Yok	10	9,1
Toplam	110	100

Araştırmaya katılan mülteciler Türkiye’den gitme durumlarına göre değerlendirildiğinde mültecilerin % 50’sinin Türkiye’den gitmek istemediği, % 4,5’inin kendi ülkesine dönmek istediği, % 27,3’ünün Amerika’ya, % 4,5’inin İspanya’ya ve % 9,1’inin de Kanada’ya gitmek istedikleri belirlenmiştir. % 4,5’i ise hangi ülkeye gideceğine henüz karar vermediğini belirtmiştir.

Yukarıdaki tabloda Türkiye’ye sığınırken kalma niyetlerinin olup olmaması açısından gitme durumlarına göre dağılımı verilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde; Türkiye’ye sığınırken kalma niyeti olan mültecilerin yaklaşık % 71’i Türkiye’den gitmek istemezken, Türkiye’ye gelirken kalma niyeti olmayan mültecilerin % 40’ı Türkiye’den gitmek istememektedir. Türkiye’ye kalma niyetiyle gelenlerin % 14,3’ü kendi memleketine gitmek istemekte, % 14,3’ü ise hangi ülkeye gideceğine henüz karar vermemiştir.

Araştırma kapsamında mültecilerin Türkiye’yi tercih etme nedenleri ile gitmek istedikleri ülkeler incelenmiş ve Türkiye’yi “köprü ve yakın ülke olması” nedeniyle tercih edenlerin % 33,3’ünün Türkiye’den gitmek istemediği, % 33,3’ünün İspanya’ya gitmek istediği ve % 33,3’ünün de hangi ülkeye gideceğine henüz karar vermediği tespit edilmiştir.

Sonuç

Yapılan bu çalışma, Türkiye’ye yasal ya da yasa dışı olarak geçiş yapıp daha sonra memleketlerine dönmeyerek sığınmacı veya gerekli yasal prosedürlerden sonra mülteci durumunda bulunan ve hâlen ülkemizde yaşayan göçmenlerin demografik durumları, yaşadıkları sıkıntılar, beklentileri, amaçları konusunda tespitler yaparak ülkemizdeki mülteci/sığınmacı sorununa ışık tutmak amacıyla yapılmıştır.

Türkiye’deki mülteci miktarı, illere göre dağılımları, hangi ülkelerden geldiği, süreçte yaşanan aile dramları, yaşadıkları sosyo-psikolojik travmaların tespit edilebilmesi için evren içinden örneklem seçilmiş ve BMMYK yakınlığı,

araştırma kolaylığı gibi sebeplerde dikkate alınarak Çankırı- Kırıkkale illerinde sığınmacı konumundaki 110 göçmenle anket çalışması yapılmıştır. Araştırmaya katılan mültecilerin yaklaşık % 91'inin İran, % 9'unun ise Irak vatandaşı olduğu, yaklaşık % 36'sının kadın, % 65'inin erkek olduğu, yaklaşık yüzde ellisinin 20-40 yaş aralığında yer aldığı, aylık gelirlerine göre dağılımı incelendiğinde mültecilerin yaklaşık % 91'inin herhangi bir geliri olmadığı, % 70'den fazlasının lise ve üstü eğitim aldığı belirlenmiştir.

Ankete katılanların % 64'nün en az bir yıldan fazla Türkiye'de bulunduğu, % 80'nin Türkiye'ye ailesiyle geldiği ve bunların % 50'sinin Türkçe bildiği tespit edilmiştir. Türkiye'de bulunma sürelerine göre Türkçe bildiğini ifade edenlerin dağılımı incelendiğinde; 4 yıl ve daha fazla süredir Türkiye'de bulunanların tamamının, 1 yıldır Türkiye'de bulunanların ise % 50'sinin Türkçe bildikleri görülmektedir. Ayrıca, 6 aydan az süredir Türkiye'de bulunan mültecilerin % 66,7'si Türkçe bilmediğini katılımcılar ifade etmiştir. "Mülteci ya da sığınmacı olmanızın nedeni nedir?" sorusu açık uçlu soru olarak yöneltilmiş ve mülteci/sığınmacıların yaklaşık % 55 ile büyük bir çoğunluğunun yalnızca siyasi nedenlerden, % 5'inin siyasi ve ailevi nedenlerden sığınmacı oldukları belirlenirken yaklaşık % 27'sinin yalnızca dinî nedenlerden, % 5'inin dini ve ailevi ve % 9'unun da savaş ve dinî nedenlerden sığınmacı oldukları belirlenmiştir. Anket formları incelendiğinde, mültecilerin çok büyük bir çoğunluğunun dinî neden olarak "Hristiyanlık 'tan dolayı" ifadesini kullandıkları görülmüştür.

Araştırmaya katılan mültecilere "Türkiye'de mülteci olarak sizi en çok korkutan şeyler nelerdir?" sorusu açık uçlu soru olarak yöneltilmiştir. Verilen cevaplarda mülteci/sığınmacıların yaklaşık % 64 ile büyük çoğunluğunun geri gönderilme korkusu taşıdıkları, % 18,2'sinin en büyük korkusunun yakalanma ve can korkusu olduğu belirlenirken; mültecilerin % 9,1'i içinde buldukları sosyal yaşamın, % 5'i de mali durumlarının Türkiye'de kendilerini en çok korkutan nedenler olduğunu ifade etmiştir. Yakalanma ve can korkusu taşıdığını belirten mültecilerin anket formları incelendiğinde, kaçak mültecilerin dışındaki mültecilerden bazılarının kendi ülkeleri tarafından yakalanmalarından korktuklarını ve bu nedenle can korkusu taşıdıklarını ifade etmeleri dikkat çekmektedir. Sosyal yaşam ve mali durum nedeniyle korktuklarını belirten mültecilerin genellikle barınma, beslenme ve arkadaş edinememe nedeniyle sosyal yaşam korkusu yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Türkiye tarafından kendilerine çalışma izni verilmemesi nedeniyle maddi gelir elde etme imkanı bulamamalarının da temel ihtiyaçlarını karşılayamama (aç kalma gibi) korkularını arttırdığını ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan mülteci/sığınmacıların % 95,5'i yasal yollardan, % 4,5'i ise kaçak olarak Türkiye'ye gelmiştir. Mültecilerin Türkiye'yi tercih etme nedenleri

araştırılmak istenmiş ve mültecilere “Türkiye’yi tercih etme nedeniniz nedir?” sorusu açık uçlu olarak sorulmuştur. Yanıtlar sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Mülteci/sığınmacıların yaklaşık % 77’si yakın olmasını, % 14’ü kültürel dini yakınlık olmasını ve % 9’u ise ailevi nedenleri tercih nedeni olarak belirtmiştir. Ailevi nedenlerle Türkiye’yi tercih edenlerin yaş gruplarına göre dağılımı incelenmiş bunların aileleriyle birlikte gelen 20 yaş altı yaş grubundaki çocuk ve gençler olduğu tespit edilmiştir. Bu istatistiksel sonuçla birlikte incelendiğinde; Irak’lı mültecilerin % 50’sinin Türkiye’yi yakınlık nedeniyle, % 50’sinin de yakınlık ve güvenli olması nedeniyle tercih ettiği görülmektedir. İranlı mültecilerin ise % 50’si yakınlık, % 10’u yakınlık ve demokrasi olması, % 15’i kültürel, dini yakınlık ve dil, %15’i köprü ve yakın ülke olması nedeniyle ve % 10’unun ailevi nedenlerle Türkiye’yi tercih ettiği görülmektedir.

Araştırmaya katılanlara “Türkiye’ye sığındığınızda Türkiye’de kalma niyetiniz var mıydı?” sorusu yöneltilmiştir. Mültecilerin yaklaşık % 32’si Türkiye’de kalma niyetiyle sığındığını belirtirken % 68’i Türkiye’ye Türkiye’de kalma niyetiyle sığınmadığını belirtmiştir.

Araştırmaya katılanlara “En çok yaşadığınız sıkıntılar nelerdir? Sorusu açık uçlu soru olarak sorulmuş ve yanıtlar yukarıdaki tabloda verildiği biçimde sınıflandırılmıştır. Mültecilerin Türkiye’de yaşadıkları sorunların başında maddi sorunlar gelmektedir. Mültecilerin yaklaşık % 82’si sorunlarının arasında maddi sorunları belirtmiştir. Anket formları incelendiğinde mültecilerin çoğunun Türkiye’den çalışma izni alamamaları nedeniyle işsizlik sorunu yaşadıklarını ifade ettikleri görülmüştür. İşsizlik sorunu, maddi sorunlar sınıfına dâhil edilmiştir. Yaşadıkları korkularla ilgili değerlendirmelerde de işsizlik nedeniyle maddi sıkıntı yaşamalarının korkularını arttırdığı ifade edilmişti. Mültecilerin yaşadıkları sıkıntılar arasında sağlık, eğitim ve sosyal sıkıntılar da önemli bir yer tutmaktadır. Yine bu sorunlar da yaşadıkları korkularla paralellik göstermektedir.

Araştırmaya katılan mülteciler Türkiye’den gitme durumlarına göre değerlendirildiğinde mültecilerin % 50’sinin Türkiye’den gitmek istemediği, % 4,5’inin kendi ülkesine dönmek istediği, % 27,3’ünün Amerika’ya, % 4,5’inin İspanya’ya ve % 9,1’inin de Kanada’ya gitmek istedikleri belirlenmiştir. % 4,5’i ise hangi ülkeye gideceğine henüz karar vermediğini belirtmiştir.

Göç olgusu geçmişte var olduğu gibi gelecekte de var olacaktır. Ülkeler arasında, ekonomik, sosyal ve politik durumdan kaynaklanan, yaşam koşulları ve kalitesindeki küresel farklılıklar olduğu sürece göç hareketlerinin devam edeceği öngörülmektedir. Ülkemiz yüzyıllar boyunca devamlı sıkıntılı yaşanmış olduğu bir bölgede yer almaktadır. Mülteci ve sığınmacı olarak ülkemize gelen göçmenler için daha proaktif politikaların yürütülmesi ülkemiz için elzemdir. Türkiye kendi

bünyesinde yer alan göçmenlere yönelik çalışmaları sosyal bir patlama olmadan yerine getirmeli ve yaşam koşullarını iyileştirmelidir. Bu çalışma Ülkemizdeki mülteci/sığınmacı sorununa ışık tutmak amacıyla yapılmıştır.

1 Sözleşmenin ilk imzacı devletleri; Avusturya, Avustralya, Belçika, Brezilya, Kanada, Kolombiya, Danimarka, Mısır, Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, Yunanistan, Vatikan, Irak, İsrail, İtalya, Lüksemburg, Monako, Hollanda, Norveç, İsveç, İsviçre(İsviçreli delegeler aynı zamanda Liechtenstein'ı da temsil etmişlerdir), Türkiye, Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda, Amerika Birleşik Devletleri, Venezüella ve Yugoslavya'dır. Küba ve İran da gözlemci devletler olarak katılmışlardır (Goodwin-Gill, 1989: 247, akt: Ünlü, G.,2007).

2 Bu araştırma kapsamına iç savaş sebebiyle Suriye'den gelen göçmenlerin değişken sayılarından dolayı dahil edilmemiştir.

Kaynaklar

AYBAY, R. (2005), *Yabancılar Hukuku*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CASTLES S., ve M. J. Miller (1998), *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 2nd edition, New York: Palgrave.

ÖZCAN, M. (2005), *Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Ankara: Uşak Yayınları.

TOKSÖZ, G. (2006), *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Türkiye'de UNHCR: Rakamlar ve Gerçekler (2011), UNHCR Ankara Türkiye Şube Ofisi tarafından hazırlanmıştır. Sayı 3, Ankara.

ÜNLÜ, G. (2007), *Uluslararası Göç ve Göçmenliğin Değişen Koşulları İçinde Mültecilik*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.

SAVAŞ VE EDEBİYAT BAĞLAMINDA ANNE/ANA KONULU ŞİİRLER ÜZERİNDE BİR İNCELEME DENEMESİ: “AKMA TUNA AKMA” ŞİİR ANTOLOJİSİ ÖRNEĞİ

EMİNA VİLDİÇ*

Önsöz

Yakın tarihimizde meydana gelen Bosna Savaşı'nın (1992-1995) trajik içerikleriyle çağdaş Türk edebiyatının kaynaklarından biri olduğu artık bilinmektedir. Dolayısıyla bu savaşın Türk edebiyatının edebi türlerine yansımaları da doğaldır. Savaş sonucunda ortaya çıkan can kaybının 215.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kayıpların arasında binlerce masum çocuk, savunmasız kadın, anne, nine de yer almaktadır. Türk şairleri tarafından Bosna-Hersek'te yaşanan savaşın etkisiyle kaleme alınan şiirlerin sayısı çoktur. Bu çalışmada “Akma Tuna Akma” şiir antolojisinde yer alan anne konulu “Bosnalı Analara Ağıt” ve “Bosnalı Annem” şiirleri içerik açısından tasnif edilip incelenmektedir.

Giriş

Bosna-Hersek'te yaşanan savaşın etkisiyle Türkiye'de basılmış şiirlerin sayısı çok olduğunu bilinmektedir. Çalışmamızı yaparken bu konuyla ilgili bilgilere Hasan Akay'ın “Savaş Görmüş Çocukların Şiiri”, Arif Ay'ın “Bosna Şiir Seçkisi”, Rıdvan Canım'ın “Bosna, Ah Bosna”, Mücahit Koca'nın “Bosna Kitabı” ve Abdullah

* Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi.

Yugoslavya'da komünist sistemin yıkılmasıyla birlikte 1989-1990 yıllarında çok partili seçimler düzenlenmiştir. Bosnalı Müslüman Milliyetçilerin Demokratik Eylem Partisinin kurucusu Aliya İzetbegoviç'tir.

Yiğitoğlu'nun "Ah, Bosna Bosna" şiir kitapları, Mehmet Aycı'nın "Akma Tuna Akma" şiir antolojisi ve Ali Parlak'ın "Zulme Susmak İhanetir" Bosna-Hersek, Azerbeycan ve Çeçenistan Şiirleri Antolojisi gibi önemli kaynaklara ulaştık¹. Seçkilerde yer alan metinlerden de yararlandık. Buna örnek olarak Kürşad Kara'nın "Türkiye'de 1992-1995 Yılları Aralığında Dergilerde Yayınlanan Bosna Temalı Şiirler"², Abide Doğan ve Sibel Hatipoğlu'nun yazdığı "Günümüz Türk Edebiyatında Bosna Savaşı"³ makalelerini gösterdik.

Bu çalışmada "Akma Tuna Akma" şiir antolojisinde yer alan anne konulu "Bosnalı Analara Ağıt" ve "Bosnalı Annem" şiirleri içerik açısından tasnif edilip incelenmektedir. Çünkü anne, bireysel ve toplumsal yaşamda belirleyici unsurların başında olması bakımından dikkate değerdir.

Balkan ülkelerinden biri olan Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin doğusunda ve güneydoğusunda

Sırbistan ile Karadağ, kuzeyinde ve batısında Hırvatistan bulunmaktadır. Adriyatik Denizi'ne 20 km uzunluğunda bir kıyısı vardır. Yüzölçümü 51.129 km karedir (Maranki 1993: 22). Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri arasında yer alan Bosna-Hersek'te yaşayan ilk halkın İlliryalılar olduğuna dair güçlü kanıtlar vardır. Muhtemelen Bosna ismi de İllircede "akarsu" anlamına gelen "bos" sözcüğünden türemiştir (Taşar ve diğ., 1996: 193).

Yugoslavya'da komünist sistemin yıkılmasıyla birlikte 1989-1990 yıllarında çok partili seçimler düzenlenmiştir. Bosnalı Müslüman Milliyetçilerin Demokratik Eylem Partisinin kurucusu Aliya İzetbegoviç'tir. Bosna'da Radovan Karadžić Sırp Milliyetçi Partinin başkanlığına seçilmiş ve 1991 senesinde Sırp Halkı'nın Parlamentosunu ilan etmiştir. Aynı senenin Eylül ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, eski Yugoslavya'ya silah satışına ambargo koymuştur. 1992 yılında Avrupa Topluluğu ve bazı ülkeler Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını tanımadılar. 1992 yılında Nisan ayında Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin Bijeljina şehri Arkan'ın liderliğinde Sırlar tarafından işgal edildi ve katliama başlandı. Hazirana kadar Sırlar Bosna'nın yüzde %70'ini ele geçirdi. 1993 yılında Bosnalı Müslüman-Hırvat Savaşı da ortaya çıktı. 1993'te Şubat ayında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyininin 808 numaralı kararıyla eski Yugoslavya için Uluslararası Suç Mahkemesi kurulması önerildi. Ekim'de Fikret Abdiç, Bihaç bölgesinde Batı Bosna bölgesinin özerkliğini

ilan ederek kendi yandaşlarıyla Bosna ordusu içinde Müslümanların kendi aralarında çatışmalarına neden oldu. Ocak 1994 yılında Abdiç'in güçleriyle Bosna ordusu arasında ateşkes imzalandı. Nisan ayında Sırpların Gorazde (Gorajde) saldırıları hız kazanırken ilk kez NATO bombardımanı başladı. 1995 yılında uluslararası mahkeme tarafından Karadziç ve Mladiç savaş suçlusu ilan edildi. Mayısta NATO uçakları Sırpların Pale yakınındaki silah deposunu bombaladı. Kasım 1995 yılında Dayton, Ohio'daki Wright-Patterson havaalanında yapılan barış görüşmeleri Miloşević, Tudjman ve İzetbegoviç'i bir araya getirdi.⁴ Bosna devleti için ilk taslak hazırlandı. Bosna'nın % 51'i Müslüman-Hırvat Federasyonu'na, % 49'u Republika Srpska'ya bırakıldı (Cohen 1999: 28-38).

Savaş nedeniyle anne-çocuk bağının kopuk olması doğaldır. Çünkü savaşın neden olduğu kayıplar, insanda olumsuz duyguların doğmasına sebep olur.

Şiirlerin İçerik Unsurları

Ailede bireylerin sevgi ve güven ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayan annedir. Bilindiği gibi soyun devamını sağlayan, iş gücünü artıran, sevgi ve şefkat duygularının simgesi anne, kendinden önce çocuğu için yaşar. Savaş nedeniyle anne-çocuk bağının kopuk olması doğaldır. Çünkü savaşın neden olduğu kayıplar, insanda olumsuz duyguların doğmasına sebep olur. "Akma Tuna Akma" şiir antolojisinde yer alan anne konulu şiirler "Bosnalı Analara Ağıt", "Bosnalı Annem" dir.⁵

a. İzlek (Ana Fikir)

Durali Doğan'ın "Bosnalı Analara Ağıt" şiirinin içeriğini genel olarak özetleyen, çarpıcı bir şekilde yansıtan kavram "ana"dır. Şiirde vurgulanmak istenen duygu ve düşüncenin etkisini aktarabilmek için sık sık tekrarlanan ifadeler: "ana", "Allah'ım", "oy".

"Bir tarafta Bosna bir yandan benim
Yüreğim dağlıyor dağlıyor ana
Evinin direği göçmüş nineler
"Yavrum yavrum" deyi ağlıyor ana
(...) Anamın bacımın ırzına oy oy
Karnında şişlenen kuzuma oy oy
Dehşete ağlayan sazıma oy oy

Çiğer parelerim paylıyor ana
 Saraybosna boran bir kar Allah'ım
 Ümmetin bağrında bir kor Allah'ım
 Sırplıya lanet ver şer ver Allah'ım
 Oğlun böyle dua eyliyor ana (...) (Aycı 1993: 40)

Bunlara ana öge ya da leitmotif denilmektedir. Bu ögeler aynı anda şiirin ahenk sağlayıcı unsurlardandır.

"Bosnalı Analara Ağıt" şiirinde olduğu gibi "Bosnalı Annem" şiirinde de ana izlek anne/anadır. Tekrar edilen ifade "annem" dir:

"Yavruyu kucaklayan elleri aradım annem", "Alkışlayanlara ağladım annem", "İşte ben onlara ağladım annem", "Milyonlara ağladım annem" (Aycı 1993: 26).

Görüldüğü gibi tekrar eden diğer unsur "ağladım" ifadesi de hem şiirde ahengi sağlıyor hem de vurgulamak istenen anlamı gösteriyor.

b. Düşünce

Düşünce soyut elemanların toplamıdır. Somut malzemeyi soyut ifadeye kavuşturmak, analiz ve sentez etmek, aralarında bağıntı kurmak ve bir sonuç çıkarmaktır. Şiirde düşünce malzemesi olduğu gibi sunulmaz, duyguya dönüştürerek sunulur (Çetin 2013: 18). Buna göre "Bosnalı Analara Ağıt" şiirinde görülen tutum, aktif tutum ya da etken tavidir. Bu tutumun bireysel boyutu da vardır. Doğan, kendisi bir davanın içinde bulunmaktadır, soru sorar:

"Bir tarafta Bosna bir yandan benim
 Yüreğim dağlıyor dağlıyor ana (...)
 "DURALI'yim bilmem bu nasıl kader
 Müslüman her yerde tekme tokat yer (...)" (Aycı 1993: 40)

"Bosnalı Analara Ağıt" şiiri güncel bir şiirdir. Doğan, içinde yaşadığı zaman ve henüz tarih olmamış ama bir gün tarih olabilecek olaydan bahseder.

Kibar Ayaydın'ın "Bosnalı Annem" şiirindeki sergilene tutum aktif tutumdur. Güncel bir şiirdir. Ayaydın, "Yavruyu kucaklayan elleri aradım annem", mısrasında bir şeyin peşinde olduğunu söyler. Aradığı, kendi çocuklarının ellerini tutan annelerdir. O ağlar. Tüm dünyanın gözü önünde gerçekleştiren ölüm vakaları, ıstırap çekenler, kızların attığı çığlıklar, sütsüz kalan çocuklar, zulme kulak vermeyen ve ses çıkarmayan için ağlar:

(...)Arkasında alkışayan eller
 Susan diller
 Ve ona yardım eden
 İşte ben onlara ağladım annem", (Aycı 1993: 26)

c. Olay

Şiirde geçen olayların sonucuna bakıldığında çözümsüz bir durum ortaya çıkmaktadır. Birbirine zıt ve çatışan unsurlar (olay veya olgu) vardır. Bosnalılar kan içinde kalınca dünya özgür ve mutludur. Bireysel bakımdan şairin çelişki içinde olduğu bellidir. Bunun sonucunda trajik, içinden çıkılmaz durumu şöyle dile getirmiştir:

*"(...) Bosnalı kan-revan hür dünya mutlu
Arslan yaya kalmış çakallar atlı
Kör dünya canavar kuduz suratlı (...)
"DURALI'yim bilmem bu nasıl kader
Müslüman her yerde tekme tokat yer
Elbette ki tarih tekerrür eder
Gaip nida böyle söylüyor ana (Aycı 1993: 40)*

Kibar Ayaydın'ın *"Bosnalı Annem"* şiirinde de trajik bir olay olduğunu söyleyebiliriz. Ayaydın, tüm dünya önünde ağlar, savaşın trajik sonuçları önünde neredeyse çaresiz kalır. Ağlamaktan başka bir şey yapamaz:

*(...) "Gözleri oyulurken
Fıskıran kanın
Düşerken parmaklar, tetiksiz tüfeğin
Parçalanırken kafanın dipçikle
Saldırırken bir köpeğin
Yüzlercenin geçerken
Irzına deli olan bir
bakirenin
Feryadlarımı
Duyarken ben
Dilsiz şeytan kesilen
Milyonlara ağladım annem" (Aycı 1993: 26).*

d. Duygu

Manevi bir olgu olan duygu, insanın hazza yönelik ve elemden kaçışlarının karşılığıdır. Örneğin korku duygusu elemden kaçışı, sevgi duygusu hazza yönelişi ifade eder (Çetin 2013: 54,55). *"Bosnalı Analara Ağıt"* şiirindeki duygular açık, acıklı, sert ve şiddetlidir. Hâkim olan kötümser duygular arasında çaresizlik, endişe, hüznün, kasvet, sıkıntı yer alır. Bu olumsuz duyguların doğduğu yer trajik bir ortamdır.

Sosyal ve siyasi olaylardan kaçmak isteyen birey, genelde çocukluk dönemine, hayale, dostluğa dönmek ister. Sığınacak yer arayışındadır. Dua edenler için sığınacak yer Allah'tır:

*Saraybosna boran bir kar Allah'ım
Ümmetin bağrında bir kor Allah'ım
Sırlıya lanet ver şer ver Allah'ım
Oğlun böyle dua eyliyor ana (...)* (Aycı 1993 :40).

Şiirde sosyal açıdan gizlenmiş gurbet duygusu da bulunmaktadır. “*Bosnalı Analara Ağıt*” şiirinde hitap edilen “*ana*”, vatandır, ikinci ülkedir. Doğan'da, memleketinden uzakta kalmanın ortaya çıkardığı aidiyetsizlik ruh hali trajik bir yabancılaşma duygusunu da beraber meydana getirir.

“*Bosnalı Annem*” şiirinde hâkim olan kötümser duygular arasında üzüntü, endişe, hüznün, kasvet, sıkıntı yer almaktadır. “*Bosnalı Analara Ağıt*” şiirinde olduğu gibi “*Bosnalı Annem*” şiirinde de aynı duygular yer alır. Bunların dışında umutsuzluk hissi de bulunmaktadır; “*Enkazına gömülen umutlar*” , *Irzına deli olan bir bakirenin Feryadlarını Duyarken ben Dilsiz şeytan kesilen Milyonlara ağladım annem*” (Aycı 1993: 26). Ayaydın da ikinci memleketinden uzaktadır. Bu ikinci vatanı Bosna'dır. Ona “*Bosnalı Annem*” diye hitap eder.

e. Görüntü/Nesne

“*Bosnalı Analara Ağıt*” şiirindeki salt zemin olan görüntü resimsel görüntüdür. Dış dünya görüntüsü şairin ruhunda hissettiği manzaradır:

*(...)Sancak-ı Şerif'in çehresi kanlı
Görülmemiş vahşet bu kadar denli
Dudakları ıslak gözleri nemli
Şühedanın kanı çalıyor ana
“(...) Bosnalı kan-revan hür dünya mutlu
Arslan yaya kalmış çakallar atlı
Kör dünya canavar kuduz suratlı (...)
Saraybosna boran bir kar Allah'ım
Ümmetin bağrında bir kor Allah'ım
Sırlıya lanet ver şer ver Allah'ım
Oğlun böyle dua eyliyor ana (...)*” (Aycı 1993: 40).

Şiirde somut nesnelere kan, göz, dikkat edilirse soyut anlam taşımaktadır. Göz, insanın beş duyusundandır. Görünen dünya maddi dünyadır. Gözyaşları,

insanın vücudundan akıttığı ‘damla’ olarak kabul edilirse acı, hüznün duygularının ifadesidir. Göz, manevi gayretin ve hamiyetin bir simgesi olarak algılanmaktadır. Kan ise hayatın ve ölümün imgesidir. Yaşamak için kan verir, kan dökülür. Şehitlerin kanı ise kutsaldır:

*“(...)Sancak-ı Şerif’in çehresi kanlı
Görülmemiş vahşet bu kadar denli
Dudakları ıslak gözleri nemli
Şühedanın kanı çalıyor ana”* (Aycı 1993: 40).

Şiirin anlamını güncelleştirmek amacıyla imgeler oluştururken edebî sanatlardan yararlanır. Şiirde bulunan edebî sanatlardan istiare sanatı:

*“(...)Evinin direği göçmüş nineler
“Yavrum yavrum”deyi ağlıyor ana
(...) Anamın bacımın ırzına oy oy
Karnında şişlenen kuzuma oy oy (...)*” (Aycı 1993: 40).

Burada “Yavrum yavrum”, Karnında şişlenen kuzuma” ifadelerinde “yavru” ve “kuzu” sözcüklerinin esas anlamı ödünç alınıp bir süreliğine belli bir amaç için kullanılması söz konusudur. Benzerlik ilişkine bağlı kalarak (yavru ve kuzu, çocuk olgusunun temsil eder) bu varlıklar arasında (yavru, kuzu, çocuk) kurulan ilişkilerden de bahsedilir.

Karşıtlığa dayalı imge üretme olarak tezat da bulunmaktadır:

*“(...) Bosnalı kan-revan hür dünya mutlu
Arslan yaya kalmış çakallar atlı
Kör dünya canavar kuduz suratlı (...)*” (Aycı 1993: 40).

Buradaki tezat iki farklı dünya arasından ibarettir. Bosnalılar kan içindeyken tüm dünya özgür ve mutlu ama kördür. Dünya, Bosna’da dökülen kanı görmek istememektir.

Bilindiği gibi şiirde anlam çoğaltma yöntemlerden biri ilham-ı tenasüb, iki veya daha fazla temel ve yan anlama sahip olan bir kelimeyi ilgili olduğu başka bir kelime yardımıyla bütün gerçek anlamlarını birden kastederek kullanmak demektir (Çetin, 2013:119). Burada mecazlı anlam söz konusu değildir. İki farklı kelime arasında anlam ilişkisi kurulur:

*Saraybosna boran bir kar Allah’ım
Ümmetin bağrında bir kor Allah’ım(...)* (Aycı 1993: 40).

Bu beyitte “kor” kelimesinin ‘yangın, ateş’ anlamlarını belirtilip ama ‘alev, fırtına’ söylenmemiştir. İşte, bu söylenmeyen anlamıyla ilgili olarak üstteki mısradan

‘boran bir kar’ kelimesi zikredilmektedir. Saraybosna’da kar yağınca bütün İslam ülkelerinde bir ‘kor’ olur. Bu görülen ‘kor’ yanmış Bosna’dır.

“Bosnalı Annem” şiirinde geçen somut nesnelere el, sine (bağır, göğüs), süt, kan, kulak, göz, dildir. Bu nesnelere arasında insanın beş esas duyusundan dördü; dokunma, işitme, görme ve tatma bulunmaktadır. Bunlara bağlı kalarak eller dokunmazlar (“yavruyu kucaklayan elleri aradım annem”) ancak vurur, öldürür (“Düşerken parmaklar, tetiksiz tüfeğin Parçalanırken kafanın dipçikle...”), düşen bombaların sesi ve bakirenin çığlıklarının sesi duyulur, dünya ses çıkarmaz (“Bir sese kulak verirken, Yanımda düşen bir bombanın, Enkazına gömülen umutlara...”, , Irzıma deli olan bir, bakirenin, Feryadlarını Duyarken ben, Dilsiz şeytan kesilen, Milyonlara ağladım annem” (Aycı 1993: 26). Dünya zulme karşı sessiz kalmaktadır:

“Sırp’ın kokan yüzünün
Arkasında alkışlayan eller
Susan diller (...)” (Aycı 1993: 26).

Süt veren annedir, sine, göğüs, bağır bir araçtır. Kanın hayat verdiği gibi süt de hayat verir. Ancak süt, şiirde ölümün imgesi olarak kullanılmaktadır:

“(...) Ölü bir kadının
Göğsünden
Emerken süt (...)
(...)Yanımda düşen Bir bombanın
Enkazına gömülen umutlara
Kanlarını içerken kasatura (...)

Her iki şiirde anne arketipinin özellikleri “annelik” ile ilgilidir (Jung 2005: 21). İyi olan, bakıp büyüten, besin sağlayandır. Her arketip olduğu gibi anne arketipinin sayısız tezahürü vardır. Şiirlerde bulunan tezahürler, kişisel anne ve büyükanne (nine)dir. Geniş anlamda gösterilen tezahür ülke (vatan), dar anlamda ise doğumdur. Bütün bu simgeler olumlu, iyi anlam taşınmaktadır.

Şiirde kullanılan edebi sanatlardan biri benzetmedir:

“Yavruyu kucaklayan elleri aradım annem
Senin gibi sıcak bir sinenin
Bağrından koparken
Ölü bir kadının
Göğsünden Emerken süt (...)

“Senin gibi sıcak bir sinenin” ifadesinde benzetilen unsur sinedir, sıcak ise benzeten yönü, gibi benzetme edatı ve senin benzetendir.

Kişileştirme (teşhis sanatı) bulunur: “Kanlarını içerken kasatura.”

Şiirde anlam çoğaltma yöntemlerinden biri kelimelerin hecelerine ayrılmasıdır. Şiir de bu şekilde yazılmaktadır. Böylece ayrılmış heceler, hem ayrı kelimeler hem de birleştirip tek bir kelime olarak okunabilir. O kelimelerin çok farklı ve çok boyutlu anlamlarının çıkmasını sağlar. Bu teknik, cinas sanatından yararlanarak ortaya konulur:

Bosnalı Annem

Kibar Ayaydın

*Yavruyu kucaklayan elleri aradım annem
 Senin gibi sıcak bir sinenin
 Bağırından koparken
 Ölü bir kadının
 Göğsünden
 Emerken süt, sessizliği
 Alkışlayanlara ağladım annem
 Bir sese kulak verirken
 Yanımda düşen
 Bir bombanın
 Enkazına gömülen umutlara
 Kanlarımı içerken kasatura
 Sırp'ın kokan yüzünün
 Arkasında alkışlayan eller
 Susan diller
 Ve ona yardım eden
 İşte ben onlara ağladım annem
 Gözleri oyulurken
 Fıskıran kanın
 Düşerken parmaklar, tetiksiz tüfeğin
 Parçalanırken kafanın dipçikle
 Saldırırken bir köpeğin
 Yüzlercenin geçerken
 Irzına deli olan bir
 bakirenin
 Feryadlarını
 Duyarken ben
 Dilsiz şeytan kesilen
 Milyonlara ağladım annem" (Aycı 1993: 26).*

Bosnalı Analara Ağıt

Durali Doğan

*Bir tarafta Bosna bir yandan benim
Yüreğim dağlıyor dağlıyor ana
Evinin direği göçmüş nineler
"Yavrum yavrum" deyi ağlıyor ana*

*Sancak-ı Şerif'in çehresi kanlı
Görülmemiş vahşet bu kadar denli
Dudakları ıslak gözleri nemli
Şühedanın kanı çalıyor ana"*

*Bosnalı kan-revan hür dünya mutlu
Arslan yaya kalmış çakallar atlı
Kör dünya canavar kuduz suratlı
Türk'ü salyasıyla bağlıyor ana*

*Anamın bacımın ırzına oy oy
Karnında şişlenen kuzuma oy oy
Dehşete ağlayan sazıma oy oy
Çiğer parelerim paylıyor ana*

*Saraybosna boran bir kar Allah'ım
Ümmetin bağrında bir kor Allah'ım
Sırplıya lanet ver şer ver Allah'ım
Oğlun böyle dua eyliyor ana*

*"DURALI'yim bilmem bu nasıl kader
Müslüman her yerde tekme tokat yer
Elbette ki tarih tekerrür eder
Gaip nida böyle söylüyor ana (Aycı 1993: 40).*

Sonuç

Anne olgusu, bilim, eğitim, sanat, başta olmak üzere toplumsal yaşamda her zaman önemini koruyacak ve incelenmeye değer görülecektir. Anne konusunun, Bosna Savaşı'nı anlatan şiirlerde en çok işlenen konulardan biri olduğu bilinmektedir. Bu hususta hem olumlu duygular anne sevgisi, şefkati, koruyuculuğu, fedakârlığı hem de olumsuz duygular olarak anne acısı, ıstırabı, çaresizliği bulunmaktadır.

Bosna Savaşı döneminde yazılmış şiirlerde anne kavramının esas anlamının değiştiğini görürüz. Annenin artık vatan, toprak olarak nitelendiği görülmektedir. Şairlerin, anne sevgisi ve vatan sevgini bütünleştirmeye çalıştıklarını göze çarpar. “Bosnalı Analara Ağıt”, “Bosnalı Annem”, şiirlerinde hüznün, keder duygusu dışında heyecan duygusu, gizlenmiş kahramanlık duygusu da vardır. Bireysel ya da sosyal nitelikli kahramanlık olayları ve olguları duyguya ve heyecana bağlı olarak ifade edilir. Şiirlerde belirttiğimiz gibi anlam açısından anne; vatan, ülke, memleket, toprak kavramlarıyla eşittir. Savaş yıllarında ailede göze çarpan durum, evin erkeğinin yokluğudur. Savaş nedeniyle yaşanan zorluklar ailenin geçim yükünü kadının omuzlarına yüklemektedir. Erkeğin yokluğundan dolayı kadın maruz kalıp acı çeker. Anne, sevgi, şefkat ve merhametlin sembolü olduğu kadar, toplumun temelidir.

Zulme, haksızlığa karşı susmayan, Bosna Savaşı’nın olaylarını şiirlerine taşıyan Ayaydın ve Doğan, tarihe ve insanlığına ödetilecek kefareti dizleriyle göstermektedir. Bir gölge gibi şiirden ayrılmayan bu arka plan şahitliğin bir vechesi olarak görülmektedir.

Anlam açısından anne; vatan, ülke, memleket, toprak kavramlarıyla eşittir. Savaş yıllarında ailede göze çarpan durum, evin erkeğinin yokluğudur. Savaş nedeniyle yaşanan zorluklar ailenin geçim yükünü kadının omuzlarına yüklemektedir.

1 Emina Vildiç, “Bosna Savaşı’nın Modern Türk Şiirine Yansıması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Hasan Akay, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010) s. 1-2

2 Bu çalışma, eprints.ibu.edu.ba/2311/ web sayfasından 01. Nisan 2014 tarihinde alınmaktadır.

3 Bu çalışma, eprints.ibu.edu.ba/1862/ web sayfasından 15. Mart 2014 tarihinde alınmaktadır

4 Bosna Savaşı’nın sonuçlarından biri insan kaybıdır. Tahmine göre insanın kaybı 215.000 civarındadır. Bunlardan 160.000’i Boşnak, 30.000’i Sırp ve 25.000’i Hırvat’tır. Yaralı sayısının 200.000’den fazla olduğunu tahmin edilmektedir. Öldürülen ve yaralı arasında bulunan çocuk, kadınların sayısı çoktur. Sadece Sarayevo’da 10.000’den fazla insan öldürüldüğü bilinmektedir. Bunlardan yaklaşık 2.000’ini çocuk olduğu ispat edilmektedir. bk. Nacmettin Alkan, Avrasya Edütleri, 2002, s.33

5 Çalışmada yöntemin şu baskısı esas alınmıştır: Nurullah Çetin, “Şiir Çözümleme Yöntemi”, Öncü Kitap, Ankara, 2013

Kaynaklar

- ALKAN, Necmettin. (2002), "Dayton Anlaşması Gölgesinde Bosna Hersek", *Avrasya Edütleri*, Sayı 22.
- AYCI, Mehmet. (1993), *Bosna Şiirleri-Akma Tuna Akma*, Ankara: Ocak Yayınları.
- COHEN, Roger. (1999), *Yıkık Evler Kırık Yürekler*, çev. Füsun Doruker, İstanbul: Sabah Kitapları.
- ÇETİN, Nurullah. (2008), *Şiir Tahlilleri 1*, Ankara: Öncü Kitap.
- ÇETİN, Nurullah. (2013), *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap.
- MARANKİ, Ahmet. (1993), *Balkan Mezalimi*, İstanbul: Timaş Yay.
- TAŞAR, M. Murat, B. Metin ve A. Ünaltay. (1996), *Bosna-Hersek'te Postmodern Ortaçağa Giriş*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- VİLDİÇ, Emina (2010), *"Bosna Savaşı'nın Modern Türk Şiirine Yansıması"* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi.
- JUNG, Carl Gustav. (2005), *Dört Arketip*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul: Metis Yayınları.
eprints.ibu.edu.ba/2311/ (E.T. 01. Nisan 2014).
- eprints.ibu.edu.ba/1862/ (E.T. 15. Mart 2014).

“YAKIN ÇEVRE” DOKTİRİNİ VE KIRGIZİSTAN’DA ASKERÎ ÜS MÜCADELESİNİN SONU

İSLAM HALİDOV*

Özet

Soğuk savaş döneminde dünyanın Batı ve Doğu bloğuna ayrılması ABD'nin karşı bloktaki ülkeleri etkisi altına alma çabası beklenen sonuçları verememiştir. SSCB'nin dağılmasıyla hem Rusya hem de birlikten ayrılan ülkeler bölünmenin sıkıntılarını yaşıyordu. Bölünmeyi fırsat bilen ABD, Orta Asya ülkeleriyle ikili ilişkileri tesis etmeye başlamıştır. Bu dönemlerde Rusya ekonomik sorunlarıyla uğraşırken “Yakın Çevre” ile ilişkileri siyasi boyutuyla devam ediyordu. ABD, 11 Eylül olaylarından sonra Orta Asya’da varlığını kalıcı hale getirme adına askerî üsler açmaya başlamıştır. Kırgızistan bu ülkelerden biridir.

V. Putin ile birlikte Rusya'nın kendini toparlamaya başlamasıyla “Yakın Çevre”de somut adımların atıldığı görülmüştür. “Yakın Çevre” içerisinde yer alan kritik ülkelerden bir tanesi de üs mücadelelerine sahne olan Kırgızistan'dır. 2003 yılında Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) adına Kırgızistan'da askerî üs kurulmuştur. Rusya varlığını koruma adına Kırgızistan'a hem ekonomik hem de askerî alanda desteklemeye başlamıştır. Rusya'nın bölgeye dönmesiyle Kırgızistan'da Rusya ve ABD mücadelesi başlamıştır.

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD Doktora öğrencisi.

21. yüzyılda Orta Asya bölgesi doğal kaynakları, stratejik olarak Hazar Havzası ve de Uzak Doğu ülkelerine koridor vazifesi görmesi itibarıyla "büyük güçlerine" mücadelesine sahne olmuştur.

Dünyada aynı anda topraklarında hem ABD ve hem de Rus üssü bulunduran tek ülke olan Kırgızistan'ın ABD'nin sahip olduğu Manas Askeri Üssü'nü kapatma kararının da bu mücadeleden kaynaklandığı söylenebilir.

Giriş

SSCB'nin kurulmasıyla yıllarca birlik içinde olan ülkeler sosyalist sistemle yönetilmiş ve bu ülkelerin merkezi Moskova olmuştur. Çeşitli tartışma ve eleştirilere rağmen SSCB yönetimi sosyalizmi Batı'ya karşı başarılı bir şekilde korumuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eli güçlenen sistem çeşitli vahşi kıyım ve sürgünleri gerçekleştirmiştir. Sistemin giderek hantallaşması SSCB'nin çözülmesini hızlandırmış ve yıllar sonra

dağılmasına tüm dünya şahit olmuştur.

SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya'da oluşan boşluğu doldurmak adına ABD harekete geçmiştir. Birlikten ayrılan ülkelerle öncelikle ikili ilişkiler geliştirilmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan sonra bölgeye hızlı giriş yapan ABD, Rusya'nın bölgeye dönmesiyle etki alanını kaybetmeye başlamıştır. Özbekistan'ın ardından Kırgızistan'da bulunan ABD üslerinin kapanması bunun somut örneklerindedir. Artık Rusya enerji, ekonomi ve askerî alanda bölgeye geri dönmüş durumdadır.

21. yüzyılda Orta Asya bölgesi doğal kaynakları, stratejik olarak Hazar Havzası ve de Uzak Doğu ülkelerine koridor vazifesi görmesi itibarıyla "büyük güçlerine" mücadelesine sahne olmuştur. Bölge bu nedenle Rusya, Çin, Türkiye, İran, ABD ve AB gibi Orta Asya'da nüfuz sahibi olmak isteyen bölgesel güçlerin ilgi odağına yerleşmiştir. ABD'nin bölgeye yerleşmesi yükselen (tehdit) Çin karşısında stratejik öneme sahiptir. Orta Asya ülkelerine ekonomik ve askerî yardımları ile ABD'nin 1991'den 2003'e kadar bölgede söz sahibi olduğunu ifade edebiliriz. Ekonomik ve siyasi sıkıntılarında kaynaklanan ihtiyaç bölge ülkelerinin ABD'ye yaklaşmasına neden olmuştur. ABD'nin bu bölgede tek söz sahibi olabilme isteğine hem Çin hem de Rusya gibi bölgesel aktörler engel teşkil ediyordu.

11 Eylül saldırısı sonra ABD askerî olarak bölgeye yerleşmeye başlamıştır. Bu olaylar hem bölgesel hem de uluslararası politikaların ve stratejilerin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Rusya'nın bu bölgedeki ekonomik, askerî ve

siyasi gücü Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla zayıflamaya başlamıştır. Rusya bölge ülkeleri ile ilişkileri koparmadan geri çekilmeyi uygun görmüştür. V. Putin'in iktidara gelmesiyle ülke ekonomik olarak kendini toparlamaya başlamış ve "Yakın Çevre" doktrinini uygulamaya konmuştur.

Rusya'nın Kırgızistan'daki Varlığı

Kırgızistan 15 Aralık 1990'da egemenliğini, 31 Ağustos 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiştir. Kırgız Cumhuriyeti Anayasası 5 Mayıs 1993 tarihinde Parlamentoda oy birliğiyle kabul edilmiş, yine aynı tarihte Yüksek Şura Genel Kurul Toplantısı'nda alınan kararlar, ülkenin resmi adı Kırgız Cumhuriyeti olmuştur. 198 500 km² toprağa¹ ve yaklaşık 5.5 milyon (1 Ocak 2012) nüfusa sahip Orta Asya ülkesidir.²

Rusya, bir taraftan SSCB'nin dağılmasından kaynaklanan şoku atlatmaya çalışırken diğer taraftan bir dizi doktrin yayınlarak yeni dönemde başta Orta Asya olmak üzere SSCB'nin eski etki alanlarını ve uluslararası politikalarını belirlemeye çalışmaktaydı. Bu çerçevede, Boris Yeltsin tarafından 1993 Nisanı'nda onaylanan belgede Rus dış politikasının esasları, "BDT üyeleriyle ortak güvenlik sistemi oluşturmak için işbirliğinin geliştirilmesi ve geleneksel Rus etki alanlarının korunması" şeklinde belirtilmiştir. 1993 Kasımı'nda açıklanan Rus Askeri Doktrinindeyse, Orta Asya'nın da dâhil olduğu eski SSCB alanları "Blizhny Zarubezh" (yakın çevre) olarak adlandırılarak, "yabancı ülke birliklerinin yakın çevre olarak tanımlanan ülkelere yerleşmesinin önlenmesi, yakın çevre ülkeleri ile Rusya arasındaki bütünleşmenin sağlanması" üzerinde durulmuştur.³

Orta Asya'daki "istikrarsızlığı" gidermeye yönelik olarak, BDT kapsamında 15 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan ancak 1994 Nisanı'nda yürürlüğe giren ve bölge ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın dâhil olduğu Kolektif Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır. Aynı zamanda Sovyet dönemi askerî kapasitesinin paylaşıldığı Antlaşmaya göre üyeler birbirlerine karşı güç ve güç kullanma tehdidinde bulunmayacaklar; diğer devletlerle askeri ittifaklara girmeyecekler ve üyelerden birine yapılan saldırı bütün üyelere yapılmış sayılacaktır.⁴ Beş yıllığına yapılan bu antlaşma, 1999'da aralarında Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın bulunduğu ülkeler tarafından uzatıldı. Özbekistan ise Azerbaycan ve Gürcistan'la beraber bu antlaşmadan ayrıldı. Bu arada, 2002'de aralarındaki askerî işbirliğini arttırmak için örgütlenmeye giden Kolektif Güvenlik Antlaşması üyeleri, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünü kurdular.⁵

Kırgızistan 1999-2000 olaylarının da gösterdiği gibi, güvenlik konularında Rusya'nın yardımına sığınmak dışında fazla seçeneği bulunmasa da, tamamen Rusya'ya bağımlı hâle gelmek istememektedir.

Kırgızistan 1999-2000 olaylarının da gösterdiği gibi, güvenlik konularında Rusya'nın yardımına sığınmak dışında fazla seçeneği bulunmasa da, tamamen Rusya'ya bağımlı hâle gelmek istememektedir. Özbekistan İslami Hareketi (ÖİH) saldırıları döneminde, Bişkek, Moskova ile birlikte Pekin'e de yönelmiş ve önemli destek görmüştü. 1996 itibarıyla Çin ve Kırgızistan sınır sorunlarını çözdükten sonra ikili ilişkiler Kırgızistan'ın Çin'e Uygurlar konusundaki desteğiyle pekişmiştir.⁶

İki ülke ilişkilerindeki temel konulardan biri de Kırgızistan'daki Rus azınlıktır. SSCB dağıldığında Kazakistan'la beraber Orta Asya'da en fazla Rus nüfusuna sahip olan Kırgızistan'ın sicili bölgenin diğer ülkelerine göre daha temiz durumdadır. Rusya'da daimî olarak oturan Kırgızlara ve Kırgızistan'da daimî olarak oturan

Ruslara geniş yasal haklar tanıyan anlaşmayı her iki taraf onaylamıştır. Mayıs 2000'de "Kırgız Cumhuriyeti'nin Resmî Diliyle İlgili" yasa, Rusçanın statüsünü "resmî" ve Kırgızistan içinde "milletlerarası" dil düzeyine çıkarmıştır. BDT ülkelerinde türünün ilk örneği olan Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesinin 1993'te Bişkek'te açılması iki ülkenin azınlıklar ve kültür konusundaki iş birliğine başka bir örnektir. Rus televizyon kanallarının Kırgızistan'daki faaliyetlerini artıracak kararların alınmasını da eklersek, azınlık konusunda iki ülke iş birliğinin önemli ilerlemeler kaydettiği anlaşılmaktadır.⁷

Sovyet Döneminden Günümüze Kırgızistan'da Bir Üs:

999 Kant Hava Üssü

1941 Yılında Odessa (Ukrayna) Askerî Okulu Kant'a taşınmıştır. 1951 yılında Kant Havaalanında Havacılık Eğitim Merkezi mevcuttu. 1956 yılında havacılık personelinin yetiştirilmesinde SSCB Eğitim Merkez statüsü verilmiştir. Bu merkeze Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan gelen pilotların uçuş uygulamaları düzenleniyordu. Ortadoğu'nun eski liderlerinden Hüsnü Mübarek, Hafız Esad ve Hindistan Mareşali Dilbah Sing burada eğitim almışlardır. Bu üs 1992 Mayıs ayında hukuki prosedür gereği Kırgızistan'a bırakılmış ve eski işlevini kaybetmiştir.⁸

Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in 20 km dışında bulunan Kant Hava Üssü⁹ ile ilgili yeni anlaşma 22 Eylül 2003 Moskova'da iki ülke Savunma Bakanları tarafından imzalanmıştır. Üs, 23 Ekim 2003 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Kırgızistan eski Devlet Başkanı Aksar Akayev tarafından hizmete açılmıştır. Kant Hava Üssünün yasal statüsü Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne dayanmaktadır.¹⁰ Üssün en önemli görevleri Orta Asya'nın hava sahasını dış saldırılarına karşı ve aynı zamanda terör saldırısına karşı önlem almak ve korumaktır. 5 adet SU-25 uçağı, 4 adet L-39 eğitim uçağı ve 2 adet Mİ-5 helikopter bulunmaktadır. Rusya Federasyonu 5. Volga-Ural askeri bölgesinin Ordu Hava Kuvvetleri ve Hava Savunmasına bağlıdır.¹¹

Özbekistan, örgüte yeniden (2006) üye olmuştur. Özbekistan, örgüte üye olurken taraflar "renkli devrimleri" bastırma amaçlı özel kuvvetlerin oluşturulması konusunu dahi ele almışlardır. 2009 yılında ise örgüte bağlı Kolektif Operatif Harekât Birliği oluşturulmuştur. 4.000 askerden oluşan birlik, Kırgızistan'daki Rus üssünde bulunmaktadır.¹²

Rusya, Kırgızistan'daki üsleri için 2007 yılındaki anlaşma uyarınca, ödemenin bir kısmını Kırgız askerî uzmanlarının eğitimini sağlayarak, yapıyordu. Ancak, Kırgızistan hükümeti, 2014 yılından itibaren, ödemenin nakit olarak yapılmasını istedi. Kırgızistan, Rusya ile işbirliğinin kendileri için yararlı olduğunun farkındadır. Kırgızistan hükümetinin aldığı kararla, Kant Hava Üssü Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) çerçevesinde çalışacak ve 2017 yılından itibaren 15 yıl boyunca ücretsiz olarak kullanılacaktır. Rusya, Kırgızistan'da bulunan diğer merkezleri için 4,5 milyon dolar kira bedeli ödeyecektir. Bunlar, Isık-Göl'de deniz askeri eğitim merkezi ve torpido gelişim merkezi, Balıkçı şehrine yakın alandaki sismik gözlemevi, Celalabad'da nükleer test gözlemevi ve Karabalta'da ki Deniz Kuvvetleri Haberleşme merkezidir.¹³

954- Denizaltı Savunma Silahı Deneme Üssü (Koy Sarı)

1943 yılında "Dagdizel" torpido üreten fabrikanın poligonu olarak kurulan ve 5 Temmuz 1993 tarihli anlaşmada Rusya'nın mülkü olduğu kabul edilmiştir. Kırgızistan'ın Issık-Göl iline bağlı Karakol şehri Issık-Göl'ün doğusunda 954-Denizaltı Savunma Silahı Deneme Üssü (Koy Sarı) bulunmaktadır.¹⁴

338- Deniz Kuvvetleri Haberleşme Merkezi (DKHM)

Deniz Kuvvetleri Haberleşme Merkezi, Çüy ilinin Karabalta şehrinde yerleşmiş durumundadır. DKHM, Rusya'nın Genel Kurmay Başkanlığı ile Pasifik

Bir kısım iniş-çıkışlar olmasına rağmen, Amerika'nın hazırladığı çalışmalara göre Kazakistan ve Kırgızistan demokratikleşme sürecinde diğerlerinden öndedirler.

ve Hint Okyanusu'nda görevde bulunan askerî ve denizaltı gemiler arasında iletişimi sağlamaktadır. Aynı zamanda Genel Kurmay Başkanlığı için elektronik istihbarat toplamaktadır.¹⁵

Otomatik Sismik Gözlem İstasyonu N1

Issık-Göl ilinin İçke-Suu yerleşkesi aynı zamanda Tanrı Dağları'nın batısında bulunmaktadır. Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığına bağlı otomatik sismik ağın bir parçasıdır. Dünyadaki, özellikle Çin ve Güney Asya bölgesinde nükleer silahların kullanımını, denemeleri ve aynı zamanda meydana gelecek depremi kontrol etmektedir. 21 Temmuz 1994 yılında Rusya'ya kiraya verilmiştir. 2005 yılından itibaren Rusya Federasyonu ve Kırgızistan Savunma Bakanlıkları arasında yapılan

anlaşması çerçevesinde Otomatik Sismik Gözlem İstasyonunda elde ettiği bilgileri Kırgızistan ile paylaşmaktadır.¹⁶

Radyo Sismik Laboratuar (Otomatik Sismik Gözlem İstasyonu) N17

Celalabad'da iline bağlı Mayлуу-Suu şehrinde bulunan Radyo Sismik Laboratuar N17 Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığına bağlı otomatik sismik ağın bir parçasıdır.¹⁷

Kırgızistan'da ABD Varlığı

Manas Üssü

ABD, Kırgızistan'ı 25 Aralık 1991'de tanımış ve Şubat 1992'de de Bişkek'te bir büyükelçilik açmıştır. ABD, Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerinin genel mantığı içerisinde Kırgızistan'da demokrasiye geçişin sağlanması konusunda girişimlerde bulunmuştur. Bir kısım iniş-çıkışlar olmasına rağmen, Amerika'nın hazırladığı çalışmalara göre Kazakistan ve Kırgızistan demokratikleşme sürecinde diğerlerinden öndedirler. Amerikan yetkilileri Kırgızistan'a idari organizasyon, yerel ve merkezî hükümet yetkilileri arasında değişim programı, diplomatik eğitim, çoğulculuk, seçim kanunu, siyasi parti eğitimi, bağımsız medya, kültürel grupların faaliyetleri, üniversite yönetimi ve öğrenci değişimi gibi hizmetlerle gitmişlerdir.¹⁸

1995 yılında, ABD ve NATO ile desteklenen, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın askerî güç takviye etmeleri ile "CENTRASBAT" "Central Asia Batallion" yani Orta Asya Barış Gücü Taburu kurulmuştur. Söz konusu kuruluş, 1997 yılında, ortak bir tatbikat yapmıştır.¹⁹ Kırgızistan-ABD ilişkilerindeki sıcaklığın devam etmesi 11 Eylül olayının ardından askeri üs açılmasıyla daha da gelişmiştir.

Manas Üssü 2001 yılından beri faaliyette olup, "uluslararası terörizmle" mücadele kapsamında talep edilen üssün kuruluş amacı Afganistan'da o dönem başlatılan operasyona lojistik destek sağlamaktır.²⁰ Kırgızistan tarafından böylesine meşru bir temele hizmet ettiği gerekçesiyle rahatlıkla kabul edilebilmiş, Moskova ve Pekin tarafında olumlu karşılanmıştır.²¹ Kırgızistan, diğer Orta Asya cumhuriyetleri gibi ABD'nin Afganistan operasyonuna verilen her türlü desteğin ilişkilerin gelişmesinde önemli bir katkı sağlayacağını düşünmüştür. Bölgeye ABD'nin girişi Kırgızistan açısından diğer büyük ortaklarını da dengeleme şansı olarak görülmüştür.

Kırgızistan'ın Manas Havaalanına kurulan Amerikan üssü 11 Eylül saldırısında ölen itfaiye şefi Peter Ganci adını almış.²² Daha sonra Amerikan Hava Kuvvetleri talimatlarınca, ABD dışındaki askerî tesislerde, "ulusal kahramanların" isimleri kullanılmadığı için üssün adı yeniden Manas olarak değiştirilmiştir. Amerikalı askerî personelin bulunduğu Manas Hava Üssü, Afganistan'a askerî kargo uçaklarının ulaştırılmasında en önemli lojistik destek noktası görevindedir. İlk açıldığı yıllarda üste operasyona destek vermek için Avustralya, Danimarka, Fransa, İtalya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç ve Güney Kore askerleri de bulunuyordu. Manas Hava Üssünde dokuz adet havada benzin nakli yapabilen uçak ve kargo uçakları da bulunmaktadır.²³

Kırgızistan'da 25 Şubat 2005 genel seçimlerin ilk turu yapılmış ve seçimi kazanan Akayev'in istifasını isteyen muhalefet seçimlere hile karıştırıldığını iddia etmiştir. Barışçıl olarak başlayan gösterilere güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu kontrolden çıkan topluluk, hükûmet binalarını ve Cumhurbaşkanlığı Sarayını ele geçirmiştir. Cumhurbaşkanı Akayev ve ailesinin Rusya'ya kaçışı ile bir döneme damgasını vurmuş yönetim sona ermiş oldu. Muhalefetin aday gösterdiği Kurmanbek Bakiyev Cumhurbaşkanı olmuştur.²⁴

25 Mart 2005'te "Renkli Devrimle" iktidara gelen Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev dönemi ABD-Kırgızistan ilişkilerinde farklı boyutlara yöneldi ve beklenenin zıddına gelişmeler yaşandı. Devrimle iktidara geldiğinde yeni yönetimin Avrasya coğrafyasındaki diğer "devrim"lerde görüldüğü gibi ABD

25 Mart 2005'te
"Renkli Devrimle"
iktidara gelen
Kırgızistan
Cumhurbaşkanı
Kurmanbek
Bakiyev dönemi
ABD-Kırgızistan
ilişkilerinde farklı
boyutlara yöneldi
ve beklenenin
zıddına
gelişmeler
yaşandı.

yanlısı bir dış politika izleyeceği ve Rusya'nın nüfuz alanından uzaklaşacağı tahmin edilmekteydi. Ancak "devrim" in üzerinden geçen süre bu beklentinin zıddı bir durumu ortaya koyarken, yeni yönetimin ABD ile ilişkileri gerilimli bir döneme girmiş ve Kırgızistan dış politika yürüncesini Rusya hattına daha da yakınlaştırmıştır.²⁵ Bakiyev'in eşinin Rus asıllı olması ve Kırgız bürokratların büyük kısmının eğitimlerini Movkova'da tamamlaması ilişkilerin gelişmesinde önemli hususlardan biridir.

3 Şubat 2009 Kollektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Topluluğu zirveleri için Moskova'da bulunan Bakiyev, Rusya Federasyonu o dönemki Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev ile yaptığı görüşme sonrasında bir açıklama yaparak Manas Üssü'nü kapatacaklarını bildirmiştir. Bakiyev açıklamasında Amerikalıların bu üssü bir en fazla iki yıl istediklerini, ancak 8 yıldır üssü terk etmediklerini bildirmiştir. Bakiyev ayrıca Amerikalılarla bu üs karşılığı ekonomik

yardım konusunun görüşüldüğünü ancak bir netice alınmadığını, üssün atıklarının ekolojik tehlike yarattığını ve Amerikan askerlerinin bazı Kırgız vatandaşlarını öldürdüğünü de ifade etmiştir.²⁶

Rusya (eski) Devlet Başkanı D. Medvedev; "Rusya'nın 2 milyar dolar tutarında kredi 150 milyon dolar miktarında ekonomik yardım sağlayacağını açıklamıştır".²⁷ Bu yardımın 300 milyon doları kredi olarak, 1 milyar 700 milyon doları ise Kırgızistan'a yatırım amaçlı Kambarata-1 Hidroelektrik Santrali (HES) inşaatı için ayrılmıştır.²⁸ 4 Şubat'da Rusya Dış İşleri Bakan Yardımcısı Grigoriy Karasin Kırgızistan'a yapılan ekonomik yardımın Manas Üssünün kapatılmasıyla ilişkisi olmadığını açıklamıştır.²⁹ Ekonomik yardımın her ne kadar bununla ilgili olmadığını açıklasa da yardımın ana amacının Manas Üssünün kapatılması olduğu söylenebilir.

Dünyada aynı anda topraklarında hem ABD hem de Rus üssü bulduran tek ülke olan Kırgızistan ABD'nin sahip olduğu Manas Askerî Üssü'nü kapatma kararı alması önemli gündem olmuştur. Her ne kadar uzun süreden beri bu ülkedeki Amerikan üssünün kapatılması beklense de Kırgızistan Devlet Başkanı

Kurmanbek Bakiyev'in 3 Şubat 2009 akşamı yaptığı bu açıklaması "beklenmedik" bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.³⁰

Yapılan açıklamalardan sonra her iki tarafın görüşmelerinden sonra Kırgızistan'daki ABD'nin askerî hava üssünün kapatılmayacağı bildirilmiştir. 22 Temmuz 2009 tarihinde Kırgızistan ve ABD arasında imzalanan anlaşmaya göre, uluslararası havaalanı "Manas", bundan sonra Afganistan'daki askerleri ve koalisyon güçlerine malzemeler göndermek için "Transit Geçit" olarak kullanılacak ve aynı zamanda bu hava üssü Kırgız yetkilileri tarafından denetlenecektir. İmzalanan anlaşma sadece bir seneliğine geçerli olduğunu bildirilmiştir.³¹ 2009 itibarıyla Manas Askerî Üssünde 1400 asker, 200 ABD vatandaşı ve 700 Kırgızistan vatandaşı görev yapmaktadır. Günde 18-22 sefer uçaklar havalanmaktadır. Bir günde 1800-2500 asker Manas üssünden Afganistan'a gidip-gelmek üzere Manas Üssünden hareket edebilmektedir.³² Görüldüğü gibi K. Bakiyev döneminde ABD Manas Üssü kapatılmadan "Transit Geçit" statüsüyle kullanılmaya başlanmıştır.

Kırgızistan'da 30 Ekim 2011 Pazar günü yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi lideri Başbakan Almazbek Atambayev % 62.52 oy alarak Cumhurbaşkanı seçildi.³³ 30 Ekim 2011'de yapılan başkanlık seçiminin ardından Roza Otunbayeva geçici süreyle yürüttüğü başkanlığı, 1 Aralık günü Almazbek Atambayev'e teslim etti. Törene dış ülkelerden devlet başkanları ve temsilciler de katıldı. Konuşmasında dış politikaya da yer veren Cumhurbaşkanı Almaz Atambayev Rusya'yı "*stratejik ortak*" olarak nitelendirmiştir.³⁴

2012 yılında Türkiye'ye askerî ziyarette bulunan Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev TBMM'de konuşma yaparken Kırgızistan'ın Türkiye ve Rusya ile arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Atambayev, "Rusya bizim stratejik ortağımızdır, hızla gelişen Türk-Rus ilişkileri bize güven veriyor. Halklarımız için Kırgız-Rus ve Kırgız -Türk ilişkilerinin gelişmesi çok faydalı olacağını" ifade ederek Rusya ve Türkiye yöneticilerinin Kırgızistan'a verdiği

Dünyada aynı anda topraklarında hem ABD hem de Rus üssü bulunduran tek ülke olan Kırgızistan ABD'nin sahip olduğu Manas Askerî Üssü'nü kapatma kararı alması önemli gündem olmuştur.

2012 yılında Türkiye'ye askerî ziyarette bulunan Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev TBMM'de konuşma yaparken Kırgızistan'ın Türkiye ve Rusya ile arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

desteğine dikkat çekmiştir. Atambayev, Rusya'nın yarım milyon Kırgız'ın yaşadığı ve çalıştığı ülke olduğunu vurgulamıştır.³⁵

A. Atambayev, 2011 yılında göreve başlamasıyla, Kırgızistan'daki ABD Üssünün kapatılması ve üssün sivil havacılık için kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun için öngörülen son tarih, 2014'tür. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne üye ülkelerde, bundan sonra, herhangi bir yabancı askerî üssün kurulması yönündeki teklifin üye ülkelerin de iznine tabi tutulacağını" belirtmiştir.³⁶

3 Ekim 2012 tarihinde muhalefet kanadında olan Ata-Curt partisinin başkanı Kamçibek Taşiyev ve parti yönetiminden Sadır Caparov, Kırgızistan'ın altın rezervini işleyen "Kumtor"u devletleştirmemesini protesto etmek için Başkent Bişkek'in Ala-Too meydanında miting düzenlemişlerdir. Hükümeti devirme girişimi başarısız olmuştur.³⁷ Atambayev bu girişimlerin hükümete karşı büyük bir oyun olduğunu anlamış ve

engellemiştir. A. Atambayev eski cumhurbaşkanları gibi aktörleri idare etme yoluna girmeden direk tarafını belli etmiş ve Türkiye-Rusya eksenli yeni bir dış politikayı uygulamaya koymaya çalışmıştır.

K. Bakiyev'in ilk yıllarında Rusya'nın desteğini almak için geliştirdiği politikalar sebebi ile Kırgızistan'ın Rusya'ya olan siyasi ve ekonomik bağımlılığı artmıştır. Rusya'nın Kırgız iç ve dış siyasetindeki etkisini ve ekonomisini etkileme gücünü iyi bilen A. Atambayev Rusya ile ters düşecek politikalarından kaçınmakta, diğer ülkeler ile geliştirdiği ilişkilerde Rusya'nın tavrını da dikkate almaktadır.³⁸

Avrasya coğrafyasında, Rusya'nın öncülüğünde ekonomik ve askerî olmak üzere iki yönlü bütünleşme çabalarının varlığı açıktır. Avrasya Ekonomik Birliğinin oluşturulmasıyla, ortak bir ekonomik alanın gerçekleştirilmesi için ciddi adımlar atılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bütünleşmenin ikinci boyutu güvenlidir. KGAÖ, güvenlik alanındaki işbirliğinin platformudur. Acil Müdahale Gücü ve Barış koruma misyonu, bütünleşmenin yönünü değiştirecek önemli çalışmalardır. Sovyetler Birliği

döneminden kalma alışkanlıklar, askeri teçhizat sistemleri, ekonomik yardım paketleri, Rusya'nın, bölge ülkeleriyle askeri konularda yapacağı işbirliğini kolaylaştıracaktır. 2004 yılından beri, KGAÖ üyeleri, Rus silahlarını, Rusya'nın iç piyasa fiyatlarından satın almaktadırlar. KGAÖ, Rusya merkezli bir ittifaktır. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile güvenlik alanında ve Avrasya Birliği oluşturma çalışmalarıyla da ekonomik alanda, Rusya öncülüğünde, eski Bağımsız Devletler Topluluğu üyelerini kapsayan, bir birlik kurma ve bütünleşme eğilimi görülmektedir.³⁹

**Avrasya
coğrafyasında,
Rusya'nın
öncülüğünde
ekonomik ve
askeri olmak
üzere iki yönlü
bütünleşme
çabalarının
varlığı açıktır.**

11 Eylül'den sonra ABD'nin Afganistan'a saldırmayla ABD-Kırgızistan ilişkilerinin yeni bir aşamaya girmesine rağmen, bu durumun Kırgızistan-Rusya'nın mevcut ilişkilerin temel yapısını değiştiremeyeceğini söyleyebiliriz. Kaynakları, konumu ve siyasi geleneği itibarıyla fazla bağımsız politika izleyecek konumda bulunmayan Kırgızistan, Rusya, Çin ve Orta Asya devletlerini birbirine karşı dengelemeye çalışsa da Rusya'nın bu açıdan özel konumu korunmaktadır. Diğer yandan Kırgızistan'ın Rusya'ya ekonomik bağımlılığı Moskova'ya Bişkek üzerinde önemli baskı yapma şansı tanımaktadır.

Orta Asya'da hem Rus hem Amerikan askerî üssüne ev sahipliği yapan Kırgızistan, 2014 yılı itibarıyla bu özelliğini kaybediyor. Amerikan askerî üssü olan Manas'ın faaliyetine ilişkin antlaşmanın 11 Eylül 2014'de bitmesi ve Kırgız makamlarınca bu antlaşmanın uzatılmayacağına dair kararın açıklanması nedeniyle üs şimdiden boşaltılmaya başlandı.⁴⁰ Alınan kararlar A. Atanbayev ABD'nin askeri varlığına son vermiştir. Kapatma kararının alınmasından sonra ülkede karışıklıklar meydana gelmiştir. Görünürde iç dinamiklerin etkili olduğu yansıtılsa da ayıklanmada farklı güçlerin olması ihtimalinin göz ardı edilmemesi lazım.

Sonuç ve Değerlendirme

Soğuk savaş sonrası Avrasyacılık düşüncesinin ana babası olarak Aleksandr Dugin'i gösterebiliriz. 2000'li yılların başında Putin'in iktidara gelmesi ile Rusya devletinin bazı çevreleri tarafından desteklenmiş, Rusya Meclis Başkanı Seleznyov'un danışmanlığına atanmış, 2008'den Moskova Devlet Üniversitesinde de bölüm başkanlığı yapmıştır. 2000'li yılların başından itibaren Dugin, Rusya

Avrasyacılık ilk kez 1994 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından Moskova Üniversitesi'nde yapılmış olduğu bir konuşmada dile getirilmiştir.

hükümetini ideoloji yetersizliğinden dolayı suçlayarak, Avrasyacılığı ve Muhafazakârlığı resmi ideoloji olarak önermektedir.⁴¹

Avrasyacılık ilk kez 1994 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından Moskova Üniversitesi'nde yapılmış olduğu bir konuşmada dile getirilmiştir. Konuşmasında Lev Gumilyev'in fikirlerinden etkilendiğini belirten Nazarbayev, Avrasya Birliği fikrinin en somut adımını bu konuşmasıyla atmıştır. Bu ilk girişimin akabinde atılan bir başka adım Rus lider Putin'in çabalarıyla 2011 yılının Kasım'ında Belarus, Kazakistan ve Rusya arasında Avrasya Birliğini 2015 yılında kurmak için bir anlaşma imzalanması olmuştur. Bu imzalanan anlaşma ile Avrasya Birliği'nin kurulacağı resmî olarak da ilan edilmiş oldu.⁴²

ABD ve Rusya arasında Orta Asya'da etki alanı mücadelesi bölge ülkeleriyle yaptıkları askerî antlaşmalar ve askeri üs elde etme yarışıdır. 2000'den sonra iki güç arasındaki yarışın daha da alevlendiğini ve diğer Cumhurbaşkanları gibi A.Atanbayev bu durumda Rusya'dan yana politika izlediğini görmekteyiz. ABD'nin Kırgızistan'daki 13 senelik yapısı yıkılmaya başlamıştır. Bu yıkılman diğer komşu ülkelerde de baş göstermektedir. Orta Asya'da stratejik değişimler meydana gelmektedir. Bu gelişmeler yeni ittifak ve bütünleşme projelerinin uygulamaya geçtiğini göstermektedir. Avrasya Birliğinin BDT ülkelerini de içine alacak şekilde genişlediğini şahit olmaktadır.

A.Atanbayev'in çok yönlü dış politika vizyonu Kırgızistan için önemli bir değerdir. A.Atanbayev Rusya için "stratejik ortağımız" ifadesi kullanmıştır. 12 Ocak 2013'te TBMM Genel Kurulunda Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev'in, "Ulu Türk kağanlığını kurmasak bile en azından kuvvetli bir Türk birliğini yapmalıyız. Ancak bunun için sadece Türkiye'nin değil, diğer Türk cumhuriyetlerinin de sağlam ve ayakta durması lazım"⁴³ çıkışı stratejik bir hamleydi.

Şu hususu net olarak ifade edebiliriz; Kırgızistan gençleri lisans ve lisansüstü eğitimi almak için Türkiye'yi tercih ederken çalışma hayatına devam eden gençler Rusya'yı tercih etmektedir. Nasıl ki 1960'dan sonra Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü başladı aynı şekilde Orta Asya ülkelerinin büyük çoğunluğundan Rusya'ya işçiler göç etmeye başlamıştır. Özellikle Kırgızistan ve Tacikistan'ının yer altı kaynaklarının olmaması nedeniyle çalışabilir nüfusun büyük çoğunluğu Rusya'ya gitmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Rus vatandaşı olan genç nesil ülkelere sıcak para girişinde büyük katkıları bulunmaktadır. Bütün bu nedenler göz önüne

alındığında Kırgızistan ABD üssünü kapatarak Avrasya Birliğine (Türkiye dâhil) yönelmesinin elindeki en makul seçenek olduğu söylenebilir.

1 **Bağımsızlığın Fırtınalı 20 Yılında Kırgızistan**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2011/11/03/6357/bagimsizliginin-firtinali-20-yilinda-kirgizistan>, 27.12.2013.

2 Населения Кыргызстана, <http://www.kg.spinform.ru/people.html>, 06.01.2014.

3 Tayyar ARI, **Orta Asya'da Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri**, s.10-12.

4 Tayyar ARI, age., s.11.

5 Tayyar ARI, age., s.11-12

6 Elnur SOLTAN, **Rusya Ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği**, Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s.191.

7 Elnur SOLTAN, age., s.194.

8 **МИХАИЛ ЛУКИН, ВСЕ РОССИЙСКИЕ БАЗЫ**, [HTTP://WWW.KOMMERSANT.RU/DOC/766827](http://WWW.KOMMERSANT.RU/DOC/766827), 25.11.2013.

9 Владимир ПАРАМОНОВ, Алексей СТРОКОВ и Олег СТОЛПОВСКИЙ, Россия и Китай в Центральной Азии: Политика, экономика, безопасность, s.91.

10 Михаил ЛУКИН, age.,

11 Россия погасила долг за свои военные объекты в Кыргызстане, http://www.ags.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=457&Itemid=1, 20.12.2013.

12 İlyas KAMALOV, **Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarının 20. Yılında Rusya'nın Orta Asya Politikası**, Ahmet Yesevi Üniversitesi Ankara 2011, s.41.

13 Евгений ДЕНИСЕНКО, Совет Федерации ратифицировал соглашение о российской военной базе в Кыргызстане, http://www.vb.kg/doc/226478_sovet_federacii_ratificiroval_soglashenie_o_rossiyskoj_voennoj_baze_v_kyrgyzstane.html, 24.12.2013.

14 Киргизия шантажирует Россию военными базами ради кредита, <http://izvestia.ru/news/530023>, 11.12.2013.

15 ПАРАМОНОВ, СТРОКОВ и СТОЛПОВСКИЙ, age., s.92.

16 ПАРАМОНОВ, СТРОКОВ и СТОЛПОВСКИЙ, age., s.92

17 **СУДЬБА РОССИЙСКОЙ ВОЕННОЙ БАЗЫ В КИРГИЗИИ ОПРЕДЕЛЕНА**,

<http://www.asia-centre.com/2013/03/sudba-rossijskoj-voennoj-bazy-v-kirgizii-opredelena/>, 10.12.2013.

18 Bülent ARAS, **"Amerika-Orta Asya ili-kileri ve İran'ın Konumu"**, Avrasya Dosyası, Cilt V, No 3, Sonbahar 1999, s. 229.

19 BİRSEL Hakan, **Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği**, IQ Kültür Sanat Yayınları:İstanbul 2006, s.156.

12 Ocak 2013'te TBBM Genel Kurulunda Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev'in, "Ulu Türk kağanlığını kuramamak bile en azından kuvvetli bir Türk birliğini yapmalıyız. Ancak bunun için sadece Türkiye'nin değil, diğer Türk cumhuriyetlerinin de sağlam ve ayakta durması lazım" çıkışı stratejik bir hamleydi.

- 20 **Пентагон не согласен с решением Киргизии закрыть военную базу “Манас”**
<http://www.newsru.co.il/arch/world/04feb2009/manas701.html>, 18.12.2013.
- 21 Turgay DÜĞEN, **Dar Alanda Büyük Pazarlık: Kırgızistan’da ABD ile Rusya’nın Üs Mücadelesi**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2012/03/28/6545/dar-alanda-buyuk-pazarlik-kirgizistanda-abd-ile-rusyanin-us-mucadelesi>, 02.01.2014.
- 22 **Bakiyev ABD Askeri Üssünde Düzenlenen 11 Eylül’ü Anma Törenine Katıldı**
<http://www.sondakika.com/haber-bakiyev-abd-askeri-ussunde-duzenlenen-11-eylul-u/>, 02.01.2014.
- 23 **İşte Tartışılan Manas Üssü**, <http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Haberler-Yorumlar&Git=Haber-Goster&Baslik=iste-tartisilan-manas-ussu&xHbr=512>, 02.01.2014.
- 24 İslam HALİDOV, **Kırgızistan Devrimlerinde Son Durum**, AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: Eylül-Ekim 2013, Sayı: 38, s.5-6.
- 25 M. Turgut DEMİRPERDE (2008), **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, Ankara: Karınca Yayınları, s.189-199
- 26 **КЫРГЫЗСТАН: РЕШЕНИЕ ПО МАНАСУ ОЗВУЧЕНО. ПОСЛЕДСТВИЯ НЕИЗВЕСТНЫ**,
<http://www.ferghana.ru/article.php?id=6053>, 02.01.2014.
- 27 **Kırgızistan готовится официально расторгнуть соглашение о размещении американской военной базы**, <http://www.newsru.com/world/12jan2009/manas.html>, 05.01.2014.
- 28 **Kırgızistan: Президент Бакиев меняет американских военных на российские доллары?**, <http://www.ferghananews.com/articles/6016>, 07.01.2014.
- 29 **Rossiya ne platiła Kırgızistanı za zakrytie amerikanskoy voennoy bazy**, <http://lenta.ru/news/2009/02/04/nolink/>, 06.01.2014.
- 30 Sinan OĞAN, **Rusya’dan Obama’ya Kötü Sürpriz: ABD Orta Asya’daki Son Askeri Üssü’nü de Kaybetti**, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/422-rusya-dan-obama-ya-kotu-surpriz-abd-orta-asya-daki-son-askeri-ussu-nu-de-kaybetti>, 07.01.2014.
- 31 **База превращается...** <http://lenta.ru/articles/2009/06/23/stay/>, 07.01.2014.
- 32 **Взгляд изнутри на Центр транзитных перевозок «Манас»**,
http://www.knews.kg/politics/19360_vzglyad_iznutri_na_tsentr_tranzitnyih_perevozok_manas_video/, 10.01.2014.
- 33 **Kırgızistan Merkez Seçim Komisyonu (ЦИК), Постановление ЦИК КР «Об определении результатов выборов Президента Кыргызской Республики 30 октября 2011 года»**
http://www.shailoo.gov.kg/index.php?module=content&page=Ob_opredelenii_rezultatov_vyborov_Prezidenta_Kyrgyzskoy_Respubliki_30_oktyabrya_2011_goda_2011jyldyn_30oktyabrynda_Kyrgyz_Respublikasynyn_Prezidentin_shayloonun_jyyntyktaryn_anyktoo_jonyndo&pagelang=ru, 01.11.2014.
- 34 Gülay MUTLU, **Atambayev’in İlk Ziyareti Ankara’ya**, <http://www.usakgundem.com/yazar/2343/atambayev%E2%80%99in-%C4%B0lk-ziyareti-ankara%E2%80%99ya.html>, 16.01.2014.
- 35 **Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev Rusya ile Türkiye arasında ilişkilerin daha da pekiştirilmesini istiyor**, <http://turkish.ruvr.ru/2012/01/12/63753352.html>, 11.01.2014.
- 36 **Çağla Gül YESEVİ, Orta Asya’da İşbirliği Ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği**, Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı N: 4, Kültür Üniversitesi Ocak 2013, s.5.
- 37 Александра ЛИ, **Лидеры «Ата-Журта» Ташиев и Жапаров задержаны за попытку «незаконного захвата власти»**, <http://kloop.kg/blog/2012/10/04/lidery-ata-zhurta-tashiev-i-zhaporov-zaderzhany-za-popy-tku-nezakonno-go-zahvata-vlasti/>, 25.01.2014.
- 38 Yaşar SARI, **Yeni Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ve Türkiye-Kırgızistan İlişkileri**, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2943>, 26.01.2014.
- 39 *Çağla Gül Yesevi*, age., s.10.

40 США приступили к закрытию авиабазы в Киргизии, <http://lenta.ru/news/2013/10/19/manas/>, 10.02.2014.

41 Fuad HİLALOV, “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-2-201404076icc.pdf>, s.284.

42 Yasin ÖZTÜRK, “Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2, s.231.

43 Habertürk Gazetesi, **Genel Kurul’da Türk birliği çağrısı**, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/705448-genel-kurulda-turk-birligi-cagrisi>, Erişim: 12.01.2014.

Kaynaklar

ARAS Bülent, “Amerika-Orta Asya ili-kileri ve İran’ın Konumu”, Avrasya Dosyası, Cilt V, No 3, Sonbahar 1999, s. 229.

ARI Tayyar, **Orta Asya’da Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri**, s.10-12.

Bağımsızlığın Fırtınalı 20 Yılında Kırgızistan, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2011/11/03/6357/bagimsizliginin-firtinali-20-yilinda-kirgizistan>, 27.12.2013.

Bakiev ABD Askeri Üssünde Düzenlenen 11 Eylül’ü Anma Törenine Katıldı,

<http://www.sondakika.com/haber-bakiev-abd-askeri-ussunde-duzenlenen-11-eylul-u/>, 02.01.2014.

BİRSEL Hakan (2006), **Eski Dünyanın Karanlık Yüzü Orta Asya Jeopolitiği** İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları s.156.

DEMİRPERDE M. Turgut (2008), **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, Ankara: Karınca Yayınları, s.189-199.

DÜĞEN Turgay, **Dar Alanda Büyük Pazarlık: Kırgızistan’da ABD ile Rusya’nın Üs Mücadelesi**, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/kirgizistan/2012/03/28/6545/dar-alanda-buyuk-pazarlik-kirgizistanda-abd-ile-rusyanin-us-mucadelesi>, 02.01.2014.

HALİDOV İslam, **Kırgızistan Devrimlerinde Son Durum**, AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: Eylül-Ekim 2013, Sayı: 38, s.5-6.

Habertürk Gazetesi, **Genel Kurul’da Türk birliği çağrısı**, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/705448-genel-kurulda-turk-birligi-cagrisi>, Erişim: 12.01.2014.

HİLALOV Fuad, “Yeni Avrasyacılık ve Rusya”, Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi II, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-2-201404076icc.pdf>, 2012.

İşte Tartışılan Manas Üssü, <http://www.turkmeclisi.org/?Sayfa=Haberler-Yorumlar&Git=Haber-Goster&Baslik=iste-tartisilan-manas-ussu&xHbr=512>, 02.01.2014.

KAMALOV İlyas, **Türk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarının 20. Yılında Rusya’nın Orta Asya Politikası**, Ahmet Yesevi Üniversitesi Ankara 2011, s.41.

Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev Rusya ile Türkiye arasında ilişkilerin daha da pekiştirilmesini istiyor, <http://turkish.ruvr.ru/2012/01/12/63753352.html>, 11.01.2014.

Kırgızistan Merkez Seçim Komisyonu (ЦИК), Постановление ЦИК КР «Об определении результатов выборов Президента Кыргызской Республики 30 октября 2011 года», http://www.shailoo.gov.kg/index.php?module=content&page=Ob_opredelenii_rezultatov_vyborov_Prezidenta_Kyrgyzskoy_Respubliki_30_oktyabrya_2011_goda_2011jyldyn_30oktyabrynda_Kyrgyz_Respublikasynyn_Prezidentin_shayloonus_jyyntyktaryn_anyktoojonyndo&pagelang=ru, 01.11.2014.

MUTLU Gülay, **Atambayev’in İlk Ziyareti Ankara’ya**, <http://www.usakgundem.com/yazar/2343/atambayev%E2%80%99in-%C4%B0lk-ziyareti-ankara%E2%80%99ya.html>, 16.01.2014.

OĞAN Sinan, **Rusya’dan Obama’ya Kötü Sürpriz: ABD Orta Asya’daki Son Askeri Üssü’nü de Kaybetti**, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/422-rusya-dan-obama-ya-kotu-surpriz-abd-orta-asya-daki-son-askeri-ussu-nu-de-kaybetti>, 07.01.2014.

ÖZTÜRK Yasin, “Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi 2.

Rus Yetkili: Türkiye'nin Gümrük Birliği İçin Başvurusu Yok, <http://haberrus.com/politics/2013/11/07/rus-yetkili-turkiyenin-gumruk-birligi-icin-basvurusu-yok.html>, 28.01.2014.

SARI YAŞAR, **YENİ CUMHURBAŞKANI ALMAZBEK ATAMBAYEV VE TÜRKİYE-KIRGIZISTAN İLİŞKİLERİ**, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2943>, 26.01.2014

SOLTAN Elnur, **Rusya Ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği**, Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s.191.

YESEVİ Çağla Gül, **Orta Asya'da İşbirliği Ve Bütünleşme: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü Örneği**, Küresel Eğilimler Serisi Çalışma Kağıdı N: 4, Kültür Üniversitesi Ocak 2013, s.5.

Александра ЛИ, **Лидеры «Ата-Журта» Ташиев и Жапаров задержаны за попытку «незаконного захвата власти»**, <http://kloop.kg/blog/2012/10/04/lidery-ata-zhurta-tashiev-i-zhaparov-zaderzhany-za-popy-tku-nezakonnogo-zahvata-vlasti/>, 25.01.2014.

База превращается..., <http://lenta.ru/articles/2009/06/23/stay/>, 07.01.2014. **Взгляд изнутри на Центр транзитных перевозок «Манас»,**

http://www.knews.kg/politics/19360_vzglyad_iznutri_na_tsentr_tranzitnyih_perevozok_manas_video/, 10.01.2014.

Владимир ПАРАМОНОВ, Алексей СТРОКОВ и Олег СТОЛПОВСКИЙ, **Россия и Китай в Центральной Азии: Политика, экономика, безопасность**, s.91.

Евгений ДЕНИСЕНКО, Совет Федерации ратифицировал соглашение о российской военной базе в Кыргызстане, http://www.vb.kg/doc/226478_sovet_federacii_ratificiroval_soglashenie_o_rossiyskoy_voennoy_baze_v_kyrgyzstane.html, 24.12.2013.

Киргизия шантажирует Россию военными базами ради кредита, <http://izvestia.ru/news/530023>, 11.12.2013.

Кыргызстан: Решение по Манасу озвучено. Последствия неизвестны,

<http://www.ferghana.ru/article.php?id=6053>, 02.01.2014.

Киргизия готовится официально расторгнуть соглашение о размещении американской военной базы, <http://www.newsru.com/world/12jan2009/manas.html>, 05.01.2014.

Киргизия: Президент Бакиев меняет американских военных на российские доллары?, <http://www.ferghananews.com/articles/6016>, 07.01.2014.

МИХАИЛ ЛУКИН, ВСЕ РОССИЙСКИЕ БАЗЫ, [HTTP://WWW.KOMMERSANT.RU/DOC/766827](http://WWW.KOMMERSANT.RU/DOC/766827), 25.11.2013.

Населения Кыргызстана, <http://www.kg.spinform.ru/people.html>, 06.01.2014.

Пентагон не согласен с решением Киргизии закрыть военную базу “Манас”

<http://www.newsru.co.il/arch/world/04feb2009/manas701.html>, 18.12.2013.

Россия не платила Киргизии за закрытие американской военной базы, <http://lenta.ru/news/2009/02/04/nolink/>, 06.01.2014.

Россия погасила долг за свои военные объекты в Кыргызстане, http://www.ags.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=457&Itemid=1, 20.12.2013.

Судьба российской военной базы в Киргизии определена,

<http://www.asia-centre.com/2013/03/sudba-rossijskoj-voennoj-bazy-v-kirgizii-opredelena/>, 10.12.2013.

KAZAKİSTAN: BAĞIMSIZ CUMHURİYETE GİDEN YOL

YERKİNAY ONGAROVA*

Giriş

1846 yılında yaklaşık 25 seneden beri Ruslara karşı silahlı mücadele eden Kazak Sultan Kenesarı'nın, Rusların ayarladığı bir Kırgız tarafından öldürülmesinden sonra, Kazakistan'daki Rus işgal dönemi kesin bir şekilde başlamıştı. Bu işgal 1917 İhtilal yılları karışıklıklarını hesaba katmazsak hemen hemen 1990'a kadar devam etmiştir.

1880'lere gelindiğinde bütün Türkistan işgal veya kontrol altına alınmıştır. 1917 İhtilali esnasında ve sonrasında Alaş Orda hareketi bugünkü Kırgızistan ve Kazakistan'ın bir kısım topraklarında özerk bir hükûmet kurulması ile sonuçlandı.

Çalışmada 1917 İhtilali'nden önce Kazakistan daha doğrusu Türkistan tarihinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sonuçta özellikle Kuzey Kazakistan'da binlerce Türkün öldürülmesi veya kaçması ile sonuçlanan 1916 isyanına kısaca göz atılacaktır. Ardından 1917 İhtilali ve Alaş Orda, Türkistan Millî Muhtar Cumhuriyeti, Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Orta Asya Harbi Mantıkası, vs. 1990'a kadar Kazakistan'ın bağımsızlığına giden Millî Mücadelesi ile Cumhuriyet sonrası bu konuda Nazarbayev'in izlediği politika ele alınacaktır.

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.

1916 isyanının bastırılması son derece kanlı bir şekilde gerçekleşmiş, birçok Kazak Türkü daha ülkesini terk etmek zorunda kalmış, kalanların da önemli bir kısmı Rus yetkililerin göz yummaları sonucu sivil veya askeri kişiler tarafından katliama maruz bırakılmıştır.

Kazakistan'da 1916 Ayaklanması

Rus Çarlık Hükümeti, Birinci Dünya Savaşı cephelerinde hızla artan asker ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli tedbirlere başvurdu. Bu arada cephe gerisi hizmetlerinde Rus istihdamını asgariye indirmek için diğer milletlerden asker alınmasına karar verildi. Bu program çerçevesinde 250.000 kadar Türk'ün Türkistan ve Kafkaslardan celp edilmesine karar verildi. 1916 Haziran ayında, Hizmete Alma Kararnamesi'nin açıklanması zengin Kazaklar, Ruslar veya Rus-Kozaklarınca istihdam edilen fakir Kazakların askere gitmemek için işlerini bırakıp köyelerine dönmeye sebep olmuştur. Ayrıca hizmete alınmaları söz konusu olan Kazak gençler isyan etmek üzere her şeylerini satarak daha iyi bir at satın almış veya komşularının kine el koymuşlar ve sopa, tırpan gibi aletlerle 50-100 hatta 1000'er kişilik çeteler kurmuşlardır. Bu genç çeteler, köyler (avullar) arasında at koşturarak, Ruslara karşı direnmek amacıyla kendi yaşlılarını etraflarında toplamışlardır. Bu arada çayırlar biçilmeden bırakılmış, biçilmiş olanlar toprak üstünde çürümeye terk edilmiştir. Birçok yerlerde tahıllar bile hasat edilmemiştir. Kısaca bütün Kazakistan ayağa kalkmıştır. Ruslarla Kazak Türkleri arasındaki ilk çarpışmalar, genellikle,

kaza yöneticilerinin yerli memurları korumak ve bunların hazırladıkları askere gönderilecek kişilerin isimlerinden oluşan listelere el konmasını önlemek amacıyla Rus-Kozaklarından oluşan görevlileri göndermelerinden ileri gelmiştir.¹ 1916 isyanının bastırılması son derece kanlı bir şekilde gerçekleşmiş, birçok Kazak Türkü daha ülkesini terk etmek zorunda kalmış, kalanların da önemli bir kısmı Rus yetkililerin göz yummaları sonucu sivil veya askeri kişiler tarafından katliama maruz bırakılmıştır. 1917 İhtilalleri ve Çarlık hükümetinin yıkılmasında bu dönemdeki olayların da önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.²

1917 İhtilali Sonrası ve Alaş Orda Hareketi³

1917 25 Ekim'de Petrograd Sovyet'inde kontrolü ele alan Lenin, askerlerin ve işçilerin yardımı ile şehrin önemli noktalarına hâkim oldu. 1917'de Çarlık rejimi yıkılma sürecine girip Bolşevikler adım adım yönetimi ele geçirirken, Türk halkları arasında da önemli gelişmeler ve hareketler gerçekleşmekteydi. Bunlar arasında

en önemlisinin Alaş Orda Hareketi olduğunu söyleyebiliriz. O yıl Eylül ayında Taşkent'te İkinci Türkistan Kongresi toplandı. Umumi Rusya 'Kurucular Meclisi' seçimlerine hazırlık kararları verildi. Kazaklardan Alihan Bükeyhanoglu, 'Kadet' fırkasında bulunuyordu. Fakat seçim zamanı gelince, Alihan, Rus fıkrasından çıktı; 'Alaş Orda' adıyla millî bir parti kurdu. Rusya'nın merkezinde yönetim Bolşeviklerin eline geçmeye başlayınca, her milletin kendi kaderini kendisinin belirlemesi zamanının da geldiği zannedildi. Bu süreçte 5-13 Aralık tarihleri arasında Üçüncü Kazak Umumi Kurultayı toplandı. Kongrede Alihan'ın önderliğinde Kazakistan'ın özerkliğinin ilanına ve Semi Palat şehrinde hükümet kurulmasına karar verildi. Daha önce millî partiye olduğu gibi hükümete de 'Alaş Orda' diye ad kondu. Bu ad altında Alihan'ın önderliğinde Kazak millî fıkrası, gerçek siyasi parti sıfatıyla resmen kurulmuş oldu. 26 Aralık 1917'de Orenburg'da Alaş Orda Muhtar Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiştir.⁴ İngiliz ve Beyaz Ruslar'ın desteği ile bu cumhuriyet varlığına son vermek zorunda kaldı.

**Şokay,
Türkistan'ın beş
devlet olarak
bölünmesini
istememişti. O,
Türkistanlıların
tek ulus
olduğunu, tek
dine ve tek dile
sahip olduğunu
düşünüyordu.**

Türkistan Millî Muhtar Cumhuriyeti

Alaş Orda ile birlikte o dönemde Türkistan'da baş gösteren bağımsızlık hareketlerinden bir diğeri de Mustafa Şokay önderliğindeki Türkistan Millî Muhtar Cumhuriyeti idi. 17 Aralık 1917'de Otonom bir devlet kurma planı yapıldığında Mustafa Şokay'ın liderliği ile dört ulusun birliği halinde oluşturulan Kokand'da Türkistan Otonomisi (özerkliği) ilan edildi. 11 Şubat 1918'de Bolşevikler Kokand'a Taşkent'ten asker göndererek Otonom devleti yıktı. Savaşta iki tarafın gücü dengesizdi. Bolşevikler büyük toplara ve silahlara sahipti. Otonom devletin ise daha eğitimli askeri bile yoktu. Kurtulanlar Fergana dağlarına kaçıp 1928'e kadar savaşa devam ettiler. Ruslar bunları "Basmacılar", (Türkistan milliyetçileri/Korbaşlar) olarak adlandırmışlar. Mustafa Şokay Ruslar'ın "böl ve yönet" siyasetinin farkında idi. Şokay, Türkistan'ın beş devlet olarak bölünmesini istememişti. O, Türkistanlıların tek ulus olduğunu, tek dine ve tek dile sahip olduğunu düşünüyordu. Türkistan halkının Kazaklardan, Özbeklerden, Türkmenlerden, Taciklerden, Karakalpaklardan oluştuğunu vurgulamaktaydı. Bunların içinde sayı olarak Kazaklar çoğunlukta idi.⁵

Kazaklar da diğer çoğu Türkistan halkları gibi göçebidir. Onların toprakları geniş olup, büyük ve zengin doğal kaynaklara sahipti. Özbekler ise genelde şehirlerde

Şokay: “Biz Rusya ile dostça ilişkide bulunmalıyız; çünkü komşuyuz. Tek bir şeyi değiştirmeliyiz o da bağımsızlığımızı elde etmektir.” diyordu.

yaşamışlar ve ticaretle uğraşmışlardır. Türkmenler savaşa her zaman hazır ve göçebe idiler. Tacikler ise dağlarda bahçecilik ve ipekçilikle uğraşıyorlardı. Müslüman halkların 1911–1918 yılları arasındaki durumu böyle idi. Bu halkların hepsi Müslüman idiler ve Farsça konuşan Tacikler dışında hepsi Türk dilinde konuşmaktaydılar. Şokay bu Türkistan halkının birliğini hayal ediyordu.⁶

Çarlık Rusyası bölgeyi ilk olarak barışçıl yollarla sömürmüş, daha sonra askeri yolu denemiştir. Şokay’a göre, Rusların amacı zengin toprakları olan Türkistan’ı tümünden elde etmektir. Bu amaçla hareket ettikleri için Şokay Sovyetleri de sürekli eleştirmiştir. Yerel halkların kendi devletlerini kurmaya kalkışmamasından

kaygı duyardı. Türkistan’ın yerel halklarının içinde yüksek askeri kadrolarının bulunmayışına üzülyordu. Tüm idareler Rusların elindeydi. Tren yolları bile Rusların kontrolü altında bulunuyordu. Bununla birlikte posta, jandarma, polis, okul, bankalar hepsi Rusların gözetiminde idi. Bağımsız Cumhuriyet görüntüsü sadece kâğıt üzerinde kalıyordu. Şokay: “Biz Rusya ile dostça ilişkide bulunmalıyız; çünkü komşuyuz. Tek bir şeyi değiştirmeliyiz o da bağımsızlığımızı elde etmektir.”⁷ diyordu.

Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti

Lenin’in önderliğindeki devrim henüz Moskova’da yerleşmeden, Rus Sosyal Demokratları ve Sosyal İhtilalcılar partilerinin mensupları 19 Kasım 1917’de, Çarlık dönemindeki Türkistan Genel Valiliği’nin kapsadığı bölgeyi Sovyet rejimine göre idare etmek için Ruslardan 36 komiser atadılar. Bunlar bütün Türkistan’da kendi egemenliklerini kurmak için çalışmalara başladılar. Çarlık rejiminin yıkılması ile birlikte Türkistan’ın Sovyetleştirilmesinde kilit rolü oynayan Rus komiserleri Nisan 1918’de Sovyetler kongresinde Türkistan’ın devlet sistemini tartıştılar. 30 Nisan 1918’de Rusya SFC’ne bağlı Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti’ni oluşturduklarını ilan ettiler. Nisan 1918’deki kongrede ayrıca Türkistan için Milliyetler Komiserliği’ni kurdular. Özerk Cumhuriyetin başına geçen Turar Rıskulov 1920 yılı başında bu komiserliği kaldırdı. Bir sonraki maddede ele alınan Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, bu cumhuriyetin devamı olarak kurulmuştur.⁸

Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Sovyet Rusya'nın Türkistan Komisyonunun emirnamesi ile adı geçen Türkistan Milliyetler Komiserliği 1921'de yeniden oluşturuldu. Sovyet Rusya Hükûmeti, 27 Ağustos 1920'de 'Türkistan Cumhuriyeti Hakkında' bir kararı kabul etti. Buna göre Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Rusya SFSC'nin özerk bir bölgesi olduğu bildirildi. Eylül 1920'de bu cumhuriyetin yeni anayasası kabul edildi. Daha önce, 11 Ağustos 1919'da Taşkent'te bulunan muhtar cumhuriyet hükûmeti, Türkistan'daki millî mücadelenin bölgedeki Rus egemenliğini tehdit ettiğini dikkate alarak Türkistan cephesini oluşturmuştur. Ekim 1919'da ise Komünist Partisinin direktifi ile bahsi geçen Türkistan Komisyonu'nun kurulması gerçekleşmişti. Bu komisyona Türkistan'da diktatörce çalışılabilecek yetkiler verildi. Cephenin komutanlığına atanan General Frunze, 14 Ağustos 1919'da yayınladığı emirnamede ordunun hedefinin bütün Türkistan'ı işgal etmek olduğunu bildirdi. Komisyonun faaliyeti 2 Şubat 1925'te sona ermiştir. Türkistan cephesi ise 4 Haziran 1926'da kaldırılarak, Orta Asya Harbi Mıntıkası adıyla yeniden örgütlenmiştir.⁹

Kazakistan Özerk SSC

Kazakistan ÖSSC ile Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin kuruluşunda, Alaş Orda hareketinin büyük önemi ve etkisi olmuştur. 1919 yılında hareket önderleriyle yönetimin anlaşmasından ve Kazakistan toprakları üzerinde Kırgız Özerk SSC'nin kurulmasından sonra 1924'te yapılan düzenleme ile Kazakistan Özerk SSC kuruldu.¹⁰ Sovyet rejiminin Kazakların uluslaşmasına temel katkısı, Kazakistan'ın 1920'lerde bağımsız bir idari birim olarak ve ardından da 1936'da bir Birlik Cumhuriyeti olarak tanınması oldu. Böylece Baytursunov tarafından 1913'te dile getirilen Kazak ulusu fikri, Kazakların iyi tanımlanmış sınırlara sahip toprakları içinde bir cumhuriyet olarak ortaya çıkmasıyla desteklendi.

Merkezi yönetimin dil ve ulusçuluk politikaları, Kazakların diğer Türk dilli gruplarla olan birlik duygusunu zayıflatmış olabilir; ancak bu unsurlar, Kazakların kendi etnik ve bölgesel ulusçuluğunu büyük ölçüde sağlamlaştırdı. Bugün kendi tarihsel bölgesinde yaşayan kısmen homojen bir Kazak ulusunun var olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fakat bu durumu nüfusun dengesiz dağılımı çapraşık hale sokmaktadır. 1989 sayımına göre Kazakistan nüfusunun % 42'sini Kazak kökenliler, % 36'sını Ruslar ve %5.4'ünü de Ukraynalılar oluşturmaktadır. Geri kalanı da diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Aslında Müslümanlar çoğunlukta olabilirler, ancak sayım dil ve etnik kökene göre yapılmıştır ve Kazaklar sayıları yaklaşık bir milyon olan Özbekleri, Tatarları ve Azerileri saymayı reddetmektedirler. Buna bakılırsa, Müslüman çoğunluk şimdilik elde edilmiş benzerdir. 1988'de Kazaklar ulusal kültür ve dili geliştirmek ve ülke dışındaki Kazakları ülkelerine çekmek amacıyla Atamekan adında örgüt oluşturdular.¹¹

Sovyet rejiminin Kazakların uluslaşmasına temel katkısı, Kazakistan'ın 1920'lerde bağımsız bir idari birim olarak ve ardından da 1936'da bir Birlik Cumhuriyeti olarak tanınması oldu.

SSCB'nin Son Yılları ve Kazakistan'ın Bağımsızlık Öncesi Yılları (1986-1990)

Kazakistan'ın SSCB döneminde 1986'da Tatar kökenli Dinmuhammed Konaev iktidardan ayrılınca Merkezi Komite Kazakistan yöneticisi olarak Rusya'daki Ulyanov bölgesinin yöneticisi Gennadi Kolbin'i seçti. Kolbin Gorbaçov'un sadık arkadaşlarından biri idi. Kazakistan'ı bilmeyen, tanımayan birinin yönetmesine karşı olan halk meydanlara döküldü ve bu durumu protesto ettiler. Yöneticilerin protestolara verdikleri sert tepkiye karşılık halk gösterilerini daha fazla şiddetlendirdi. Bunun sonucunda iktidardakiler sokakları sakinleştirmekte yetersiz kaldılar. Meydanlar büyük çatışma alanına dönüştü. Çatışmayı durdurma amacı ile 1989'da G. Kolbin yerine Kazakistan'ın Komünist Partisinin Merkezi Komitesinin birinci

sekreteri olarak N. Nazarbayev seçildi. Nazarbayev Nisan 1990'da Kazakistan'ın cumhurbaşkanı oldu.¹² Ardından Aralık 1991'de kurulmuş olan SSCB'ye Aralık 1991'de son nokta konuldu. 1 Aralık 1991'de yapılan referandum ile Kazakistan başkanlık sistemine geçti ve devlet başkanı olarak tekrar Nazarbayev seçildi. 16 Aralık 1991'de Kazakistan bağımsızlığını ilan ederek tarih sahnesinde Kazakistan Cumhuriyeti olarak yerini aldı. SSCB'nin çöküşünden sonra Kazakistan nükleer silahlardan vazgeçmek koşuluyla diğer devletler ve NATO gibi ulus-üstü güçler tarafından tanındı. N. Nazarbayev kendi ülkesini Asyalı olarak ilan etti. Ardından Nazarbayev sırasıyla Aralık 1991'de, Ocak 1999'da ve son olarak da Aralık 2005'te yapılan genel seçimlerde devlet başkanlığına seçilmiştir. 2007 Mayıs'ında ülke Parlamentosu N. Nazarbayev'in ömür boyu devlet başkanı olması yönünde karar almıştır.¹³

Bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti

Yukarıda belirtildiği gibi, 1989'da Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliğine Kazak olmayan birinin, Kolbin'in atanmasına karşı Kazak halkı meydanlara toplanarak büyük protesto gösterileri ile başkaldırmış ve güvenlik görevlileriyle çatışmaya girmişti. Bunun üzerine Kolbin'in yerine 22 Haziran

1989'da N.Nazarbayev Kazakistan Komünist Partisi Birinci Genel Sekreterliğine tayin edildi. Kazaklar bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladı. Nazarbayev kısa zamanda Rus halkının da güvenini kazandı. Nazarbayev ülkede yaşayan her 2 toplumu bir arada tutmak, artan antik temelli gelişmelerin bir iç savaşa dönüşmesini önlemek için son derece dikkatli bir siyaset izledi. Ağustos 1989'da Kazakçayı cumhuriyetin resmî dili olarak kabul eden yasa tasarısını parlamentodan geçirtti. Yeni düzenlemenin yürürlüğe girmesini ise her bölgedeki Kazak nüfusunun oranına göre belli tarihlerde yürürlüğe girecek şekilde karara bağlandı. Buna göre Kazak nüfus oranının % 70'in üstünde olduğu bölgeler için Ocak 1990; % 50'nin altında olan bölgeler için ise 1994'ün sonu olacak şekilde süreç tamamlanacaktı. Bunun üzerine özellikle kuzey bölgelerde yaşayan Rus nüfus, bu düzenlemenin değiştirilmesi için hızlı bir lobi faaliyeti başlattı. Meclisteki Rus temsilciler, ülkenin bağımsızlık ilanının ancak dil meselesini hallettikten sonra ele alınabileceği görüşünü savundular. Daha sonra yapılan değişikliklerle 2000 yılına kadar yumuşak bir geçiş programı kabul edildi.

Kazakistan'ın siyasi bağımsızlığına gidişini hızlandıran olayların başlıcaları şunlardır: Kazakistan Hükûmeti aldığı bir karar ile genel seçime gitmiş ve 26 Mart 1990'da Kazakistan Parlamentosunun yeni üyelerini seçmiştir. 24 Nisan 1990'da Nazarbayev, Parlamento tarafından ilk Kazak Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Bu seçimlerle daha kuvvetli bir hale gelen Nazarbayev, Kazak Türklerinin hayatını tehdit eden Sovyet nükleer deneme bölgesel olan Semipalatinsk Üssü'nü kapattırıştır. Oljas Süleyman'ın önderliğini yaptığı bir grup Kazak aydınının, kapatılması için uzun zamandır mücadele ettiği nükleer denemelerin durdurulması Kazak halkını son derece memnun ettiği gibi, millî birliğin kuvvetlenmesine de büyük katkı sağlamıştır. Sovyetler Birliği içerisinde yer alan diğer Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan 30 Ağustos 1991'de, Türkmenistan 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Kazakistan 16 Aralık 1991'i en uygun tarih olarak seçmiştir.

1989'da Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliğine Kazak olmayan birinin, Kolbin'in atanmasına karşı Kazak halkı meydanlara toplanarak büyük protesto gösterileri ile başkaldırmış ve güvenlik görevlileriyle çatışmaya girmişti.

Oljas Süleyman'ın önderliğini yaptığı bir grup Kazak aydınının, kapatılması için uzun zamandır mücadele ettiği nükleer denemelerin durdurulması Kazak halkını son derece memnun ettiği gibi, millî birliğin kuvvetlenmesine de büyük katkı sağlamıştır.

Kazakistan'ın bağımsızlığı şu aşamalar ile gerçekleşmiştir: 1 Aralık 1991 günü yapılan seçim ile Nazarbayev, 5 yıl süreyle Kazakistan Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. 10 Aralık 1991'de, Kazak Parlamentosu aldığı bir kararla ülkelerinin 'Sovyet Sosyalist' adını bıraktığını ve sadece 'Kazakistan Cumhuriyeti' olarak anılacağını ilan etmiştir. Nihayet 16 Aralık 1991'de Kazakistan tam bağımsızlığını ilan etmiştir. Kazakistan'da 'Kazaklaştırma' olduğu ileri sürülen politikaların temelinde, Kazakistan-Rusya ilişkileri ve Kazakistan'da etnik guruplar arasında sağlanmak istenen denge vardır. Bununla birlikte yaklaşık 70 yıllık başkentin, kuzeyde zengin Karaganda bölgesinin yanında yer alan, 1830'da Ruslar tarafından kale olarak kurulan ve 1950'lerde Tselingrad adı verilen Akmola'ya taşınması kararı da 'kuzey'in gerçek kimliğine yani Kazaklaşmaya dönmesi' konusunda atılan hesaplı ve cesur bir adım olarak görünmektedir.¹⁴ Daha önce Kazakistan'ın ilk başkenti Kızıl Orda'dan 1929'da

2.başkenti Alma-Ata'ya taşınmış ve Alma-Ata başkent olarak ilan edilmiştir.

Kazakistan'ın demografik yapısı XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan yeni göç akımı nedeniyle karmaşık bir görünüm kazanmıştır. 1989 sayımı itibarıyla yaklaşık 16.5 milyon nüfusa sahip olan Kazakistan'da cumhuriyete adını veren Kazakların oranı ancak % 40 civarındadır. Rusların oranı ise % 38'dir. Nüfusun diğer bölümü de çoğunlukla Ukraynalı, Belorus ve çeşitli Müslüman /Türk topluluklardan oluşmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde başkent olan Almatı gibi siyasi ve ekonomik önemi olan merkezlerde Rus nüfus oranı % 50'ye yaklaşmıştır. Yer altı madenleri bakımından zengin olan dolayısıyla Rusya'nın ekonomisi açısından son derece zengin olan Kuzey Kazakistan'da Müslümanların oranı 1979 sayımı itibarıyla % 19.3 oranına düşmüştür. 1959-89 arasında Kazakistan'da Kazakların nüfus artış oranı % 134.4'ü bulurken Ruslarınki ancak % 56.7 düzeyinde kalmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Araştırmaları Merkezinin yaptığı araştırmalara göre son dönemde Müslümanların yoğun olduğu bölgelerde yaşayan Kazak gençlerin

kuzey ve batıdaki sanayi bölgelerinde göç etmeye başladığı ortaya çıkmıştır. 1989 sayımı itibarıyla yaklaşık 16.5 milyon nüfusa sahip olan Kazakistan'da cumhuriyete adını veren Kazakların ancak % 40 civarındadır. Rusların oranı ise % 38'dir. 1995'e geldiğinde toplam 16.679.000 olan nüfusun 6.672.340 kişi ile % 46'sını Kazaklar, 5.837.650 kişiyle %35'ini Ruslar, 3.169.010 kişi ile %19'unu diğerleri oluşturmaktadır.¹⁵

	1970	%	1979	%	1989	%
Kazak	4.234.000	36.5	5.289.000	37.5	6.600.000	40.0
Rus	5.552.000	47.8	5.992.000	42.5	6.270.000	38.0
Diğerleri	1.838.000	15.7	2.809.000	20.0	3.630.000	22.0
Toplam	11.624.000	100	14.090.000	100	16.500.000	100

Tablo I. 1970 ve 1979 Yıllarında Kazakistan'daki Toplam Nüfus İçerisinde Kazak ve Rusları Miktarı ve Oranlar¹⁶

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan ülkedeki Kazak nüfusunun azınlık durumdan kurtulması ve daha yüksek bir temsile sahip olması için değişik politikalar izledi. Öncelikle Kazakistan dışında yaşayan yaklaşık bir milyon Kazak'ın ülkeye yerleşimi sağlandı. Devletin resmî dilinin Kazakça olması ve değişik nedenlerden dolayı Rus nüfusun bir kısmının Rusya'ya göçmesi sonucunda Kazaklar ülkenin en yüksek nüfusa sahip etnik grubu oluşturdular.

2014 yılı Ocak ayı tahmini rakamlarına göre Kazakistan'ın nüfusu 17,948,816 kişidir. Bunların yaklaşık % 63.1'i Kazak; % 23.7'si Rus; % 2.8'i Özbek; % 2.1'i Ukrayna; % 1.4'ü Uygur Türkü; % 1.3'ü Tatar; % 1.1'i Alman ve % 4.5'i de diğer etnik kökendir¹⁷. Bu durumda ülkedeki Müslüman-Türk nüfusun oranının % 70'i aştığı görülmektedir.

Yeni Anayasa ve Başkent'in Değişmesi

Kazakistan'ın bağımsızlık süreci ve sonrasında izlediği yol Nazarbayev yönetiminin ihtiyatlı siyaseti çerçevesinde anlaşılabilir. Anayasa'nun

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan ülkedeki Kazak nüfusunun azınlık durumdan kurtulması ve daha yüksek bir temsile sahip olması için değişik politikalar izledi. Öncelikle Kazakistan dışında yaşayan yaklaşık bir milyon Kazak'ın ülkeye yerleşimi sağlandı.

Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, 1995'te ülkesini ziyaret eden Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'den, Kazak başkentinin Almatı'dan Akmola'ya taşınması konusunda yardım istemiştir.

halkoyuna sunulmasından yaklaşık bir buçuk yıl önce Kazakistan Parlamentosu, 6 Temmuz 1994 tarihinde aldığı bir ilke kararı ile başkentini Almatı'dan kuzeyde bulunan Akmola şehrine taşınmasını öngörmüştür. Çerkeç olarak nüfusun güneyde yığılmasının önlenmesi ve idari işleyişin kolaylaştırılması gösterilmiştir. Kazakistan'ın yeni başkenti Akmola'nın Sovyet döneminde adı Tselingrad olup, % 46'sı Rus, % 23'ü Kazak olmak üzere toplam 300.000 nüfusa sahip bulunmaktaydı. Başkentini değiştirmesi konusundaki kararın başta gelen nedeni, Rusların Kazakistan'ın kuzeyini Rusya'ya katma taleplerine siyasi bir cevap vermektir. Bu karar ile birlikte bölgeye genç Kazakların yerleştirilmesinin teşvik edilmesi, böylece Kazak kimliğinin yeniden kazandırılmasına aracı olunması söz konusudur. Gerçekten de, çalışmanın başından beri ele aldığımız olayların

etkisiyle bölgede Kazak nüfusu azalırken Rus nüfusu oldukça artmıştır. Aleksander Soljenistin tarafından Rus sınırı olarak belirlenen alanın içindeki nüfus oranları şöyledir: Kustanay (% 47 Rus, % 18 Kazak), Kuzey Kazakistan (% 62 Rus, % 19 Kazak), Kokçetau (% 40 Rus, % 30 Kazak), Akmola (% 46 Rus, % 23 Kazak), Pavlodar (% 45 Rus, % 30 Kazak), Karaganda (% 53 Rus, % 19 Kazak) ve Doğu Kazakistan (% 65 Rus, % 28 Kazak) bulunmaktadır.

Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, 1995'te ülkesini ziyaret eden Türkiye Cumhurbaşkanı Demirel'den, Kazak başkentini Almatı'dan Akmola'ya taşınması konusunda yardım istemiştir. Nazarbayev'in 'eğer Türkiye Kazakistan'a Kazak başkentini Akmola'ya taşınması konusunda yardım ederse, bu Kazakistan'ın bağımsızlığı yolundaki problemlerden en azından birini çözmeye kesinlikle yardım edecektir' şeklindeki açıklaması konunun idari ve iktisadi nedenlerden çok siyasi yönünün bulunduğu bir göstergesidir. Kazakistan'daki siyasi gerekçe, Türkiye'ninkiyle aksi yönde işlemektedir. İstanbul'un boğazlar ve denizler dikkate alındığında bir üç bölgesinde yer alması nedeniyle savunmasının daha zor olması düşünülerek başkentliğine son verilmişti. Kazakistan ise, Akmola'nın savunmasının garanti altına almak için burayı başkent yapmaktadır. Bir başka örnek olarak Saraybosna gösterilebilir. Saraybosna'da önemli miktarda Sırp nüfusunun bulunması gerekçesiyle bölünmesi gündeme gelince Bosna-Hersek devlet başkanı Aliya İzzetbegoviç bu girişimlere karşı çıkmıştır ve burasının Bosna-Hersek'in başkenti olduğunu bildirerek cevap vermiştir.¹⁸

Ruslara Açık Kapı Bırakma Siyaseti

Yeni Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Kazakistan'da yaşayan ve başka bir devletin vatandaşı olmayan herkesi Kazakistan vatandaşı saymaktadır. Rusya'nın talebine karşın Rus nüfusu çifte vatandaşlık hakkını tanınmamakta, bununla beraber ülke dışında yaşayan tüm Kazaklara yaşadıkları ülkenin vatandaşlığının yanı sıra Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkı tanınmaktadır. Bu durum, Kazak diasporasını gözeten bir uygulama olarak görülmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kazakistan, ülkeye adını veren etnik grup olan Kazakların toplam nüfusun çoğunu oluşturmadığı tek eski Sovyet cumhuriyeti idi. Sovyetler döneminde Kazaklar aleyhine ve özellikle Ruslar lehine yapılan bütün uygulamalara rağmen, 1990 yılı itibarıyla ülkede Kazaklardan daha fazla nüfusu olan bir başka etnik gurup da mevcut değildi. Bununla beraber, Kazakistan'ın Kazak olmayan sakinlerinin çoğu bölgeye Sovyetler Birliği

döneminde gelmişlerdir. 1920'ler ve 1930'larda sürgün edilen Rus ve Ukraynalılar ülkenin her tarafına dağıtıldılar. 1950'lerde gelenler ise daha çok altı Kuzey vilayetlere dağıldılar. Bugün hâlâ Kazaklar ülkenin bu kısımda azınlık olarak yaşamaktadır. Ülkede yaşayan Volga Almanları, Kırım Tatarları ve Koreliler de II. Dünya Savaşı arifesinde ve esnasında Kazakistan'a sürgüne gönderilip buraya yerleşmiş olan diğer milletlerdendirler. Ülkede ayrıca Özbekler, Döngenler (Dunganlar) ve Uygurlar yaşamaktadırlar.

1950'lerde Kazakistan'ın bakir bölgelerine sistemli bir şekilde Ruslar yerleştirildi. Böylece 1960'lara kadar Sovyetler Birliği'nin her döneminde, Kazakistan'da Kazakları azınlığa düşürmek için bir devlet siyaseti uygulandı. Bu gerçek, glastnost döneminde Rus tarafından açıkça dile getirilmiştir.

Kazakistan'ın demografik görünümü, bağımsızlık sonrasında da çalkantılı bir seyir izlemeye devam etmiştir. Ülkenin demografisi Ruslar tarafından işgal edildiği 19'ncü yüzyıldan beri katliamlar, sürgünler ve yerleşimciler nedeniyle doğal değil ama siyasi gerekçelerle değişiklik göstermektedir. Örneğin ülkenin 1926'da 3,713,000 olan nüfusu 1959 yılında 1 milyon azalmıştır. 1989'da 16,464,000 olan nüfus 1999 nüfus sayımına kadar yıllık ortalama % 1'lik bir azalma ile 14,953,000'a düşmüştür. Bu dönemde Kazak kökenli olmayanların ülkeden ayrılma eğilimleri görülmüştür.

1950'lerde Kazakistan'ın bakir bölgelerine sistemli bir şekilde Ruslar yerleştirildi. Böylece 1960'lara kadar Sovyetler Birliği'nin her döneminde, Kazakistan'da Kazakları azınlığa düşürmek için bir devlet siyaseti uygulandı.

Nazarbayev, Kazak dış politikasının yeni yönelimini “Ne Pantürkizm ne de Panislamizm Kazakistan tarafından kabullenilebilir. Biz Avrasya Birliği’ni seçtik ve bu doğrultuda yolumuza devam edeceğiz.”²² diyerek ortaya koymuştur.

2000-2001 döneminde de azalma devam etmesine karşın, 2003-2004 döneminde azalış trendi durarak % 0.7 artışla nüfus 14,951,000’a ulaşmıştır. 2006 itibarıyla nüfusun 15,300,000 milyon olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹ Kazakistan’da etnik azınlıkların nüfusunda azalış görülmesine karşılık 1989-1999 döneminde Kazak nüfus % 22’lik bir artışla 6.534 milyondan 7.985 milyona yükseldi. Bu artışta Kazakların Müslüman olmayan halklara kıyasla yüksek doğum oranları kadar, Nazarbayev’in Sovyet sonrası dönemde izlediği özellikle Moğolistan ve Çin başta olmak üzere Kazakistan dışında yaşayan Kazakların ülkeye göçünü teşvik politikası da etkili oldu. Nitekim yalnızca 2003-2004 döneminde 87.000 Kazak bu yöntemle ülkeye yerleştirildi.²⁰

Milliyetler Politikası

Sovyetler Birliği’nin çözülüşü sürecinde “Pandora’nın Kutusu”nun açılışı ile üstü örtülmüş birçok etnik sorun patlak vermiş ve kanlı etnik çatışmalar yaşanmıştı. Kazakistan da

birçok uzman tarafından etnik çatışmaların yaşanabileceği spot noktalarından biri olarak görülüyordu. Sovyet döneminde uzun yıllara dayanan kolonizasyon politikaları nedeniyle Kazak nüfus ülke içinde uzun dönem azınlık konumunda kaldı. Kolonizasyon politikaları özellikle Stalin ve Kruşçevli yıllarda yoğun olarak uygulanmış ve ülkedeki Kazak nüfus 1926’daki % 58 oranından 1959’da % 30’lara kadar gerilemişti. Aynı dönemde Rus nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 20’den % 42’ye yükselmişti. 1959’da toplam nüfus içinde % 8,2 Ukraynalı ve % 7,1 de Alman olduğu göz önüne alınırsa, Sovyet politikaları aracılığıyla Kazakistan Orta Asyalı kimliğinden hızla uzaklaşarak büyük oranda Batı (Slavik-Alman) kimliğinin damgasını vurduğu bir ülke konumuna dönüştü. Slavik halklarla Müslüman nüfus arasındaki doğum oranlarındaki çarpıcı farka rağmen Kazak nüfus Sovyetler Birliği’nin dağılması arifesinde ancak % 39 oranına ulaşabildi.

Dış göçlerin genelde eğitimli kitlelerin göçü olarak gerçekleşmesi nedeniyle kamusal ve özel sektörde birçok alanda kalifiye eleman sıkıntısına yol açması Kazak yönetimini dil ve milliyetler politikasında strateji değişikliğine yöneltti. 1993 Anayasası’nda Kazakça “devlet dili” olarak kabul edilirken Rusça’ya da “uluslararası iletişim dili” olarak yer verildi. Kazakça ve Rusça’nın merkezi ve yerel yönetim kurumlarında resmî dil olarak kullanılacağı belirtildi. Nazarbayev 1995’de azınlıklar

arasında giderek artan hoşnutsuzluğu gidermek amacıyla Kazakistan Halklar Asamblesini kurdu. Asamble etnik temele dayanmayan teritoryal temelde kurgulanan bir Kazakistan ulusu inşa projesinin bir ayağı olarak planlandı. Bu bağlamda, Nazarbayev'in milliyetler politikası ülkedeki etnik dengeleri gözetir bir nitelik arz etmektedir. Sovyet sonrası süreçte öne çıkan yerlileşme politikaları (özellikle de dil politikalarında görüldüğü üzere) ülkedeki azınlıkları rahatsız etmeksizin zamana yayılarak uygulanmakta ve demografik dengenin doğal değişimine dayanarak kurgulanmaktadır. Nazarbayev, daha aktif bir Kazaklaştırma politikasının uygulanmasını savunan ve hükûmetin gerek dil politikasını, gerekse anayasal vatandaşlık temelindeki milliyetçilik anlayışını "sulandırılmış" bulan Kazak milliyetçilerinin görüşlerine karşılık ani ve zora dayalı uygulamalardan uzak durmaktadır. Nazarbayev, bu türden uygulamaların Kazak olmayanları ülkeye yabancılaştıracağını ve doğuracağı sonuçlarıyla ciddi ekonomik sorunlara yol açacağını sıklıkla dile getirmektedir. Bu bağlamda, resmi milliyetler politikası ülkenin demografik yapısını göz önüne alan ve gelecek kuşaklara yönelik odaklanan bir çerçevede değerlendirilmektedir.

Milliyetler politikasının altında yatan strateji büyük oranda demografik dengenin Kazaklar ile Kazak olmayanlar arasındaki doğum oranlarındaki farklılık nedeniyle doğal olarak orta ve uzun vadede Kazakların lehine farklılaşacağı temeli üzerine dayanmaktadır. Kazak hükümeti bu trendi beslemek amacıyla "Oralman projesi" adıyla bilinen bir politika izlemekte ve bu çerçevede başta Çin ve Moğolistan olmak üzere dünyanın değişik coğrafyalarına dağılmış Kazakların Kazakistan'a göçünü teşvik etmektedir. "Nurlu Köş" (Nurlu Göç) programı çerçevesinde bugüne kadar yaklaşık 1 milyon Kazak ülkeye yerleşmiştir. Dışarıdan gelen Kazakların önemli bir bölümü daha önce Slavik halkların ve Almanların yoğun olarak yaşadığı Kuzey ve Doğu Kazakistan ile Karaganda bölgelerine yerleştirilerek bu bölgelerdeki nüfus azalışı giderilmeye ve etnik denge sağlanmaya çalışılmaktadır. Kazakistan'da Kazak nüfusun artışına paralel olarak diğer Türk ve Müslüman etnik grupların nüfus oranlarında da artış söz konusudur ve Orta Asya halkları toplam Kazakistan'ın toplam nüfusunun yaklaşık

1959'da toplam nüfus içinde % 8,2 Ukraynalı ve % 7,1 de Alman olduğu göz önüne alınırsa, Sovyet politikaları aracılığıyla Kazakistan Orta Asyalı kimliğinden hızla uzaklaşarak büyük oranda Batı (Slavik-Alman) kimliğinin damgasını vurduğu bir ülke konumuna dönüştü.

Nazarbayev, daha aktif bir Kazaklaştırma politikasının uygulanmasını savunan ve hükûmetin gerek dil politikasını, gerekse anayasal vatandaşlık temelindeki milliyetçilik anlayışını “sulandırılmış” bulan Kazak milliyetçilerinin görüşlerine karşılık ani ve zora dayalı uygulamalardan uzak durmaktadır.

% 70’ini oluşturmaktadır. Böylece, tarihte olduğu gibi yeniden Kazakistan’a –bir dönem flulaşan-Orta Asyalı kimliği damgasını vurmaktadır. Öte yandan, bu oransal artışta, 1991-1995 döneminde ülkedeki Rus nüfusun Rusya Federasyonu’na göçü ve Kazak hükûmetinin Oralman projesi kadar, Kazak-Kazak olmayan demografik ayrımı göz önüne alındığında doğum oranlarında Kazak nüfus lehinde oluşan çarpıcı farklılık da ciddi bir rol oynadı. Her ne kadar doğum oranlarına ilişkin eldeki istatistiki bilgiler etnik farklılık temelinde bir bilgi sunmasa da Kazak ve diğer Müslüman halklar arasında doğum oranlarının Müslüman olmayan halklara kıyasla çok daha yüksek olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Kazak ve diğer Müslüman etnik grupların daha yoğun yaşadığı bölgelerde doğum oranlarının Müslüman olmayan etnik grupların daha yoğun yaşadığı bölgelerdeki doğum oranlarına kıyasla açık bir fark göstermesi bu konuda önemli bir veri sunmaktadır. Nitekim 2009 verilerine göre doğum oranları Kazakların yoğun olarak yaşadığı Mangistau (3,80), Kızılorda (3,71), Atrav (3,29), Cambul (3,20) gibi Güney ve Batı Kazakistan’daki şehirlerde ülke ortalamasının (2,65) oldukça üzerinde iken, Rus ve diğer Slavik azınlıkların yaşadığı Kostanay (1,70), Pavlodar (1,98) gibi yerleşim bölgelerinde ise çok altında kalmaktadır.²¹

Sonuç

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kazakistan’ın bunu sürdürebilmesi, yani tekrar Rusya’nın kontrolüne girmemesi için dostça ve barışçıl bir siyaset izlemesi gerekmekte ve Nazarbayev de bunu yapmakta; eski Türkistançılık-Turançılık görüşleri yerine “yeni Avrasyacılık” görüşü savunulmaktadır. Hatta Kazakistan, İslam Konferansı Örgütüne davet edildiğinde bu teşkilatın fazlaca siyasileştiğini belirten Nazarbayev, Kazak dış politikasının yeni yönelimini “Ne Pantürkizm ne de Panislamizm Kazakistan tarafından kabullenilebilir. Biz Avrasya Birliği’ni seçtik ve bu doğrultuda yolumuza devam edeceğiz.”²² diyerek ortaya koymuştur.

Türkistan, yeni cumhuriyetler için belirlenen sınırlarla, hem coğrafik, hem demografik bakımlardan parçalandı. Bunun sonucunda günümüze etnik, ulusal kimlik, sınır ve güvenlik gibi sorunlarla uğraşan bir çok Cumhuriyet ve özerk bölge topluluğu miras kaldı. Elbette Orta Asya'nın bugün ayakta kalmak için entegrasyonu gerekli kılan parçalanmış hâli, 'böl ve yönet' ilkesinden hareket eden Sovyet önderlerinin, Çarlık hükümetinin çok ustaca hazırladıkları sömürgecilik sisteminin eseridir.

Bölgenin en büyük yüzölçümüne sahip ülkesi Kazakistan'ın lideri N.Nazarbayev ağırlıklı Rus nüfusundan ötürü, devlet içinde hiçbir etnik gruba ayrıcalık tanımama anlayışını benimsemiş ve ayrılıkçı hareketlere karşı olmuştur. Kırgızistan lideri A. Akayev çok etnili bir partinin lideri olarak başkanlığa seçilmiştir. Düne kadar bölgedeki en demokratik lider olarak kabul edilmektedir. Son olarak Türkmenistan lideri S. Niyazov Türkmenbaşı etnisite ve İslam da dâhil olmak üzere tüm muhalif hareketleri sindirmiştir. Bu "etnik temelli parçalara ayrılmış" bölgede bu yarayı kaşıyarak değil, tedavi ederek uzun dönemde sağlıklı bir ulus inşa etmek mümkün olacaktır.

1 YALÇINKAYA (1997), Almatı'dan Akmola'ya Kazakistan'ın Başkenti, Sakarya Üniversitesi, ss.9-11

2 Yalçinkaya, age., s.19

3 Alaş Orda'nın resmi bayrağı bugünkü Türk bayrağı ile bire bir aynıdır. Sadece ay ve yıldızın rengi ak değil, sarıdır. Alaş Orda'nın ayrıca muhteşem bir de "Millî Marşı" vardır. Marş şöyledir:

Kökendeki atam er Türk, biz Kazak eliyiz.	Ölsek hak şehidiz, öldürsek biz gazi.
Serin dağ, çalkanan göl, Sarak (dağı) yerimiz.	Güçlü düşman karşı durur, erinip yatma (Alaş!),
Vadi aşip, mal sürüp, seyran edip, serbest yaylayıp,	Kaldıran ak tuğu yere, koparıp yıkma (Alaş!).
Arka (dağı)nın özgür büyüyen şımarığı, efendisiyiz.	"Tevekkül, Allah" deyip, bet(yüz) koyup kapla (Alaş!).
Turanda serbest yürüten, biz Türk'ün eriyiz,	"Ap!" dese (ap demek: ata seslenmek) at olup şahlanıriz,
Üleşte(paylaşım)da en çoğu alan, değişmez dibimiz(kökümüz).	"Lap" dese (birdenbire alevlenen ateşin sesi) od olup gürüldeyip yanarız.
Ecelden er Türk, ok deşen etimiz,	Alaşın ak tuğun, haykırıp kola alıp,
Kaymayıp kayıtmayan, hiç düşmandan betimiz(yüzümüz).	Alaşlayıp çarpanda, düşmana uran salarız.
Düşmanın söz mü olur, bizlere hep az	

4 YALÇINKAYA, age., s.22

5 AŞİMBAYEV (2007), "Mustafa Şokay", Tom:3, Almatı: Kaynar yayınevi, s.217

6 ŞOKAY, Maria (2007), Almatı: Mustafa Şokay, Atamura, s.222

7 AŞİMBAYEV, age., s.223

- 8 YALÇINKAYA, Yetmiş Yıllık Kriz Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkler İlişkileri, 3.Baskı, Beta Yayınları, 2004, İstanbul, ss.71-72
- 9 YALÇINKAYA, Yetmiş Yıllık Kriz..., s.73
- 10 YALÇINKAYA, Yetmiş Yıllık Kriz..., s.122
- 11 Karpat,Türkiye ve Orta Asya, çev. Hakan Gür, 2003, Ankara: İmge Kitabevi, s138-139
- 12 NAZARBAYEV (2003), Tauelsizdik Belesteri, „Astana, s.332
- 13 <http://lenta.ru/lib/14160029/full.htm>
- 14 YALÇINKAYA, Almatı'dan Akmola'ya Kazakistan'ın Başkenti, Sakarya Üniversitesi Basımevi, 1997, Yayın No:24, ss.38-39
- 15 İTO, Kazakistan, İstanbul Ticaret Odası, yayın no:1992-25,s.10
- 16 YALÇINKAYA, Almatı'dan Akmola'ya., s.42
- 17 CIA, The World Factbook/Kazakistan https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/print/country/countrypdf_kz.pdf
- 18 Yalçinkaya, Almatı'dan Akmola'ya., ss.44-46
- 19 <http://www.maxicep.com/dunya-ulkeleri/kazakistan-genel-bilgi-resmi-dili-cografya-yapisi-iklimi-demografisi-219324.html>, (erişim.tarihi:05.05.2013)
- 20 .<http://www.usakgudem.com/yazar/349/kazakistan%E2%80%99dademografik-trendler.html>, (erişim.tarihi:05.05.2013)
- 21 <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=280>, (Erişim Tarihi: 05.05.2013)
- 22 NAZARBAYEV (1996), Halkka Undeui, Kazakhstanskaya Pravda, Kasım, cilt: 13, sayı:10, s.5

Kaynaklar

- Aşimbayev, M. "Mustafa Şokay", Tom:3, Kaynar yayınevi, Almatı, 2007
- İTO, Kazakistan, İstanbul Ticaret Odası, yayın no:1992-25
- Karpat,H. K. Türkiye ve Orta Asya, Çeviren: Hakan Gür, İmge Kitabevi, Ankara, 2003
- Nazarbayev, N. Halkka Undeui, Kazakhstanskaya Pravda, Kasım, cilt: 13, sayı:101996
- Nazarbayev, N. Tauelsizdik Belesteri, Astana, 2003
- Şokay, M. Ve Şokay, M., Atamura, Almatı, 2007
- Yalçinkaya, A. Almatı'dan Akmola'ya Kazakistan'ın Başkenti, Sakarya Üniversitesi Basımevi, Yayın No:24, 1997
- Yalçinkaya, A. Yetmiş Yıllık Kriz Sovyetler Birliği'nde Moskova-Türkler İlişkileri, 3.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2004
- <http://www.maxicep.com/dunya-ulkeleri/kazakistan-genel-bilgi-resmi-dili-cografya-yapisi-iklimi-demografisi-219324.html>
- <http://www.usakgudem.com/yazar/349/kazakistan%E2%80%99dademografik-trendler.html>
- <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=280>
- <http://lenta.ru/lib/14160029/full.htm>

MİLLİYETÇİLİK VE MEDENİYETÇİLİK¹

EROL GÜNGÖR*

MİLLİYETÇİLERİN millî kültür davası karşısında başlıca iki iddia bulunuyor. Bunlardan birincisine göre, kültürler insanlık âlemi içindeki birliği ve bütünlüğü bozmakta veya böyle bir birliğe engel olmaktadır. İnsanlar ve cemiyetler arasındaki ayrılıkları en aza indirmek veya ortadan kaldırmak yerine, bu ayrılıkları teşvik edersek milletler için saadet yerine felaket hazırlamış oluruz. İnsanların ve medeniyetlerin ölümüne yol açan harp de hep bu farklılaşmaların neticesi olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların kaynaşması her şeyden önce kültürlerin kaynaşmasını ve bütün dünyanın tek bir medeniyet içine girmesini gerektirir. Bu bakımdan milliyetçilik birleştirici değil, ayırıcı bir harekettir ve her ayırıcılık hareketi içinde bir düşmanlık tohumu gizlidir.

İkinci iddia, yukarıdaki gibi bir kıymet hükmünden ziyade bir vakiya dayanmaktadır. Hepimizin bildiği gibi Batı medeniyeti bugün süratle bütün dünyayı kaplıyor ve mahalli farkları ortadan silecek kadar güçlü görünüyor. Bu durumda millî kültürlerin varlığını muhafaza etmek veya geliştirmek boşuna bir gayretten ibaret kalır. Savaş meydanında barış konuşması yapmaya kalkışmak veya tehlikeyi görmemek için baş çevirmek ne kadar gerçek dışı bir hareketse, Batı medeniyetinin her şeyi kavrayan gücüne karşı küçük mukavemet noktaları kurmaya girişmek de o kadar gerçek dışıdır.

*

Hakikatte milliyetçilik bir kültür hareketi olmak dolayısıyla ile ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder.

Bu iddiaların her ikisi de milliyetçilik hakkındaki yanlış telakkilerden doğmaktadır. Bugünkü Batı dünyası, bilhassa Amerikalıların tesirinde olmak üzere milliyetçilik denince daha çok faşizm ve Nazizmi anlamaktadır. Hakikatte milliyetçilik bir kültür hareketi olmak dolayısıyla ile ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder. Bu bakımdan faşizm örneğine bakarak milliyetçiliği değerlendirmek her şeyden önce yanlış misalden hareket etmek olur. Fakat biz burada daha çok yukarıdaki iddiaların kültür ve medeniyet

münasebetleri bakımından ifade ettiği yanlışlar üzerinde durmak istiyoruz. Milliyetçilik kitabı ve peygamberi bulunan bir doktrin olmadığı için, ona karşı genel itirazlarda bulunmak doğru değildir. Millî kudretin geliştirilmesi bir memlekette istilacı bir politikaya imkân verebilir, bir başka memlekette bağımsızlık hareketi hâlinde inkişaf edebilir, bir başka yerde bir kültür ve medeniyet hareketi hâlini alabilir. Yunan milliyetçiliğinde kilise büyük bir rol oynamıştır, bugünkü Arap milliyetçiliği dini ikinci plana atarak Arap dili ve sosyalizme dayanan bir birliği gerçekleştirmeye çalışıyor. Sömürgecilikten yeni kurtulmuş ülkelerde eski sömürgecilere karşı düşmanlık millî hareketin esas itici gücünü teşkil ediyor, eski kudretine kavuşmak isteyen küçük devletlerde ise millî kültür ve tarih şuuru bu gücü veriyor. Bütün bu milliyetçilik hareketlerini bir tek örneğe bakarak toptan red veya kabul etmek elbette yanlış olur. Biz bu yanlışlığı kolaylıkla görebiliyoruz, ama modern medeniyet karşısında millî kültür davasını sağlam ölçü ve prensiplere bağlamakta çok güçlük çekiyoruz. Acaba millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyeti için bir kayıp mı, yoksa kazanç mıdır? Milliyetçiler bu hareketleriyle medeniyet dışında kalma gayreti mi gösteriyorlar?

Bazı tarihçiler ve sosyologlar imparatorlukların çökmesi ile muhabere ve nakil vasıtalarının sınırlılığı arasında kuvvetli bir paralel kurarlar. Bu merkezi otorite muhite doğru ne kadar yayılırsa, onun bu muhit üzerindeki kontrol gücü de gitgide zayıflar. Eski imparatorlukların kapladığı sahalarla eski medeniyetin sahip olduğu kontrol vasıtaları arasında bir dengesizlik bulunuyordu. Bu yüzden devletin uzak bölgelerdeki kudreti hiçbir zaman yakın bölgelerdeki kadar büyük olmuyor, üstelik uzak bölgelerin kontrolü devletin imkânlarını zorlayarak onu zayıf

düşürüyordu. Kıtalararası füzelerin, jet uçaklarının, radyo ve televizyonun at arabasından daha fazla olduğu bu devirde, siyasi kontrol meselesi artık büyük devletleri eskiden olduğu kadar meşgul etmiyor. Rusya kendisine başkaldıran Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya'yı yirmi dört saat içinde işgal edebiliyor; Amerika büyük nakliye uçaklarıyla istediği birlik ve teçhizatı birkaç saat içinde Vietnam'a gönderebiliyor.

Kültürlerin yayılışında da siyasi otorite derecelerine benzeyen çeşitli kuvvet sahaları vardır. Ayrıca kültür değişmesi teknolojik gelişmeye nispetle çok yavaş olduğu için, zamanımızın imkânları bile bu durumu eskiye nispetle çok değiştirmiş sayılmaz. Bir kültür kendi kaynağında ne kadar canlı ve güçlü olursa olsun, kaynağından uzaklaştıkça orijinalliğini kaybeder ve çok defa basit bir taklit konusu hâline gelir. Batıyı örnek alan ülkelerdeki taklitçilik salgınının başlıca sebeplerinden biri de budur. Kültürün uzaklaştıkça zayıflaması ve hatta dejenere olması, elbette ki koşan bir insanın mesafe aldıkça yorulmasına veya televizyon görüntülerinin uzaklarda daha bulanık hâle gelmesine benzer bir hadise değildir. Kültürün kaynağına en yakın olan bölgeler, çok defa birbirine daha çok benzeyen sosyal çevrelerden meydana gelmiştir; bu yüzden kültür unsurları birbirine yakın cemiyetlerin bünyelerine de aynı derecede intibak eder. Cemiyetlerin birbirine benzemesi onlara ait ihtiyaçların da çok defa ortak olduğunu gösterir, bu ortak problemlere bir yerde bulunan çözüm tarzı diğer cemiyet için, aralarında bünye benzerliği olmak şartıyla, uygun düşecektir. Şu hâlde kültürler için uzaklıktan bahsederken coğrafi mesafe kadar sosyal mesafeyi de hesaba katıyoruz. Amerika ile Türkiye hem coğrafi hem de sosyal mesafe bakımından birbirinden uzaktır. Buna karşılık Türkiye'deki küçük bir Amerikan kolonisinin Amerika'ya olan coğrafi mesafesi aynı kaldığı halde sosyal mesafesi sifıra yakındır. Yine Amerika ile Meksika'nın coğrafi mesafesi çok az olduğu halde sosyal mesafeleri en az Türkiye kadar uzaktır. Nakil vasıtalarının coğrafi mesafeyi manasız kılacak kadar geliştiği bir zamanda bile sosyal mesafenin varlığı kültür yayılmasını hem tahdit eder, hem de gayesinden uzaklaştırır. Bu yayılmada en büyük güçlük, gelen unsurların cemiyetteki fonksiyonel bünyeye oturtulmasında

Bir kültür kendi kaynağında ne kadar canlı ve güçlü olursa olsun, kaynağından uzaklaştıkça orijinalliğini kaybeder ve çok defa basit bir taklit konusu hâline gelir.

Millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyetlerini soysuzlaşmaktan korumakla kalmaz, aynı zamanda onun gelişmesi için de en büyük dayanağı teşkil eder.

görülür. Amerika'da işi çok ve parası az insanlara hizmet eden kafeterya tipi yemekhane Türkiye'ye gelince işi az ve parası çok insanların kullandığı lüks bir lokanta hâline gelir. İstanbullu memur gazeteyi okumak için, köy delikanlısı tütün sarmak için, taşra bakkalı ise helva paketlemek için alır. Sosyalizm İngiltere'de işçi sınıfının refahına yönelmiş bir hareket olarak gelişir, Türkiye'de müreffeh insanların bir problemi olur.

Batı medeniyeti kendi kaynağından uzak bölgelere işte bu şekilde yayılmaktadır. Bir de bu yayılmanın mecburi kültür değişmesi halinde bir cemiyete zorla kabul ettirildiğini düşünelim. Manasını ve fonksiyonunu büyük ölçüde kaybetmiş şeylerin medeniyet adına empoze edilmesi, herhâlde medeniyete karşı en büyük kötülüğü

teşkil eder. Milliyetçilerin millî kültür davası işte bu soysuzlaşmayı önlemeyi hedef tutmaktadır. Milliyetçilik, millî kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı hâline getirmek ve cemiyeti soysuz değişmelerin açık pazar yeri hâlimden kurtarmak hareketidir. Binaenaleyh milliyetçilik aynı zamanda bir medeniyet davasıdır.

Millî kültürlerin varlığı ve zenginliği dünya medeniyetlerini soysuzlaşmaktan korumakla kalmaz, aynı zamanda onun gelişmesi için de en büyük dayanağı teşkil eder. Şimdi bu iddianın gerek bugünkü Batı medeniyeti ve gerekse geleceğin medeniyeti bakımından ne ifade ettiğini kısaca görelim.

Batı medeniyetinin süratle yayılması Batı dünyası dışındaki memleketlerde bazı faydalı neticelerle birlikte büyük ölçüde tahribata da yol açmıştır. Medeniyetin gerektirdiği büyük maddi imkânlar kısa vadede önümüze o kadar parlak bir dünya çıkarıyor ki, bu parlaklık gözlerimizi çok defa uzağı göremeyecek kadar kamaştırıyor. Yeni medeniyetin insanlık tarihinde son merhale olduğunu, bundan sonra da ebediyete kadar sürüp gideceğini zannediyoruz. Batılı olmayan memleketler onun nimetlerini ve sıkıntılarını henüz tamamen idrak edemedikleri için, Batı medeniyeti onlara göre hâlâ bir ideal teşkil etmektedir; fakat Batı medeniyetinin geliştirdiği insan ve cemiyet tipi bizzat Batıda ciddi bir huzursuzluk kaynağı olmaya başlamıştır. Egzistansiyalizm, Marksizm ve hatta Faşizmle devam ederek hipi komünlerine kadar gelen reaksiyonların ileride ne şekil alacağını bilemiyoruz, fakat Batı medeniyetine

reaksiyon olmak üzere yine Batı kültürü içinden çıkmış olan bu hareketlerin tatminkâr bir istikbal vadetmediği anlaşılmaktadır. Bu şartlarda bir geriye dönüş hareketinin istense bile imkânsız olduğunu söyleyebiliriz, ama ileride köklü bir değişimin olmaması için de ciddi bir sebep yoktur. İnsan nesli devam edecekse mutlaka yeni kültür formları da bulunacaktır. Böyle bir değişimin imkânlarına ne dereceye kadar sahip bulunuyoruz? İşte bu noktada da modern medeniyetin millî kültürler üzerindeki tahribatı bizi daha uyanık olmaya zorlamalıdır.

Kapalı ekonomiler bizim bütün ihtiyaçlarımızı karşılayamadığı gibi, kapalı kültürler de daima kısır ve cılız kalıyorlar.

Eski medeniyetlerin hepsi de çeşitli kültürlerin katkılarıyla gelişmiş ve kendisine hayat yeren kültür farklılaşmaları devam ettikçe de ayakta kalmıştır. Bu tıpkı bir cemiyetteki iş bölümü ve ihtisaslaşmanın meydana getirdiği canlılık ve kudret gibidir. Kapalı ekonomiler bizim bütün ihtiyaçlarımızı karşılayamadığı gibi, kapalı kültürler de daima kısır ve cılız kalıyorlar. Bütün icatların anavatanı sayılan Çin medeniyeti binlerce yıl kirpi gibi kendi içine kıvrılmış ve minyatür medeniyeti hâlinde kalmıştır. Kaldı ki oradaki medeniyet bile büyük Çin kıtası içindeki mahalli alışverişlere çok şey borçluydu. Mısır, eski Yunan, Roma, İslam ve nihayet Avrupa medeniyetleri kültür karşılaşmalarının en kesif olduğu zamanlara rastlar. Nitekim bu yüzden İslam medeniyetinin gerileyişini bütün yükün sadece Osmanlı Türklerinde kalması ve Türk kültüründen başka bu medeniyeti destekleyecek kaynak bulunmamasıyla izah edenler vardır. Batı medeniyeti de herhangi bir milletin eseri değil, fakat Batı kültürlerinin ortak mahsulü olarak doğmuştur. Fakat bugün yeni medeniyetin geliştirdiği teknoloji bütün dünyayı sararak yerli kültürlerin mevcut varlığıyla birlikte potansiyelini de ortadan kaldırmağa yönelmiş bulunuyor. Biz bugün batılılaşma hareketleri arttıkça dünyanın daha ileri bir seviyeye ulaşacağını düşünerek bu türlü gayretleri memnuniyetle karşılıyoruz, fakat bu medeniyetin dünyaya süratle yayılması sonunda yerli kültürlerin kaybolan potansiyelini hiç hesaba katmıyoruz. Bu yayılma tıpkı Anadolu topraklarında pullukla yapılan ziraatın ilk yıllarda büyük mahsul vermesine karşılık toprağın altındaki kumu üste çıkardığı için birkaç yıl sonra orayı tamamen verimsiz bir hâle getirmesine benziyor. Teknolojik gelişme bir gün dünyanın her tarafını birbirine benzer bir hâle getirirse, modern medeniyetin daha ileri ve yüksek bir seviyeye istihalesi için gereken filizler hangi toprakta yetişecektir?

Kültür değişmelerinin bir çeşidi olan moda bize bu konuda iyi bir benzetme örneği vermektedir. Sanatın asaletini kaybetmeye yüz tuttuğu dünyamızda “yaratıcılık” denildiği zaman daha çok moda buluşları aklımıza geliyor. Hakikatte modanın yaratıcı gücündeki zenginlik, kaynaklarının çok çeşitli ve zengin oluşundan ileri gelmektedir. Hiçbir millî kültür, hatta hiçbir medeniyet modaya yıllarca tek başına öncülük etmiyor. Moda yaratıcıları ileri ve ilkel diye suni ayrımları da bir tarafa bırakarak her mahalli kültürde milletlerarası kıymet teşkil edebilecek orijinal unsurları bulabiliyorlar. Bütün dünya setre pantolon, kruvaze ceket ve fötr şapka giyecek olsaydı hayat herhâlde pek sıkıcı olurdu.

Milliyetçiliği bir hevesten ibaret görerek onun karşısına hümanizm iddiasıyla çıkanlar, her şeyden önce bu gerçekleri hesaba katmalıdırlar. İnsanları sevmek, onlara hizmet etmeyi gerektirir; bu hizmetin de medeniyetçi olan bir milliyetçilikten daha başka bir yolda yapılabileceği şüphelidir.

1 Erol Güngör’ün *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, kitabından alıntı (Ötüken Neşriyat, sayfa 108-114, 19. Basım, 2009).

Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi

Yayın İlkeler

Düşünce Dünyasında Türkiz dergisi, sosyal bilimler alanında iki ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Her yılın son sayısında derginin yıllık dizini yayımlanır.

Makalenin yazarı; adını, soyadını, unvanını, belirtmeli, ayrıca iletişim sağlanacak açık adres, telefon numarası ve e-posta adresini vermelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, bilgisayarla hazırlanarak PC uyumlu disket (CD veya DVD) üzerinde veya e-posta adresine gönderilmelidir.

Gönderilen yazılar, daha önce yayımlanmamış olmalıdır. Herhangi bir sempozyum, kongre vb. bilimsel toplantıda sunulmuş olan bildiriler veya diğer bilimsel yazılar; etkinliğin adı, yeri ve tarihi belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler ve sorumluluk yazarlara aittir

Yayımlanmaları amacıyla dergiye gönderilen yazılar; Yayın Kurulunca yayın ilkeleri açısından incelenir ve değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Ancak, hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yazı Kurulunca yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Yayın Kurulu, hakemlerin eleştiri ve önerilerini dikkate alarak yazılar üzerinde anlatım açısından gerekli düzeltmeleri yapabilir.

Yayımlanması uygun görülmeyen yazılar, bir örneği saklanmak kaydıyla, yazarın isteği üzerine iade edilir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

1. Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
2. **Başlık:** İçerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret, tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto koyu yazılmalıdır.
3. **Yazar adı ve adresi:** Makale yazarı, adını, soyadını ve unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: Araştırmacı, yazar vb.
4. **Ana metin:** Yazılar, Times New Roman tipi ile 16 punto büyüklüğünde ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

5. Yazılara bilgisayarla sayfa numarası verilmelidir (Gerekirse çıktılar üzerinde kalemle verilebilir).

6. **Kaynak gösterme:** Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir:

(Özbay 2010), (Özbyay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010 a Altın 2010 b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Yakıcı vd. 2005)

Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde buadresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir:

(<http://www.Guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. **Kaynaklar:** Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynaklar” bölümünde, 10 punto alfabetik olarak verilmelidir. Makalelerde Türkçe kaynaklara öncelikle yer verilmelidir.

Örnek olarak:

Tek Yazarlı Makale:

ÖZÖNDER Cihat (1984), “Kültür Bültenleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler”

Türk Kültür Araştırmalar, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 132: 136-139.

Tek Yazarlı Kitap:

ÖZBAY, Hüseyin (2010), *Kelimeler Kuşatmas*,

Ankara: Berikan Yayınevi Yayınları.

FORSYTH, Patrick (2000), *30 Dakikada Rapor Yazma* çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi Yayınları.

İki Yazarlı Kitap:

KIRAN, Zeynel ve KIRAN Ezgiler. (2001), *Dil Bilimine Giriş*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap:

KORKMAZ, Zeynel vd. (2001), *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Ankara: Yargı Yayınları.

Yayımlanmamış Tez:

KARA, E. (1996), Öğretmenlerin Statü Düzeyleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazarı Aynı Yayımlanmış Birden çok Makale veya Kitabı Varsa:

KORKMAZ, Zeynep (2005 a), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2005 b), *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

THE PUBLICATION PRINCIPLES OF THE JOURNAL OF OPINIONS WORLD (DÜŞÜNCE DÜNYASI'NDA TÜRKİZ)

The Journal of Opinions World is a peer viewed journal devoted to the social fields published on bi-monthly period. The annual index is given in the last issue of the year

The author(s) are supposed to clearly state their names, titles, institution and give a Corresponding address or an email.

The manuscript must be submitted a PC compliant CD or through email

The papers must be original and not published previously in any other journal. The papers submitted to a conference, congress or symposium can be published provided that the name, the place and the time of the activity are clearly stated.

All the opinions and the ideas published in the journal entirely belong to the authors and do not bind the journal in any way.

The papers submitted to the journal are first checked regarding to the publication rules of the journal by the editorial board and then sent to two referees for the through reviewing process. The manuscripts sent to the referees do not contain the names of the authors.

Similarly the names of the referees are not revealed to the authors. In the case of one positive one negative view of the referees the manuscript is sent to a third referee for the final decision.

The editorial board reserves the right to make syntaxual changes on the papers based on the recommendations of the referees.

The rejected papers are returned to the authors upon request. A copy of each paper is achieved by the journal

Writing rules and formatting

1. The papers sent to the journal must be in compliance with Turk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu (including the abbreviations)
2. **Title:** The title must be in good compliance with the content, contain maximum 10-15 words, written in bold 12 fond capital letters. The sub titles should be 11 fond bold letter in title case
3. **The name and the title of the author** should be written under the title with. * This should give in the footnote indicating the institution and the title of the author.

The authors which are not working in any institution should use titles which describe them such as researcher, author etc

4. **Main text:** The main text should be written 11 fonts Times New Roman with single spacing. The quotations should be italic and given within." The quotations longer than five lines should be given by 1 cm indentation from the both end of the page with single spacing.

5. The papers should not contain page numbers (The authors may indicate the pages with a pencil on the hard copy if necessary)
6. **Referencing:** The references in the text should be given by the surname of the author and the publication year of the source in parenthesis (Özbay 2010). The related page can be quoted if necessary (Özbay 2010: 163). More than one documents of the same author published in the same year are referenced as (Altın 2010 a, Altın 2010 b); Referencing more than one source should be made as (Erkin 2008, Canbel 2009).

The sources with more than one author should be given by the surname of the first author followed by et.al and the publication year: (Yakıcı et.al. 2005)

The footnotes should only be employed for the explanations and numbered according to the order given in the page. The quotations from an internet address should be given in the references by stating the downloading date:

(<http://www.guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. **References:** All the sources used in the study should be given in the "References" section in 10 fonts alphabetical order . The Turkish sources should be given priority.

Followin gare the examples of giving various references

Paper with a single author:

ÖZÖNDER, Cihat (1984), "Kultur Bultenleşmesi ve Alt Kultur Grupları Hakkında Düşünceler." **Türk Kultur Araştırmaları**, Ankara: Turk Kulturu Araştırma Enstitusu Yayınları, 132: 136-139.

Book with a single author:

ÖZBAY, Huseyin (2010), **Kelimeler Kuşatması**, Ankara: Berikan Yayınları.

FORSYTH, Patrick (2000), **30 Dakikada Rapor Yazma** çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi.

Book with two authors: KIRAN, Zeynel ve KIRAN, Ezgiler (2001), **Dil Bilimine Giriş**. Ankara: Seçkin Yayınlan.

Book with multiple authors: YAKICI, Ali vd. (2008), **Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Unpublished thesis: KARA, E. (1996), **Öğretmenlerin Statu Düzeyleri** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitusu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Multiple papers or the book written by the same author and published in the same year: KORKMAZ, Zeynep (2005 a), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1**, Ankara: Turk Dil Kurumu Yayınları. KORKMAZ, Zeynep (2005 b), **Türk**